26

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

su başlarını devler tutmuş seha l.meray

SEHA L.MERAY

su başlarını devler tutmuş

2. basım

SEHA L. MERAY

SU BAŞLARINI DEVLER TUTMUŞ

Denemeler, Söyleşiler

(İkinci Basım)

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

GAZETE, DERGİ, KİTAP, BASIN ve YAYIN
ANONİM ŞİRKETİ
Halkevi Sokak No. 39 - 41 Cağaloğlu - İstanbul

Erdal'a

Dizgi ve Baskı:
Erdini Basım ve Yayınevi
Selvilimescit Sok: Güzeller Han No: 6 Alt Kat - İstanbul
Ağustos, 1977

KURTLARLA TİLKİLER

Gazetelerin baş sayfaları, «ölüm ilânları» sayfalarına dönmek üzere neredeyse: Her sabah, bir ya da birkaç ilimizde, bir ya da birkaç okulumuzda, «karşıt görüşlü» oldukları söylenen gençlerimiz arasındaki çarpışmalarda yaralananların, ölenlerin haberleri çıkmakta resimleri basılmakta. En korkuncu, trafik kazaları gibi, alışılır oldu böyle olaylara!.

Ölenler için, «sağdan mı, soldan mı?» demek, sonra da buna göre değerlendirmek olup biteni, suçlamalarda, övgülerde bulunmak, ya da sesini çıkartmamak, bu cinayetlere katılmaktan başka bir anlama gelir mi? Sağda olsun, solda olsun, ölenler bizim çocuklarımız. Her ölende, hepimizden, her birimizden bir şeyler ölmekte; her tabutla, umutlarımızdan, yarınlarımızdan bir parça gömülmekte. Sophocles, sanki bugünlerimiz için dile getirmiş gerçeği: «Acıların en acısı, kendi kendimize çektirdiklerimizdir.»

Karşıt ya da değişik görüşlere tabanca kurşunlarıyle, bıçak sallamalarıyle, sopalaşmakla,

fırlatılan taşlarla «tartışmak», neyi kanıtlar? Olsa olsa, kim daha güçlü o vuruşmada, yalnız onu, Kim haklı kim haksız, hangi görüş doğru hangisi yanlış, çıkar mı ortaya cinayet işleyerek? Bu işlere bulaşanlar, nasıl bakabiliyorlar ölenlerin resimlerine içleri sızlamadan? Tabutlar ardında, her şeyini yitirmiş, bitkin adımlarla sürüklenen anaların, babaların, kardeşlerin hıçkırıkları sıçratmıyor mu böylelerini, geceleri derin uykularında?

Anadolu'nun bir ilçesinde, İlköğretmen Okulu Müdürü, geçen bayramlardan birinde, öğrenci anababalarına bir «bayram duyurusu» yollamak gereğini duymuş. Bir rastlantı sonucu, benim de elime geçti. Bakın, «Kıymetli veliler, sevgili yurttaşlarım» diye başlayan duyuruda, ne diyor Okul Müdürü ,yüreği parçalanarak:

«Yıllardır disiplinsiz, gevşek, çalışmaz, dilediğini yapar duruma gelmeleri, çocuklarımızı yanlış düşünce ve tutumlara alıştırmıştı. Çocuklarımızın bu duruma gelmelerinde bazı öğretmenler, dışarıdan birçok kişiler, yayınlar etkili olmuştur. Okulu bir partinin ocağı halin getirmişler... Okul öğretmenlerini dövmek, bayan öğretmenlere her türlü sözle sataşmak, idareyi istememek, yuh çekmek, toplu gösteriler düzenlemek, kendilerine yakın öğretmenleri omuzlamak tutumlarıdır.»

Daha başka şeyler de söylüyor Okul Müdürü: «Bu çocuklardan hepimiz sorumluyuz. Binbir güçlükle nasıl çocuk okuttuğumuzun çok iyi bilincindeyim» diyor. Analara, babalara, «sizleri uyarırım» diye sesleniyor: «Bu tür olayların acı sonuçlarını çocuklarınız ve sizler çekiyorsunuz.»

Okul Müdürünün ana-babalara yakınışı, bu sorunlara herkesten önce eğilmekle görevli olan sorumlu-yetkililerden umut yitirişini de anlatıyor bir bakıma: «Bu acı olaylar kime hizmettir?» diye soruyor; «parçalayıcı değil, bütünleştirici olalım» uyarısında bulunuyor. Yanlış mı söyledikleri: «Bütün bu acı olaylardan en az suçlu olanlar çocuklarımızdır. Asıl suçlular, kendi amaçlarına göre çocuklarımızı etki altına alanlardır.»

Kime sesleniyor aslında bu okul müdürü, acılar, umutsuzluklar, yalnızlıklar içinde? Hangi yetkili-sorumlu duydu bu sözleri o günden bugüne dek? Duyduysa, neler yaptı bu gidişi durdurmak için? Belki çoktan bir başka yere alınmıştır bu müdür, «öğretmen kıyımı» uygulamasında. Hem, sorumlu-yetkililer bilmezler mi olan bitenleri? Cephe hükümetinin başı, «Gayet tabii ki, bu mücadelelerin arkasında neler var, bunları da biliriz» demedi mi?

Kendileri gibi düşünmeyen herkesi «düşman», «karşı cepheden» sayan bir anlayış sarmış kimi çevreleri. Kimileri, çıkmazlarını, kısırlıklarını, yarınlara kapalı oluşlarını —artık yalnız kendilerine karşı olanları değil— kendilerinden yana olduklarını yüksek sesle söylemeyenleri de «sindirerek», «tasfiye ederek» aşabileceklerini sanmaktalar. Nasıl fırtınalar biçeceklerini düşünmeden, çağdışı rüzgârlar ekmekteler: Bu fırtınalar, bugün şu gencimizi, yarın bu gencimizi, öbür gün kimbilir nelerimizi alıp götürür, umurlarında mı?

Anayasa düzenimizi, yan tutmaz bir davranışla, koruma görevlisi Hükümete çevrili bütün gözler bu karışık ortamda. Oysa, yurt içinde

«Cephe» açmış partiler var iktidarda bununla da övünürler, marifet yapmışçasına. Görüşler ne denli ayrı olsa da, ulusal bütünlüğümüzü korumakta öncülük etmesi gereken Hükümetin başı, «1975 Türkiye'sinde yollar ayrılmış ve yeni bir saflaşma olmuştur. Bir yanda solcular, öbür yanda solun karşısında milliyetçiler vardır» fetvasını verdi birkaç gün önce. Bu zoraki «saflaştırma» çabasında, kendileri gibi olmayanları, üstü kapalı ya da açık, her yana çekilir bulanık, sisli sözlerle suçlamaktalar; karşılarındakiler, «kendilerinden başka türlü düşünen yurttaşlar» değil de, «can düşmanı» sanki. Sonra da, «fabrikada, okulda, sokakta, şehirde, kasabada köyde huzura ihtiyaç vardır» diyebiliyorlar! Huzurun sağlanmasında sorumlu-yetkili kendileri değilmiş gibi, «sorumluların tedbirler alması gerektiğini» söyleyebilmekteler! Devlet işlerini de «Cepheci» bir anlayış içinde yürütme heveslerindeler; «ortaklar» arası çekişmelerden «Devlet işleri» için vakit bulabilirlerse.

Bir de, Cephe ortaklarının sözlerine bakarsanız, «Milliyetçi» imişler! «Şeyhin kerameti kendinden menkul». Ne anladıklarını bu sözden, işi lafçılığa boğmadan, bir açıklasalar ya. Kimileri Orta Asya bozkırları, kimileri Arabistan çölleri düşlerinde görmekte Milliyetçiliği. Milliyetçilik, kimilerine göre, okullardan Atatürk resimlerini indirip, yerine eski Türk büyüklerinin resimlerini koymak !Kimileri, Atatürk ilkelerinden biri «Milliyetçilik» değilmiş gibi, «Atatürkçü ve mlliyetçi» olmakla övünmekte. Belki böyleleri, Atatürk'ün anladığı anlamda milliyetçi saymıyorlar kendilerini: Saldırganlıktan uzak, halkımıza ulus olma

bilinci ve kendine güven duygusu veren, bilimsel soğrulara bağlı, halkımızın gönencini, mutluluğunu gözeten, ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyi üstüne yükseltmek isteyen Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ters mi düşüyor böylelerine? Milliyetçiliği, uluslararası sermaye yanlısı, Devlet olanaklarından yararlanmasını bilerek genç yaşta milyoner olabilme hünerini de kapsar sayanlar var!

Zorbalıklara —zorbalar kendilerinden yana iseler— kılını kıpırdatmayanlardan; gençlerimizi birbirine kırdırtmakla bencil çıkarlarını kollayanlardan nasıl beklenir barışın, huzurun sağlanması? Barışı, huzuru sağlamada, çoğulcu bir demokrasi anlayışı içinde, Anayasamızda yer alan haklara, özgürlüklere saygılı bir tutumla, «oyunun kurallarına» —sağcı, solcu, genç, yaşlı— herkesin uyması gerek. Herkesten önce de Hükümetin. Oysa, Hükümetin tutumu, «tavşana kaç, tazıya tut» davranışıyle, Voltaire'in 1763'te bir dostuna yazdıklarını anımsatır:

«Kurtlarla tilkiler uzun süre kapıştılar,
Koyunlar da nefes aldılar; becerikli çobanlar
Kovdular tilkileri tarlalarımızdan
Ferman çıkartıp;
Artık kurtlar kasıp kavurur ortalığı.
Lâf aramızda, çobanlarımız da
Biraz kurtlardan yana görünürler.»

Uygar çağdaş davranışın simgesi olan hoşgörü yerine, bağnazlıktan medet umanlar, Diderot'nun sözlerine kulak versinler: «Bağnazlıktan barbarlığa yalnız bir adım var.» Bir de şu girmeli

kafalarımıza: Düşünceye karşı düşünceyle çıkmak, seçeneksiz tek yol önümüzde. Düşünceyi kaba kuvvetle yok etmek yolu olmadığını gösteriyor bunca yıllık tarih. Bu yoldan bir kez sapılırsa —sağcı olsun, solcu olsun— hiç kimse kazançlı çıkamaz zorbalıktan. Tevfik Fikret, yıllar önce görmüş bunu:

«Kan şiddeti, şiddet kanı besler; bu müâdat (düşmanlık)

Kan ateşidir, sönmeyecek kanla, inandım.»

XX. yüzyılın başında görmüş bunu ozanımız.

Bizler, XXI. yüzyıla yaklaşırken görmesini bebeceremeyecek miyiz?

(Cumhuriyet, 15 Kasım 1975)

Ölümün gençler arasında kol gezdiği —kol gezdirildiği— korkunç günler geçirmekteyiz. Ana baba, kardeş, öğretmen, titremeyen yürek yok gibi, Okullara değil de, savaş alanlarına yollar gibi uğurluyoruz çocuklarımızı her sabah, kaygılar içinde Dört gözle bekliyoruz sağ salim dönmelerini. Karşılarken akşamları ilk sorumuz, «Dersler nasıldı?» yerine, «Bir şeyler oldu mu okulunuzda bugün?» Ya bir saldırı yaralama, öldürme ya boykot, ya cenaze töreni, günlük «okul olayları» arasında. Tabanca, bıçak, dinamit lokumu, sopa, zincir «öğrenim araçları» sayılacak neredeyse, kimileri için. Hangi «kırtasiyeci» sağlar bunları? Bir bilen anlatsa ya.

«Bilen» olarak —«bilmesi gereken» olarak— Hükümet geliyor akla. Acı acı gülmeyin hemen: Can güvenliğini, düzeni sağlamak, yasalara aykırı davranışları yan tutmaz önlemlerle karşılamak, bastırmak, herkesi yasalara saygılı kılmak, başta Hükümetin görevi; bunu yapmazsa ya da yapamazsa, sorumlu olması gereken de Hükümet.

«Bir hükümet ki...» diyeceksiniz; haklısınız. Geçmiş yıllarda Vatan Cephesi serüveninin ne sonuçlar verdiğini bilmezlikten gelerek, Cephe kurmuş ortaklar var Hükümette. Karşılarında saydıkları nerdeyse herkesi, «beynelmilel komünizm» ajanı ya da yardakçısı görmekteler. Olacak şey mi: Herkes haksız, bir kendileri haklı; «herkes», şunlar: Ana muhalefet partisi, Cephede olmayan öteki partiler, üniversite kurulları, Cephe yanlısı olmayan işçi sendikaları, Türkiye Barolar Birliği, basın kuruluşlarının büyük ço-

günluğu, onları desteklemeyen öğretim üyeleri, öğretmenler, öğrenciler! Büyük - küçük devletlerin ya da dev ticaret ortaklarının tezgâhladığı, dünya çapında binbir çıkarın, karanlık oyunların, dalaverelerin, her işe burnunu soktuğu anlaşılan CİA'nın cirit attığı bir ortamda, yalnız «beynelmilel komünizm» değirmenlerine saldırmayı bir iç politika marifeti sayarlar; oysa, komünist ülkelerle kol kola olanlar da onlar değil mi, öyle pek tehlikeler beklemeksizin: Gelsin Sovyetler Birliği'nden demir-çelik tesisleri; gelsin Çekoslovakya'dan «anahtar teslimi fabrikalar»; gelsin Bulgaristan'dan elektrik enerjisi. Bu ilişkileri daha da geliştirme isteklerini açıklarlar dünyaya.

Hem bakın, Cephe Hükümetinin başı, bir gazeteye (Tercüman, 11 ocak 1976) verdiği demeçte, bu «umacı»ya saldırdıktan sonra, ne diyor baklayı ağzından çıkartarak: «Esasen bugünkü bunalım bir rejim bunalımı, bir Anayasa bunalımıdır. Adalet Partisi Genel Başkanı olarak rahatça söylüyorum ki, Türkiye'yi bugünkü Anayasa ile idare etmek mümkün değildir. Meclislerin üzerine çıkmış bir Anayasa Mahkemesi, af yetkisi kendisine ait olmadığı halde af çıkarabilen bir Anayasa Mahkemesi ile, icranın üstüne çıkmış bir Danıştay müessesesi ile Türkiye'yi idare etmek mümkün değildir.»

Bunu söyleyen, ülkeyi bu Anayasa ile yönetmekle görevli ve bundan sorumlu Hükümetin başı! Peki, ne diye uğraşır durur bu olanaksız saydığı işle? Hoca'ya oğlunun dediği gibi, «inmek de mi gelmiyor aklına?»

Aslında, demek istediği şu: Bu «balyozlan-

mış» Anayasamız bile «lüks» sayılıyor Cephe Hükümetince; bir Anayasa değişikliği —hem de kökten— daha gerek: Öyle ki, artık Anayasa Mahkemesi, Meclislerden çıkan yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyemesin; Danıştay da karışmasın Hükümetin işlerine pamuk gibi atarmış Hükümet, devlet görevlerini, kime ne? Kısacası, Anayasa Mahkemesi de, Danıştay da kalksın ortadan, bir «Oooohh!» desin Cephe Hükümeti!..

Bakın o zaman, «beynelmilel komünizm», hem yurt dışında(nerede ise karargâhı?) hem yurt içinde nasıl teslim bayrağı çeker! Fukaralıkla, işsizlikle nasıl savaşılır, her mahallede bir milyoner yetiştirerek! Kimin, neyi, nasıl kazandığını hiç kimse soramaz artık! «Büyük» Türkiye, bir nefeste kurulur! Kıbrıs, Ege, ambargo, üs, tesis sorunları bir günde çözülüverir! Öğrenciler de, işçiler de, kurtların denetiminde, kuzu kuzu çalışırlar işyerlerinde! «İsterse hilâfeti bile geri getirebilecek bir Meclis» düşü de gerçekleşebilir belki —hele o «şakacı» ortak biraz yardım ederse. Ah şu Anayasa Mahkemesi, ah şu Danıştay, ah şu özerk Üniversiteler, ah şu uydu olmayan sendikalar, ah şu «Hukuk Devleti» savunucusu Barolar Birliği, ah şu aydınlar!..

Kimi hükümet üyeleri, Shakespeare'in sözünü anımsatır: «Artık ünvan ona bol geliyor». Bir Başbakan Yardımcısı, yandaşı zorbaları, devletin güvenlik güçlerine yardımcı saymaktan çekinmez; cinayetleri «olağan», nerdeyse «görev» sayar; suçlu ile kahramanı, kullandıkları silâh yurt içinde mi dışında mı yapılmış, ona göre değerlendirir! Bir Adalet Bakanı —evet, Adalet

Bakanı!— hangi yasadan yetki aldığını, sözlerinin Adalet Bakanı'na yaraşıp yaraşmadığını düşünmeden, «yurtseverlerle vatan hainleri» arasında görür boğuşmayı; böyle görmesini ister herkesin! «Kadı ola davacı ve muhzır dahi şahit/Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet..»

Kültür Bakanlığı'na sanırım yanlışlıkla atanmış Bakan'ın dedikleri, yaptıkları bir yana, ya bütün gençlerimize aynı ilgiyi, aynı sevgiyi duyması, yarınlarımızı herkesten çok düşünmesi gereken Millî Eğitim Bakanı'nın tutumuna ne dersiniz? Öğretmen kıyımından vakit bulunca, kitap yasaklamakla uğraşır! «Özgürlükçü demokrasi» değil de, katolik bağnazlığın simgesi engizisizyon döneminde ya da Nazi Almanya'da sanır kendini, kitaptan korkan Millî Eğitim Bakanlığı. Ödüller kazanmış, hem yurt içinde, hem de yurt dışında tanınmış, yüz akımız değerli yazarlarımızla birlikte, Gogol, Dostoyevski, Sartre, Dickens, Camus de yasak! Bunların hepsi, Bakanlığın yazısına göre, «Millî terbiyemize aykırı, ahlâk, aile, hattâ cemiyet değerlerimizi yıkmaya matuf kitaplar« imiş! Şu da var: «Bu kitapların, gayeleri kurulu düzeni yıkmak olan istikameti belli bazı yazarlara ait oluşu da dikatten kaçmamaktadır.» Bir adım kaldı o ünlü örneğe: Fransız Devrimi'nde ölüm cezasına çarptırılan bilgin Lavoisier'yi kurtarmak isteyenlere, ne demiş yetkili: «Cumhuriyet bilginlere gereksinme duymuyor!»

Beğendiniz mi Cephe Hükümeti'nin eğitim, kültür, sanat politikasını? Heykel, tiyatro derken, sıra kitaplarda, William L. Shirer'in, **Üçüncü Reich'in Yükselişi ve Çöküşü** başlıklı kitabını

bir an önce okumalılar; alacakları başka dersler de var bu yolda: Goebbels'in övücü bakışları altında, «zararlı» kitapları, geceleri kent alanlarında yakmıştı Naziler: Thomas Mann, Jacob Wassermann, Stephan Zweig, Erich Maria Remarque, Albert Einstein, Weimar Anayasasını kaleme almış Hugo Preuss gibi ünlü Almanların yapıtlarıyla birlikte, yabancı yazarların kitapları da ateşe verilmişti; hem de hangi yabancılar: Jack London, Upton Sinclair, Hellen Keller, H. G. Wells, Freud, Gide, Zola, Proust. Okusunlar Shirer'i ama sonuna dek!

Cephe Hükümeti'nin sözcüleri, «özgürlükçü demokrasi» sözünü de düşürmezler ağızlarından. Fransız Devrimi sırasında, Madam Roland'ın feryadı yankılar yapar kulaklarda: «Ey Özgürlük! Senin adına ne cinayetler işleniyor!»

«Cinayet» deyince Macbeth gelir akla (Bakanlık, Shakespeare'i henüz yasaklamadı sanırım; televizyonda filmi de gösterildi geçenlerde) Yarınımızın birer parçası gençlerimizi öldürenlerin, bu cinayetleri kışkırtanların ibretle okumaları —ya da seyretmeleri— gerekirdi Macbeth'i, ders alabilirlerse. Krallık tutkular içinde, karısı Lady Macbeth'in de desteklenmesiyle, bir gece gizlice amcası Kral Duncan'ı öldürür Macbeth, Şatosu'nda konuk ederken; sonra, kıskanıp durduğu, «yanında düşünemiyorum» diye eziklik duyduğu, dostu Banquo'yu da öldürtür. Sonu ne olur Macbeth'in? Böylelerinin kaçınılmaz sonu ne ise, o.

Lady Macbeth'in, cinayetten önce kocasını yüreklendirişine bakın: «Bakışın, ellerin, dilin, gülüşün; bir çiçek olsun görünüşün, sen onda

gizlenen bir yılan.» Oysa, kuşkular içinde Macbeth; kulaklara küpe olması gereken şu sözler onun: «Verdiğimiz kanlı dersi alan, gelip bize veriyor aldığı dersi; doğruluğun şaşmaz eli bize sunuyor içine zehir kattığımız kupayı.»

Sonra da, «Gidelim, en tatlı yüzümüzle göz boyayalım; kalleş bir yüreği, kalleş bir yüz gizlesin» der, gider işler cinayetini. İşler ama, artık onu her yerde izleyecek, yakasına yapışacak bir korku sarar benliğini. «Macbeth'e uyku yok artık.» Kapı mı vuruldu, fırlar yerinden. Ellerinde hep o gecenin kanlarını görür, ne kadar yıkasa da: «Nedir bu eller? Koca Poseidon'un tüm denizleri yıkayabilir mi bu elleri? Yooo, yıkayamaz. Ellerim kana çevirir okyanusları, kızıla boyar yeşil sonsuz dalgaları.» Suç ortağı Lady Macbeth, ne dese boş: «İşte seninkilerin renginde benim ellerim; ama yüreğimi seninki gibi beyaza boyamadım.» Kıvranır durur Macbeth: «Ah, kafam binbir akreple dolu.»

Sonra, böyle işlere bulaşmış o eellerindeen Lady Macbeth de ayıramaz gözlerini. Öğuşturur durur ellerini, yıkama çabaları içinde. Ne yapsa boşuna: «Bir leke var şurada hâlâ!.. Çık elimden, korkunç leke! Çık diyorum sana!... Kan kokuyor hâlâ. Arabistan'ın tüm kokuları temizleyemeyecek şu ufacık eli!»

Bugün, «en büyük acıların gündelik, sıradan kaygılara döndüğü« yurdumuzda, vicdanları sızlamadan gençlerimizi öldürenlere ,böylesine cinayetlere kışkırtanlara ya da göz yummakla bunlara katılanlara ne söylenebilir? Belki şunlar: «Isparta'nın tüm gülleri, hep kan kokacak o çirkin elleri temizleyemeyecek!»

(Cumhuriyet 30 Ocak 1976)

SU BAŞLARINI DEVLER TUTMUŞ

Başkent Ankara'da «ekmek sorunu» güncelliğini sürdürdü haftalar boyunca. Ana caddelerde, yan sokaklarda, varlıklı semtlerde, gecekondu bölgelerinde, ekmek satıcıları önünde uzun kuyruklar: Saatlerce beklemeler sonunda, bir iki somunu koltuğuna sıkıştıran, Montreal Olimpiyatlarında alınamamış altın madalyaları almışcasına sevinçli neredeyse. Ankara Belediyesi, bir büyük savaş verdi; fırınlara el koyup, çalıştırdı; «küşatları iptal etti»; komşu kentlerden kamyonlarla ekmek getirtip dağıttı. Fırıncılar, yeterince kâr sağlamadıklarını, ekmeğe zam gelmezse «iflâs edeceklerini» söyleyip durdular, kimseleri inandıramaksızın. Sonunda, Belediye karşı koysa da, gramajı düşürüldü ekmeğin «zam» görüntüsü vermemek için: Bir lokmasını daha kaptırdı Ankara halkı.

Halkımızın temel besini ekmek; başka hiç bir şey ekmeğin yerini tutmaz. Nice atasözümüz var ekmek üzerine; işte birkaçı: «Ekmek kazanmayan ekmeğin kıymetini bilmez»; «Ekmek vermez komşu olma»; «Ekmekle oynayanın ekmeğiyle oynanır...»

Halkın ekmeğiyle oynayanlar Belediye ile savaşa dursunlar, Cephe Hükümeti aldırmazlık-

tan gelir olup bitenlere. Kimbilir, belki de, Fransız Devrimi sırasında, ekmek bulamayan halk için Marie - Antoinette'e yakıştırılan sözleri benimsemişlerdir: «Ekmek bulamıyorlarsa, pasta yesinler» demeyiş miydi o talihsiz Kraliçe?

Hem yalnız ekmek mi sorun olan? Gazeteler, «kâr getirmeyen ilâçların üretiminin durdurulduğunu» da yazdılar. Bir yabancı ilâç yapımcısının yerli genel müdürü açıkça koydu gerçeği ortaya: «Liberal sistemde kimse kimseyi, kârlı olmadığı bir dalda üretime zorlayamaz.» Bugün de, ondokuzuncu yüzyılın «Bırakın yapsın, bırakın geçsin» ortamında yaşadığımızı sananlara ne denir? Şimdiki fiyatlarla kâr etmek olanaksızmış; «birçok ilâçta ucu ucuna kurtarıyor fiyatları; bazı ilâçlarda bugünkü fiyatlarla zarar söz konusu oluyor.»

Şu «kâr zarar» sözleri üzerinde bir dursalar ya bu işleri bilenler. Fırıncılar şimdiye dek, halkın yediği her lokmaya göz dikerek, ne ölçüde kâr edegelmişler, açıkladı sayın Dalokay: «Fırıncıların günde yüzde 5 üzerinden 750 lira kâr sağlamaları gerekirken 2-3 bin lira, ayda da 80 - 100 bin liralık net kâr elde ettiklerini» anlattı, rakamlar vererek. Fırın sahiplerinin istetikleri, şimdiye dek alışageldikleri «kârdan zarar etmemek»; «iflâs - miflas» lâf ola; vızgelir onlara, başlıca besini ekmek olan halkın çektiği. İlâç üretenlerin de tek derdi «eskisi gibi» kâr edememek korkusu; vız gelir onlara da, o «eski kârları getirmez» saydıkları ilâçlara gereksinme duyacak halkın kıvranışı!..

Oyunun kuralları kapkaççılık olunca, duyacağız bu gibi sözleri. Peki, oyunun tüm kuralla-

rı bunlar mı? Devlet nerede bütün bunlar olurken? Anayasamız, devletimizin nitelikleri arasında, «sosyal devlet» olduğunu da belirtmekte (madde 2); «mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz» diyor 36. madde. Anayasamız, özel girişimciliği kabul ederken, «Devlet, özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun yürümesini sağlayacak tedbirler alır» demekte (madde 40). «Sağlık hakkı»ndan söz eder Anayasamızın 49. maddesi: «Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.»

«Devlet nerede?» sorusu, aslında yanıtı bilinen bir soru: Devlet, Cephe ortakları elinde; aralarında parsellemişler Devleti. Yalnız ekmek, yalnız ilâç konusu mu yakınılacak sorunlar? Nereye baksanız, «bir dokun bin aaahhh dinle!»

Bir deyim öğrenmiştim geçenlerde Sayın Prof. Gündüz Akıncı'dan; bir konudan söz ederken, «Su başlarını devler tutmuş» demişti. Halkımızın yüzyıllar boyu çektiklerini nasıl da özlü yorumlamakta. Bugün de öyle değil mi? Devler, devcikler, kendilerini dev aynalarında görenler ya su başlarını tutmuşlar, ya da tutma çabalarında.

Devler, aslında masal dünyasının kişilerinden. Sayın Naki Tezel'in, şimdi de kendilerini dev sananların su başlarını tutmuş göründükleri Kültür Bakanlığınca yayınlanmış Türk Masalları (1971) kitabında şöyle anlatılıyor devler: «Dev, Türk masallarının önemli kahramanlarındandır. Bazı yerde hem şekil, hem ruh yapısıyla insana benzer. Çokluk büyük cüsselidir. Tozu dumana katarak yıldırım hızıyla gider. Bir aylık

yolu bir saniyede aşmak onun için hiçten bile değildir. İnsan eti yemeyi sevdiği için, bir yerde insan bulunup bulunmadığını kokusundan anlar. Çoğu zaman, çevresi yüksek ve kalın duvarlarla, dikenli bahçelerle çevrili büyük köşklerde, kendisine mahsus saraylarda yaşar.»

Nasıl da uyuyor bu tanım, günümüzde yaşayan kimi devlere, devciklere, kendilerini dev sananlara ya da dev aynalarında görenlere! Dahası var açıklamanın: Devlere hoşlanacakları biçimde yanaşırsanız, «Hiç bir yerinize dokunmazlar; istediğiniz şeyi verirler. Ne güçlüğünüz varsa giderirler. Devler, kendilerine kötülük yapmak isteyenleri ele geçirirlerse, kızartarak yerler.»

Cephe Hükümeti önderlerinin artık trilyon kilometreyle ölçülmesi gereken hızlı gidişlerine, hayal dünyasında büyük başarılarına, düşmanlarına —dört başlı bir ejderha gibi— ateş püskürtüşlerine bakınca, nasıl bir masal dünyasında yaşadığımızı daha da iyi anlıyoruz doğrusu.

Her masalın bir başı, tekerlemesi var. Sözcük oyunlarından, birbirleriyle ilgisiz ama, dinleyenlerin ilgisini masala çekmek için uydurulmuş, bir araya getirilmiş sözlerden örülü Cephe Ortaklarının konuşmalarını duydukça, masal tekerlemeleri yaya kalıyor bunların yanında.

Sayın Prof. Pertev Naili Boratav, bu tekerlemelerden örnekler verir kitabında (Zaman Zaman İçinde, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1958). Biri şöyle: «Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde. Develer tellâk iken, külhancının baltası yok. Bu yalanın ötesi yok...»

Ya o, «Pire» tekerlemesi Masalcı başı kendi-

sini yakalamaya geldiklerini sanır, «İki kalktım, bir hopladım, seksen ayak merdiveni birden atladım» der .Sonrası şöyle: «Bindim Pire'ye, vardım Tire'ye, anam yeğenim ordaki pireye. Pire gelir çatır çutur, ev sahibi balta getir. Bak şu Pire'nin işine, halat bağladım dişine; at hammalı şaştı, sırık hammalı şaştı, Üsküdar'ın vapuru Beşiktaş'a yanaştı. Tuttum Pire'nin birisini, kırdım ufağın irisini, davula geçirdim derisini, dabağa sattım gerisini... Gel gelmez misin, yol bilmez misin? Bu işlere sen gülmez misin? Tuttum Pire'nin irisini, çadır çektim derisini, altmış adam altında duldalamadık (sığınamadık) mı? Tuttum Pire'nin eşini, neler getirdi başıma: On sekiz bin mandaya çektirdim leşini. Tuttum Pirenin ağını, çektim çıkardım yağını, doksan okka tartmadık mı? Tuttum Pire'nin beğini, sırtına kurduk düğünü, altmış batman çör yağını, gidip pazarda satmadık mı? Pire'ye vurdum palanı, altından çektim kolanı, dinleyin ağalar benim koca yalanı... Pire'ye vurdun palanı, kırdı kaçtı kolanı, sen de beğendin mi benim düzdüğüm yalanı?»

Haksızlık da etmemeli masalcılarımıza. Masal tekerlemelerinde ilgisiz sözcüklerin bir araya getirilişindeki ustalık, güzellik, hangi Cephe sözcüsünün tekerlemelerinde var! Hem masalcılar, anlamsız lâf ettiklerini, yalan düzdüklerini de bilmekteler. Politikacılar öyle mi?

Temeli atılmış —üstelik çalışmaya başlamış— fabrikaların yeniden temel atma törenlerini; Planda yeri gelirsiz, neyle, nasıl ne zaman yapılacağı bilinmez, ballandıra ballandıra anla-

tılan işletmeleri; yüzbinlerce tank, bir o kadar uçak yapan fabrikaları; birkaç yılda dünyanın en büyük, en kalkınmış devleti olacağımızı «yemin-i billâh» ilân eden şakacı politikacılarımızı duydukça yine Sayın Tezel'in masal tanımı geliyor akla: «Masallarda imkânsızlıklar yoktur. Düşünülen ve düşünülmeyen her şey olabilir. Bir küpün üzerine binip, gözünüzü açıp kapayıncaya kadar bir yıllık yolu alabilirsiniz. Yedi kat yerin altında karıncaların padişahlarıyla buluşur, bir ejderhanın sırtında on iki kat gökyüzüne bir anda yükselerek, aslanlar padişahıyla konuşabilirsiniz.»

Hele seçimler biraz daha yaklaşsın, dinleyin eskilere parmak ısırtacak yeni masalları.

«Ekmek», «İlâç» derken, masal dünyasına dalıverdik. Ama şu var: Yalnız «ekmek-ilâç» işinde değil, su başlarını tuttuklarını sanan devler, devcikler, kendilerini dev aynalarında görenler ne yaparlarsa yapsınlar, en sonunda, masallarımızda olduğu gibi gerçek yaşamda da, insan oğlu sırtını yere getirir devlerin. Bir kötü sondur, kötü devlerin sonu.

Hem artık, Hazreti Davud'un dev Calût'u, sapanla alnına taş fırlatarak yere sermesi de gerekmiyor günümüzde. Günümüz devlerinin gerçek korkusu, halkın bilinçlenmesi: Artık taş yerine, oyla seriyor halk devleri yere.

(Cumhuriyet, 19 Ağustos 1976)

«CANOSSA» MI?

Üniversitelerimizin Rektörleri, bir mektupla Başbakan'a başvurmuşlar. Başbakan, Rektörlerin hepsini bir toplantıya çağırmış. «İş yemeği» ile birlikte, saatlerce oturup konuşmuşlar. Başbakan yardımcılarıyla, Bakanlardan da katılanlar olmuş toplantıya.

Görüşülen konuları, Rektörler, kamuoyuna da, üniversilerine de, bugüne dek açıklamadılar. Bu konuda «açıklamaları» Başbakan yaptı. Gazetelere göre, Başbakan toplantıdan önce şöyle demiş: «Üniversitelerimizin birçok meseleleri vardır. Bu meseleler üzerinde fikir teatisinde bulunacağız. Ancak öğretim ve eğitim güvenliğini üniversitelerimizin baş meselesi olmaktan çıkaracağız.» Toplantıdan sonra da şunları söylemiş Başbakan: «Öğretim ve öğrenim güvenliğini sağlayacak her tedbiri almaya kararlıyız. Üniversite Rektörlerimiz öğretim ve öğrenim güvenliğinin üniversitelerle devletin diğer organlarının beraberce çalışarak alınmasında müttefiktirler.» Bir gün geçince, Başbakan'ın gazetecilere söyledikleri arasında şunlar da vardı: «On üç üniversitemizin bir ikisi müstesna hemen hepsinde bugün öğrenim güvenliği yürürlüktedir. Bir ikisin-

de de meydana gelen ufak tefek hâdiseler izale edilecektir.»

Üniversitelerimizde olup bitenler, Rektörleri, «özerk» üniversitelerin tarihinde böyle bir girişimde ilk kez bulunmaya itecek boyutlarda mı? Yoksa, Başbakan'ın dediği gibi, «Bir iki üniversitede ufak tefek hadiseler» mi söz konusu? Bilemiyoruz.

Asıl sorun, Rektörlerin, üniversitede öğrenim ve öğretim özgürlüğünün sağlanmasını nasıl bir hükümetten istediklerinde düğümlenmekte. «Özerk olmayan», siyasal iktidarın doğrudan atadığı, ya da siyasal iktidarın seçtiği kurullarca atanmış, aralarında «homogolos avcısı» bulunan görevlileri kapsayan «Rektörler topluluğu», nasıl bir hükümetle «işbirliği» içine girmiş olduğunu düşündü mü?

Siyasal partilerimizden dördü, bir «Milliyetçi Cephe» ortaklığıyla, sanki bir «Hükümet Konfederasyonu» kurmuş durumdalar. Her biri, fırsat bu fırsat deyip, kendi «beyliği» içinde kendi kalesini pekiştirme yolunda «icraat» gösterme heveslerinde: «İcraat Hükümeti» olduklarını söylemeleri de bundan olsa kerek. Yalnız siyasalımsı bir nitelikleri de olabilecek müsteşarları değil, yüksek kademe orta kademe demeden, bütün yöneticileri siyasal ölçülerle değerlendirmekte hükümet. «Benden yana olmayan- tarafsız da, bilgili de, becerikli de olsa bana karşıdır, devlet yapısında ne yaralar açar, umurlarında mı?

Bakın hükümeti kuran partilere, hele Başkanları Rektörler toplantısına katılmışlara: Liberal ekonomi yanlısı, yabancı sermaye ile —ne

getirip ne götürdüğüne aldırmaksızın— içli dışlı olmada sakınca görmeyen, ortaklarını ilk seçimde tabanda eritme hesaplarında bir AP yanında kimler yok!

AP'yi din sömürüsünde çoktan yaya bırakmış bir MSP, Anayasamızın çağdaş ilkelerini, bir «ümmetçi» anlayış içinde yok etmek ister. MSP'nin gönül verdiği düzen, Binbir Gece Masalları artığı bir avuç Arap şeyhiyle, o hiç sevmez göründükleri «gâvurlar»ın elindeki sermayeye sömürü alanı olmuş, petrollü çöllerde bile aransa zor bulunur. AP'li yöneticiler, Atatürk devrimlerini pek umursamasalar da, hiç olmazsa Atatürk'ün adına ve anısına saygı gösterisindeler. MSP'lilerden duydunuz mu küçücük bir övgü Atatürk'e, Atatürk devrimlerine? Onlara göre, ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya kalkışma «günahı» işlemiş, hele hele «layik» düzeni getirmiş Atatürk'ün adını bile almazlar ağızlarına. Övündüğümüz ne yaptıysa Atatürk, hepsine karşı değil mi MSP? Oysa, Rektörlerimizin temsil ettikleri üniversitenin kapısında Atatürk'ün sözleri yazılı: «Hayatta en hakikî mürşit ilimdir!»

Bir de, vur-kırla gücünü gösterme sevdasında, Başbuğ (Almancaya çevirirseniz, «Führer») yönetiminde, milliyetçi toplumcu (Batı dillerine aktarırsanız, «nasyonal sosyalist») bir MHP de «Cephe» ortaklarından. «Kokuşmuş» saydığı «özgürlükçü, çoğulcu demokrasi» yerine, çelik disiplinli, tepeden aldığı buyruğu göz kırpmadan yerine getiren, karşı düşünceye yaşam hakkı tanımaz bir toplum yaratma özleminde. Ara sıra, «Faşizme de karşıyız» demek zo-

runluğunu duysa da MHP'li yöneticiler, bu sözleriyle Upton Sinclair'i anımsatır. Sinclair, faşist İtalya'yı, Nazi Almanya'yı gördükten sonra şöyle demiş: «Bizde de naziler, faşistler var ama, böyle olduklarının farkında değiller. Yalnız İtalya'da, Almanya'da, yalnız başka ülkelerde bulunur sanıyorlar böyleleri. Kendilerinin de böyle oldukları söylenince, bir alınıyorlar, bir kızıyorlar ki!»

Milliyetçi Cephe partileri, lâflarına bakılırsa, «komünizme» —ve hemen hızlı bir genellemeyle— «her çeşit sola» karşı birleşmekteler. «Sol» dedikleri de, öyle ince eleyip sık dokumak bir yana, kendileri gibi olmayan herkes! Başkalarına vermedikleri «talkın» yok da, kendi «salkım»larını kimseler görmesin isterler.

Hükümet, bir «Cephe» hükümeti değil mi? Peki, yurt içinde, barış döneminde, demokratik bir düzende, «siyasal huzur» ararken, «cephe» olur mu? Hep solculara çatarken, Başbakan'ın sağlamak ister göründüğü «öğretim ve öğrenim güvenliği»ni bozan «sağ» zorbaları da açıkça yerici bir söz duydunuz mu «Cephe» Hükümetinden? Başbakan yardımcılarından biri, eli silâhlı kendinden yana örgütleri, «Hukuk devletinde böyle şey nasıl olur?» demek yerine, «Devlet güvenlik kuvvetlerine yardımcı» saymadı mı, hem de Meclis kürsüsünden? Rektörler, o toplantıda, «Devlet organları» arasında, bu «gönüllü yardımcıların» bulunup bulunmadığını da sordular mı o hükümet üyesine? Devlet gücüne güven ve saygıyla, yurttaşlararası eşitlikle bu sözleri nasıl bağdaştırdığını öğrenmek istemediler mi?

Bir başka Başbakan yardımcısı, kendi ölçülerine göre, «solcu» sayacakları öğretmenlerin «pençesinden» nasıl kurtulamayacaklarını, övünerek söyleyebiliyorlar! Hangi yasaları uygulayacaklarını belirtmeden, yine kendi ölçülerine göre «solcu» diye damgalayacaklarını, üniversitelerden atacaklarını «müjdeleyebiliyorlar» kendinden yana olanlara! «Gençliğin gerçek temsilcisi» olarak, yanız kendilerine bağlı gençlerimizi gösteriyorlar, «bölücülük» yapmaması gerekenlerin başında gelen bu Başbakan yardımcısı! Bir de, «gençlerimiz derslerinden başka bir şeyle uğraşmasınlar» kaygısında görünüyor!

Sordular mı Rektörlerimiz, o toplantıda, Başbakan'la yardımcılarına: «Peki, gençlik kollarınızı nerede, niye kurdunuz? Üniversiteli genç yok mu partinizin gençlik kollarında? Hem, hükümet programında, seçmen yaşını 18'e indireceğinizi açıklamadınız mı? Kaba kuvvete başvurmaksızın, yurt sorunlariyle de ilgilensinler istemiyor musunuz gençlerimiz?»

Hükümete böyle bir mektupla başvurmadan önce, hükümetin, öğretim ve öğrenim özgürlüğünü gerçekten sağlamayı içtenlikle istediğinin somut kanıtlarını görmeliydi Rektörlerimiz. Hükümet, «sağcı» olsun «solcu» olsun, kaba kuvvete başvuranlara, işi zorbalığa dökenlere, yasalar içinde aynı biçimde davranmakla gösterebilir içtenliğini. Böyle mi davranmakta «Cephe Hükümeti»? «Bizimkiler» ise, «aferin, iyi yapmışlar, elleri var olsun!» deyip sırt sıvazlayacaklarsa, bir olay mı çıktı neyin nesi incelenmeden hemen, «yine ötekilerin marifeti!» önyargısını

bırakmayacaklarsa. Rektörler, nasıl bir kapı çalmış oluyorlar, bilmezler mi?

Bilirlerse, en iyisi, mektup filân yazmak yerine, gerekli görüyorlarsa bir basın toplantısında ya da kamuoyunda bir açıklamayla —cephelere bulaşmadan— sorumluları uyarmak, yetkililerinin görevlerini gereği gibi yerine getirmelerini istemek, «özerk» üniversitelerimizin temsicilerine çok daha yaraşırdı.

Böyle bir ortamda, «aydın» sayılanlarımıza ya da kendilerini böyle sayanlara düşen yüce bir görev var: SUSMAMAK! Susmak, suç değil kuşkusuz; ama, «Aydınların Onur Yasası»nda, aydınlarımız için, hele böyle günlerde susmak, hiç bir genel affın silemeyeceği bir ayıp, bir kara leke olur. Hiç bir çıkarın, hiç bir kaygının, hiç bir korkunun haklı gösteremeyeceği bir ayıp, bir leke. Şairin, şairler için dediğini tüm aydınlar için işitmeliyiz:

Unutma ki, «aydınları» haykırmayan bir millet,
Sevenleri toprak olmuş, öksüz çocuk gibidir.

Aydınlarımız, çoğulcu, açık rejimli bir toplumda, «insan haklarına dayanan, millî, demokratik, layik ve sosyal bir hukuk devleti» olan Cumhuriyetimizde, kimden gelirse gelsin —bu arada «Cephe» hükümetlerinden de gelebilecek— Anayasa dışı davranışlara susarak da katılmadıklarını, karanlık özlemler ardında koşanları bu özlemleriyle yapayalnız bıraktıklarını, böyle yolların çıkmaz olduğunu, ellerindeki tek olanakla —seslerini duyurmakla— yetkili yetkisiz herkese, her fırsatta söylemek zorundadır-

lar. Hele bu aydınlar, «bilim adamı» ünvanını da taşıyan, «üniversite özerkliği»ni korumakla, savunmakla görevli, yükümlü Rektörler ise!

Rektörlerin Başbakan'la, Başbakan yardımcılarıyla yaptıkları toplantıda neler görüştükleri, ne kararlar aldıkları açıklanmadıkça, gerçeği bilemeyeceğiz: Rektörler, Başbakan'la yardımcılarına, «Milliyetçi Cephe»ye bir çeşit katılış tutumuyla, «hadi!» mi dediler; yoksa gerçek devlet adamlığının sorumluluğunu mu onlara anlatmaya çalıştılar? Öğreneceğiz bir gün.

İmparatorlarla papaların güçlerini birbirlerine kabul ettirme çekişmesi çağlarında, Canossa Şatosu'na karlar içinde yalınayak yürüyüp, Papa'nın buyurma gücü altına giren Alman İmparatorunu anlatır tarihler. O günlerden kalma bir «Canossa yüryüşü» sözü vardır. Gönül isterki, «özerk» Üniversitelerimizin Rektörleri, üniversite tarihimize, «Rektörlerin Canossa'ya gidişine katılanlar» olarak geçmesinler davranışlarıyla!

(Cumhuriyet, 14 Mayıs 1975)

SAKIZ ÇİĞNER MİSİNİZ?

Kimi dostlar, «Neden üniversite sorunları üzerinde artık yazmadığımı» soruyorlar, eleştirircesine: «Eskiden yazardın; önemli saymamaya mı başladın bu konuları» diyorlar.

Önemsiz olur mu bu konular, bugünümüzü, yarınımızı düşünen insan için? Önemli olmasına önemli ama, bir önemli sorun daha var: Bu konuları dinleyecek —içtenlikle, dert edinerek, gerçekten çözüm arayarak dinleyecek— yetkili kulaklar nerede?

Üniversite sorunları üzerinde, daha 1968 olayları çıkmazdan önce durmuştum. Siyasal iktidarların kimi üniversitelerimizi her bakımdan ayrıcalıklı sayma davranışları karşısında, 6 kasım 1967'de çıkan bir yazımda, eşitliği, üniversite özerkliğini savunmaktaydım: «Üniversitelerimiz, kendi sorunlarına herkesten önce kendileri eğilmek, köklü çözüm yolları aramak ve siyasal iktidar yetkililerine duyurmak zorundadırlar» demiştim sonuç olarak.

Sanki tersini söylemişim gibi, o tarihlerde Üniversitelerarası Kurul, «Bir garip tasarı» hazırlamıştı; bu tasarıyı eleştiren 27-28 aralık 1967 tarihli yazılarımın başlığı buydu. Böyle bir tasarının bir «Üniversite görüşü olmaması» gerektiğini anlatmaya çalışıyordum. Bu yazı dizisinin ara başlıkları şunlardı:: «Kaş yapalım derken...», Doçentken biz de böyle mi idik?», «Biz çıktık,

merdiveni çekelim», «Akıl başta değil yaşta», «Asistanlar», «Bağlama Limanı», «Yetersiz maaşlar...»

Haziran 1968 olayları üzerine, 26 haziran 1968'de yayınlanan yazımın başlığı şöyle: «Üniversite Sorunu Temelden Ele Alınmalı...» Bugün de geçerli sayılmaz mı bu yazıda söylediklerim:

«Üniversitelerin kısa süreli, geciktirilmez sorunları yanında, uzun süreli sorunları, genel eğitim sorunumuzun bir parçasından, bunun üniversite düzeyinde ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Şimdiye kadar, siyasal iktidarlar, eğitimi, ilkokuldan üniversiteye kadar kapsayacak bir açıdan ele alma, bunun için de geniş kapsamlı işgücü ve eğitim planlaması yapma yoluna gitmeyi gereği gibi denememişlerdir. Daha çok, ekim ve kasım aylarında, üniversiteye giremeyen öğrencileri bir sınıfa sokabilmek için, bir-iki fakültede gece eğitimi yaparak, kontenjanları arttırarak bunalımı çözmeye, bütçeye ağır yük olmayacak tedbirlerle atlatmaya çalışmışlardır. Öte yandan, siyasal baskılar (oy kaygısı) yüzünden, nereden bir istek gelirse orada, gerekli hazırlıkları tamamlamadan, yeni üniversite açma yoluna da gitmişlerdi.»

Yanlış mıydı bu gözlem o dönem için? Yanlış mı bu gözlem bugünlerimiz için? Şöyle diyordum bu yazıda:

«Politikacılarca gerçekçi ya da pragmatik sayılan bu tutum, bazı üniversite çevrelerince de paylaşılmakta ve desteklenmektedir. Üniversite görevlilerini bütünüyle kapsayacak bir yaklaşım yerine, «ders verme»yi neredeyse üniversitenin tek görevi sayan bir anlayış, üniversite-

nin çok yönlü sorumluluğunu yozlaştırmaktadır. Bir işgücü planlamasına dayanan bir eğitim planlaması yapılmadığı için, sorunlar kısa süreler için atlatılmış görünürken, bunların birkaç yıl sonra daha yoğun ve dal budak sarmış olarak karşımıza çıkması da beslenmiş olmaktadır.»

Bu yazı 1968'de yazılmıştı. Şimdi, yedi yıl sonra 1957'de, o yazıdaki şu sözleri yinelemekten başka ne diyebilirim:

«Aslında işgücü planlamasına dayanan bir eğitim planlaması içinde, üniversite sorunları, daha önceki eğitim basamaklarında çözümlenmeye başlatılmak gerekir. Kalkınma çabası içinde bulunan yurdumuzun en önemli sorunu, teknik alanların her basamağına yeter sayıda eleman yetiştirmektir. Bu da her şeyden önce, «Her ilde bir İmam-Hatip Okulu» stratejisi yerine, «Her ilde en az bir teknik okul, bir tarım okulu, bir öğretmen okulu» stratejisinin benimsenmesini zorunlu kılar. Böyle bir yeni strateji, ilk ve orta öğretimin, sistem ve program olarak, yeniden değerlendirilmesini, matematik ve fen derslerine ağırlık verilmesini ister. Bu strateji, ilk ve orta öğretim öğretmenlerinin geçim yollarını düzeltmeyi, sayılarını arttırmayı, niteliğini geliştirmeyi, onları politik baskı çevrelerinin oyunlarına kurban etmemeyi gerektirir. Bu strateji, yurdun her yanındaki kabiliyetli çocuklarımız için, yaygın ve dolgun bir «Devlet bursları» sisteminin uygulanmasını kaçınılmaz yapar. Bu strateji, eğitime yapılacak harcamaların, örneğin Keban Barajı gibi, çok önemli bir alt yapı yatırımı sayılması anlayışına varır.»

İsterseniz, yedi yıl önce söylediklerimi, bugün de söyleyeyim: «Bunlar yapılmazsa, bugün, ilkokulu bitirenlerin pek çoğu orta öğretime, teknik öğretime gidemezken, sayıları hızla arttırılan İmam-Hatip Okullarına yönelmek zorunda kalırken, ya da nereye götüreceği belli olmayan bir «genel kültür» (lise) öğrenimi izlemek yolunu tutarken, üniversiteler de, nasıl alıp, nerede ve kimlerle, eğiteceklerini karakara düşünmeleri gereken lise mezunlarının baskısından kurtulamazlar. Bu arada, öğrenim gibi yüce bir uğraşıyı, her şeyden önce «kâr», ve «bilânço» konusu olarak gören özel yüksek okullar da, şüphesiz ,gittikçe yaygınlaşarak, verimli ve yeni «yatırım alanları» bulacaklardır.»

Haziran 1968 olayları durulurken, «Somut Çözümlere Doğru» başlıklı, 4-5 temmuz 1968 yazılarımda, sorunları ve düşünebildiğim çözüm yollarını belirttikten sonra, şöyle bir gözlemde bulunmuştum:

«Bir an önce yapılması gereken, «atlatılmış bir bunalım»ın verebileceği —yaz aylarında daha kolay benimsenebilecek— bir «rehavet»e düşmeden, bu sorunlar üzerine bir an önce eğilmek ve gerçekten yapıcı bir tutumla, gecikmeden somut çözümler üzerinde birleşebilmektir.»

Aldıran olmamıştır bu sorunlara, «yaz rehavetine gömülen» sorumlu yetkili çevrelerden! Bir yıl geçmiştir aradan, hiç bir şey yapmadan. Parlâmento tatile sokulmuştur. 1969 yazında Parlamento olağanüstü toplantıya çağrılmıştır. Bu fırsatı kaçırmamak için, 10 haziran 1969'da yayımlanan «Üniversite Sorunu Elbet Çözümlenebilir» başlıklı yazıda, o sırada ne yapılabile-

ceğini gerçekçi bir açıdan belirttikten sonra, şöyle demiştim: «Parlamentonun yeniden toplanmasıyla yaratılan bu son elbirliği, anlayış ve iyi niyet gösterme fırsatı da kaçırılırsa, suçun kimde olduğu konusu —sorumluluğu ne kadar ağır olursa olsun— yüksek öğretim ve bilim hayatımızın, üniversitelerimizin ve yurdumuzun uğrayacağı onarılmaz zararlar yanında, çok önemsiz bir soru olarak kalacaktır.»

Tam tersini yapmıştır siyasal iktidar bu konuda: Parlamento açıldığı zaman olağanüstü toplantı için, üniversite sorunu, «seçim yatırımı» suçlamaların, savunmaların, «lâfazanlığın» sınırını aşamamıştır bir türlü!

Bir yıl daha geçmiştir aradan, bir şeyler yapmadan. Neden sonra, Millî Eğitim Bakanı'nın başkanlığında, üniversitelerimizin temsilcileri, 7 ocak 1970 günü bir toplantı yaparak, «Üniniversite reformu» konusunda konuşmuşlardır. **Cumhuriyet'te** 26, 27, 28 ocak 1970'te çıkan bir dizi yazıya, «Kaplumbağalar Yarışı», «Reform mu?», «Restorasyon mu?» başlıklarını koymuştum, «gidişat»a bakarak. Şöyle demiştim bu yazının sonunda:

«Şimdi önemli olan, sayın Millî Eğitim Bakanının başkanlığında toplanan Üniversite Temsilciler kurulu'nun, Ankara Üniversitesi tasarısındaki eksikleri nasıl tamamlayacağı, bu tasarıyı reformcu bir yönde, daha nasıl geliştireceği, değil, fakat yanlış bir «bağdaştırma» çabası içinde, bu tasarıdan neleri kırkıp, neleri götüreceği ve eskiye nasıl dönüleceğidir. Bu arada siyasal iktidarın, yılan hikâyesine dönmüş bir dipsiz kuyuya taş atma oyununda nasıl bir tutum gös-

reteceğini, şimdiye kadar edindiğimiz tecrübelerden ve alınan derslerden sonra, doğrusu merak bile etmiyoruz.» Gerçekten, merak edilecek hiç bir şey olmadı yine.

12 Mart dönemi gelecek bundan sonra. Ardından bir Üniversite Kanunu çıkartılacak «ibret-i âlem» için! Bu yasanın getirdiği güç koşullar altında, ünversite öğretim üyesine düşen «ödün kaldırmaz» görevi, 4 ağustos 1973'te yayınlanan, «Sisifus'un Kaderi mi?» başlıklı yazıda belirtmek istemiştim. Anayasa Mahkememiz, Anayasa'ya aykırı buldu bu yasanın kimi maddelerini beklenebileceği gibi.

Bütün bu yazılardaki gözlemlerde haklı çıkmak üzüntüsü öylesine büyük ki, «Ben demedim mi?» havalarına bile giremiyor insan, istese bile. Üniversite ve eğitim konularında sorumluluğu, nasıl bir yaklaşım ve anlayış göstermemiz gerektiğini belirten eski bir yazım şöyle bitmekteydi: «Üniversite olarak, öğretim üyesi ve öğrenci olarak, siyasal iktidar, muhalefet, basın ve yurttaş olarak, bu anlayışı, bu sorumluluğu gösteremezsek, kolay ve ucuz suçlamalarda bulunmak üzere, işaret parmağımızı birbirimize her uzatışımızda, öteki üç parmağımızın kendimizi gösterdiğini aklımızda tutmalıyız.»

Aklımızda tutmak değil, aklımıza bile getirmedik bu sorumluluğu! Yedi yıl önce, bir başka yazıda şu uyarıda bulunmuştum: «Uzağı göremeyen, kısır bir «pragmatizm» ve «ne çıkarsa kârdır» anlayışı içinde, politikanın dolambaçlı ve dalgalı yollarını çok iyi bildiklerini sanan ve «zamanın olgunlaşmasını» beklemeyi salık veren iktidar yetkilileri ve üniversite yöneticileri

şunu da gözönünde tutmak zorundadırlar: Zamana bırakılan işler, muşmula gibidir; olgunlaşırken çürüyebilirler de.»

Üniversite sorunları üzerinde yazmamı isteyen, artık bu konularda yazmayışımı içetnlikle eleştiren dostlarıma benim de bir sorum var: Yine bunları mı yazayım, sakız çiğnercesine? Cephe Hükümeti'nin o ders almaz tutumuna bakıp, «Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran» demek gelmiyor mu içinizden? Ya da, rahmetli E. Kemal Eyüboğlunun, yılların göz nuru ürünü **Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler** (iki cilt, İstanbul, 1973, 1975) yapıtından aldığım şu iki dize:

Varak-ı mihrü vefâyı kim okur kim dinler
Yırtılub kâğıdımız itse velev istimdât.

(Cumhuriyet 24 Kasım 1975)

«MEN Çİ GUYEM...»

Ülkemizde özellikle üniversitelerimizde yaratılmak ve sürdürülmek istenen bunalım karşısında, Cephe Hükümeti'nin —en hafif deyimiyle— umursamazlığını dehşetle izlemekteyiz. Zorluklar içinde açık tutulanlar yanında, kimi yüksek öğretim kurumlarımız nicedir kapalı; kimileri bir açılır, bir kapanır. Açık görünenlerin durumu da şöyle: Hangi görüşten yana öğrencilerin elindeyse bir fakülte, karşıt görüşten öğrenciler giremiyor o fakülteye. Fakültelere «en devamlı» olanlar, polisler; resmisiyle, siviliyle!

Sayın Başbakan, olayları nasıl gördüğünü, 6 mart 1976'da basına açıklamıştı: «Yüksek öğrenimde huzur ve sükûnun muhafazası, öğrenim ve öğretim hürriyetinin işbirliğinin sağlanması, herkesin görevidir.» Doğru bir görüş, değil mi? Ama bakın, sayın Başbakan, bundan sonra, «görevli» ve «sorumlu» olarak yalnız kimleri gösteriyor: «Üniversite öğretim üyelerine iş düşer, üniversite idarecilerine iş düşer, dekana, rektöre iş düşer... Özerk üniversitelerin idarecileri, buralarını idare edebildiklerini göstermek mecburiyetindedirler. Çünkü özerklikle beraber sorumluluk da doğmaktadır.»

Görüyorsunuz, çok kişiye iş düşüyor; tek

Hükümetin, Başbakan'ın adı geçmiyor «görevli» ya da «sorumlu» olanlar arasında! Tek ona «iş düşmüyor!»

Bir hafta sonra, sayın Başbakan'a gazeteciler, «Üniversitelerdeki olayların önlenmesi için rektörlerin, sorumluluğun daha çok hükümete düşeceğini öne sürdüğünü anımsatarak, bu konuda ne düşündüğünü» soruyorlar. Sayın Başbakan'ın 13 mart 1976 gazetelerinde yer alan karşılığı şöyle:

«Hükümet ne yapması lâzımmış da yapmıyor? Onu bilelim. Eğer üniversitedekiler üniversiteyi yönetemiyorsa hükümet üniversitelere el koyar. Üniversitedekiler diyorlarsa, biz bu üniversiteleri yönetemiyoruz, gelin el koyun, bu hükümetten istenen bir şeydir. Hükümet üniversitelerin istemesine bakmaksızın bunu yapabilir. O ihtiyacı duyduğu anda bunu yapar... Üniversiteler hükümetten ne istediyse hükümet yapmıştır. Şunu istedik de yapmadı diyemez kimse. Yapmıştır. Ama ona rağmen üniversiteler de idare edilemiyorsa, üniversitelere elkoyma noktasına mesele gelmişse, hükümet onu da yapar.»

Sayın Başbakan'ın üniversite olayları sorununu nasıl anladığını —ya da nasıl hiç anlamak istemediğini— açıkça ortaya koymakta bu sözler. Ona göre, tek çözüm yolu, «Üniversitelere el koymak!» Peki, el koydu diyelim hükümet üniversitelere; sonra ne olacak? Sayın Başbakan, «Herkes söylesin» diyor, «bu konuda hükümetten istenen ne?» İstenen, her şeyden önce, durumu «bir an önce, gerçekten anlaması» sayın Başbakan'ın. Az şey söylenmedi şimdiye kadar, anlatmak için.

Bakın Üniversitelerarası Kurul'un, üniver-

sitedeki olaylara ilişkin, 29 aralık 1975 günlü kararına. Bunu okumuş mu sayın Başbakan? Ne istendiği, kibarca belirtiliyor, anlayana: «Üniversitelerimizde öğretim ve eğitim özgürlüğü öğrencilerin, öğretim üyelerinin ve diğer görevlilerin can güvenliği endişe vercek ölçüde kaba kuvvetin tehdidi altındadır. Olaylar önlenmediği takdirde, üniversitelerin yetkili organları öğretime ara vermek zorunda kalabileceklerdir.» Olay çıkaran örgütlerin üniversitelerle, üniversite sorunlarıyla hiç bir ilgisi olmadığını belirtiyor Üniversitelerarası Kurul. Şunu da söylüyor: «Silâh kullanan örgütlerin üniversite içi faaliyetlerini, üniversiteler tedbirlerle, disiplin uygulamaları ile önlemek ve etkisiz kılmak mümkün değildir.»

Üniversite ile ilgili değilse olay çıkaran örgütler, kimle ilgili olduğunu merak etmez mi sayın Başbakan?

Kime seslenmişti bu yüksek kurul şu sözleriyle: «Devletimiz, hiç kuşkusuz özgürlükleri zedelemeden, kaba kuvvete son verecek, kanun hâkimiyetini sağlayacak güçtedir. Bununla beraber, devlet gücünün etkin bir şekilde kullanılması, içinde bulunduğumuz koşullarda, özellikle iki hususun gerçekleşmesine bağlıdır: 1) Kanunlar tam bir tarafsızlıkla ve süratle uygulanmalı; ayırım yapılmaksızın, kaba kuvvete dayanan kanun dışı faaliyetlere kesinlikle son verilmelidir; 2) Kanun hâkimiyetini sağlamada, anayasal düzeni korumada, başta siyasal partiler olmak üzere, bütün anayasal kuruluşlar birbirine destek olmalıdır.»

«Kanunların tam bir tarafsızlıkla uygulan-

madığını, kaba kuvvete dayanan davranışların önlenmesinde «ayırım yapıldığını», daha açık nasıl söylesin, görev bilinci içinde uyarıda bulunan Üniversitelerarası Kurul? Bu uyarıdan neredeyse üç aya yakın zaman geçti. Ne yaptı bu yolda, kendinden başka herkesi sorumlu görmekle işin içinden çıkacağını, ya da üniversitelere el koymakla öğretimi sürdürebileceğini sanan hükümetin başı?

Ankara Üniversitesi Rektör-Vekili Sayın Prof. Safa Reisoğlu, üniversite olayları üzerinde açık konuştu, 7 mart 1976'da: «Sorun, özerk üniversite sorunu değildir. Bu yargı, yanlış ve haksızdır. Soruna siyasal iktidarın el koyması gerekir.» Sanki bu sözlere karşılık verircesine, sayın Başbakan, yukarıdaki demecinde, soruna değil de, üniversitelere el koymaktan söz etti! «Men çi guyem, tamburem çi guyet!» (Ben ne söylerim, tamburam ne söyler!)

Fakülteler de «ne istediklerini» anlatmaktalar, anlamak isteyene Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yönetim Kurulu, sayın Başbakan'ın «Üniversitelere el koyma» olasılığını açıkladığı aynı gün (13 mart 1976 gazeteleri), şu bildiriyi yayınladı kamuoyuna:

«Fakültemizde, idarece gösterilen bütün çabalara rağmen, eğitim ve öğretim özgürlüğü, zorbalık gösterilerinde bulunan ve yönetime el koyduklarını söyleyip bunu eylem haline getiren bir grup öğrenci tarafından zedelenmiştir. Öyle ki bütün fakülte mensuplarının can güvenliği tehlikeye girmiştir.

«Fakültemizin çalışmalarını tümüyle olanaksız duruma getiren bu zorba öğrenci grubu,

öğretim üye ve yardımcılarıyle öğrencileri, polisin gözleri önünde zorla ve tehditle dershanelerden dışarı çıkartarak, derse devam etmek isteyen öğretim üye ve yardımcılarına galiz küfürlerle hakaretlerde bulunmuşlar ve «12 Mart'ı geri getireceğiz», «her öğretim üyesinden teker teker hesap soracağız» ve benzeri tehditler savurduktan sonra, öğrencileri baskı altında fakülte avlusunda toplayarak «intikam andı» içirtmişlerdir».

Yönetim Kurulu'nun belirttiğine göre, «polisin gözü önünde» olmuş bu olaylar! Bütün bunlardan bir «sorumluluk payı», «kendisine düşen iş» sonucu çıkartmıyor mu sayın Başbakan?

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin 26 ocak 1976 günlü bildirisi de yeterince açık değil miydi? Fakülte Kurulu, Türk kamuoyuna, öğrencilerine ve «can güvenliğini ve öğrenim özgürlüğünü sağlamakla sorumlu makamlara» seslenmeyi, onları uyarmayı, «zorunlu bir ulusal görev» saymıştı. Olayları, Üniversitelerarası Kurul doğrultusunda değerlendirdikten sonra, vardığı sonucu bütün çıplaklığıyle koyuyordu gözler önüne. Bu bildirinin şu satırlarını okudu mu sayın Başbakan? En anlamak istemeyenler bile, «anlayamadık» diyemezler sanırım:

«Öğretim kurumlarının içinde bulunduğu bunalım ne denli ağır olursa olsun, siyasal iktidarın tam bir tarafsızlık ve titizlikle hareket etmesi halinde, olağanüstü tedbirlere gerek duymaksızın, etkin biçimde kanun egemenliğinin, can güvenliğinin ve öğrenim özgürlüğünün yeniden sağlanabileceğine inanıyoruz. Ancak, büyük bir üzüntüyle hemen belirtmeliyiz ki, bu konudaki

gözlemlerimiz günün koşulları içinde herhangi bir umut beslemeyi çok güçleştirmektedir. Kaba kuvvet kullanılmasını cana kıymaya kadar götüren gençlik örgütlerinden birinin başı hükümetin içinde güvenlik işlerinin sorumlusu olarak yer alır ve örgütünün gerek gördüğünde kullanacağı silâhlarla donatılmış bulunduğunu, bu örgütün zabıta kuvvetlerine yardımcı olarak görev gördüğünü söylemekte sakınca görmez ise, kanun egemenliğinin sağlanacağına güven beslenemez.»

Sayın Prof. Mümtaz Soysal (Milliyet, 16 mart 1976), daha da açık-seçik gözler önüne serdi, «sokak desteğiyle iktidar yürütmeye çalışan» sayın Başbakan'ın tutumunu, üniversiteye el koyma olasılığından söz ederken: «Sayın Demirel şimdilik, hükümet işlerini yönetsin... yeter. Üniversiteyi de ülkeyi yönettiği gibi yönetecekse, çok mersi!» Yeterince anlaşılır sanırım sayın Soysal'ın dedikleri:

«Konu, özerlik konusu değildir. Özerklik, zabıta sorunlarının ötesinde çok daha derin bir kavram. Konu, ülkede esen genel güvenlik havasıyla ilgilidir. Kimse, ne yakın, ne de uzak geçmişte, suç işlenen yere polisin gitmesine özerklik adına karşı çıkmadı. Tam tersine, istenen şey, polisin taraf tutmadan otoritesine yaraşır bir sorumluluk duygusuyla, koşulların gereklerine ve üniversite yöneticilerinin uyarmalarına uygun olarak görev görmesiydi... Bir ülkenin yalnız sokaklarında ve meydanlarında değil, üniversitelerinde, okullarında, hatta ev içlerinde esen «güvenlik» havasından da hükümetler sorumludur. Çünkü bu hava oralara, sokaklardan

ve meydanlardan sızar. Polisin girmesiyle ya da elkoyma kararıyla da çıkmaz. Üniversitelerdeki havanın temiz kalmasını isteyenler, temizliğe sokaklardan, hattâ kendi yakınlarından başlamalıdırlar.»

Sayın Başbakan, «Hükümet ne yapması lâzımmış da yapmıyor, onu bilelim» demişti. Bunca açıklamadan sonra, öğrendi mi yapması gerekeni? «Hükümet şunu yapsın, desinler, yapayım» demişti. Bunca uyarıdan sonra, duydu mu yapılması isteneni?

Sayın Başbakan, üniversitelere el koyma düşüncelerine kapılmak yerine, başında bulunduğu, eylemlerinden sorumlu olduğu hükümetine el koyar mı, lütfen?

(Cumhuriyet 25 Mart 1976)

«BENİ SOKMAYAN YILAN...

Her gün, yurdumuzun dört bucağından, bir takım olaylar duyuyoruz, okuyoruz. Filân yerde öğrenci çatışması olmuş, şu kadar ölü ya da yaralı. Falan yerde, okul müdürü ya da öğretmenler görevlerinden alınmışlar; mevsim nedir, çoluk çocuk ne yapar, geride kalan öğrenciler ne edecekler diye düşünmeden, bir başka, bir uzak yere atanmışlar. Kimi Bakanlıklarda, yüksek görevliler, orta ya da sıradan memurlar, «kurmak istediği takımın oyuncuları» gibi görünmemiş sayın Bakan'ın gözlerine; görevden almış onları; başkalarını, «takımının oyuncularını» getirmiş. Bilmem hangi kurumun yeni genel müdürü, eski yetkilileri, —ne demekse o iş— «müşavirliğe» atamış. Bir görevli, yapılanı haksız sayarak, başvurmuş Danıştay'a; Danıştay da yürütmeyi durdurmuş, ya da tümden haklı görmüş başvuranı; böyle de olsa, aldırmamış Danıştay kararına sorumlular...

Günlük yaşamın akışı içinde, akıp gitmekte bu olaylar da. Bir başka dünyanın olayları sanki bunlar, kimilerimiz için. Oysa, düşünmemiz gerek hepimizin: O ölen ya da yaralanan öğrenciler; o okul müdürü, o öğretmenler; başka

yere sürülen o görevli; Danıştay'ın verdiği hakkını hükümetten alamayan o kıyım kurbanı... bunların hepsi biziz: Sen, ben! Öğrenci ol, öğretmen, öğretim üyesi ya da sıradan memur; «serbest meslek erbabı», işçi ya da köylü; uzaklarda ya da gözönünde ol istersen. Bugün ona yapılan, yarın bir başkasına; ama birgün sana, bana. Bunu görmek, bilincinde yaşatmak zorunlu her an.

Kimileri, «etliye sütlüye karışmamak» avuntusunda; marifet sayarlar bunu neredeyse. «Ben politika sevmem; bulaşmak da istemem politikaya; ilgilenmem de; işim neyse, yalnız ona bakarım» diyenlerimiz var, başlarını kuma sokarcasına; hem de okumuşlarımız» arasında. Politikacılığı, hele birtakım «örnekleri» gördükçe, sevmemeyi anlarım doğrusu; ama, bana göre iş olmasa da, saygım var gerçek anlamında «politika» ile uğraşanlara; gönencimiz saygınlığımız, mutluluğumuz, yarınlarımız onlara da bağlı bir ölçüde.

Oysa, «ilgilenmemeyi» anlamak olanağı var mı? Ne demektir «ilgilenmemek», bir düşünseler. Kısacası, şu «Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın!» Vız gelir böylelerine yılanın kimi soktuğu, zehirlediği ya da öldürdüğü. Ama, bilsinler ki, ne yapsalar —ya da yapmasalar— ilgilenmektedirler politikayla; susmakla, «ilgilenmemekle», onaylamış olmaktalar yapılanları; politikaya da katılmaktalar, günün güçlülerinden yana. Bir demokraside herkes ilgilidir politikayla; politika da herkesle ilgili, istese de istemese de. «Şimdi ne olacak?» şaşkın bekleyişi yerine, «ne yapmam gerek şimdi?» demezse herkes, çok şey —kendini bile— yitirir demokrasi.

Ne duruma düştüklerini görürler mi öyleleri: Koyunlar çobanın yaptıklarıyla ilgilenmez! Oraya mı yöneltmiş sürüyü, buraya mı, koyuna ne ki? Otunu, suyunu versin, semirtsin, yeter. Ama çoban, arada bir, gözüne kestirdiği koyunu keser, derisini yüzer, etini yermiş; öteki koyunların umurunda mı?

Oysa biz, koyun değiliz ki; insanız, yurttaşız! Bizim yüreğimiz, aklımız, vicdanımız var —her gerçek insan gibi. İnsansak, insanca yaşamak da hakkımız— kimimizin değil, hepimizin. Yurttaşsak, Anayasamızın tanıdığı haklardan, özgürlüklerden yararlanmak da hakkımız —kimimizin değil, hepimizin. Yüreğimiz varsa, katillerin bulunmayışını, yakalanamayışını, bu cinayetlerin önlenemeyişini alamayacak aklımız; sızlayacak yüreğimiz. Vicdanımız varsa, titreyecek vicdanımız, vicdansızlıklar karşısında.

Anlayamayacağız bir süre, demokratik, insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne dayanan bir Anayasa düzeni içinde, kendini hukuktan üstün gören bir iktidarı, Anlayamayacağız, «bölücülüğe karşıyız» deyip de, milleti cephelere bölmelerini. Anlayamayacağız, kanıtsız dayanaksız yakıştırmalarla, karşılarında saydıkları herkese kara çalmalarını. Anlayamayacağız, «elkoyarım haa, kapatırım haaa» gözdağı vermeleriyle, yüksek öğretim sorunlarını çözdüklerini sananları. Anlayamayacağız, üniversiteleri, komünistlerin mi, faşistlerin mi silâhla ele geçirmeyi başaracakları savaş alanları biçiminde görmekle yetinen —öğretim özgürlüğüne, özgür düşünceye inanmayan, saygısı olmayan— kaba

kuvvet yanlısı iktidar yetkililerini. Anlayamayacağız, en «maddeci», en «kapitalist» bir anlayış, bir uygulama benimsemişlerin, «manevî değerler» lâflarını.

Sonra, anladığımız anda, o kaçınılmaz yargıya varacağız böyleleri için!

12 Mart'tan birkaç ay sonra, «Hoşgörü» üzerine bir yazım yayınlanmıştı. (Milliyet, 14 temmuz 1971). O yazıda söylediklerimi, beş yıl sonra bugün de söylemek kaçınılmazlığı doğacağını aklıma getiremezdim:

«Hoşgörürsüzlüğü, çoğu zaman, tembellik, bilgisizlik, korku, kıskançlık ve kişisel çıkarcılık da besler. Herkesin kendine göre yorumlayabileceği bir «iyi niyet» de, hoşgörüden uzaklaşmak için yeterli özür olmayabilir. «Cehenneme giden yol da iyi niyet taşlarıyla döşenmiştir» sözü, bu çeşit hoşgörüsüzlük için söylenmiştir. Bir hoşgörü ortamı bulamadığı için, Galileo, bilimsel araştırmalarına aykırı olarak, Dünya'nın Güneş çevresinde dönmediğini söylemesi istendiği zaman «Ama ne yapayım ki, dönüyor» demek zorunda kalmıştı. Hoşgörüden yoksun bir ortamda yaşadığı, derdini çağdaşlarına anlatamadığı anlaşılan Luigi Lucatelli şöyle demiş: «Hoşça kalın, sayın baylarım. Ben geleceğe doğru yola çıkıyorum. İnsanlığı, üç yüzyıl sonra, yol kavşağında bekleyeceğim.»

Hoşgörüden yoksun bir toplumda, aydınların başına gelebilecek bir süreçten de söz etmiştim. İonesco'nun «Gergedanlaşma» (Rhinocérite), Hammarskiold'un «Uygitsincilik» (Conformism) dedikleri süreçten. Şöyle der İonesco: «Gergedan, düşünülmeden edinilmiş görüşlerin

insanıdır». Dar görüşlü herhangi bir ideoloji salgınının bulaşmasını anlatmak istemiş oyununda. Bunun için de, dehşet verici bir simge aramış ve bulmuş: Görüş açısı dar, burnu doğrultusunda giden gergedan! İonesco hoşgörüden, düşünce özgürlüğünden yoksunlaşan bir ortamda, aslında toplumun beyni, vicdanı ve ışığı olması gereken aydınların da, günün —her hangi bir günün— geçer akçe sayılan görüşlerine, propaganda sloganlarına, yörüngelerine kendilerini nasıl yavaş yavaş kaptırabildiklerini —hem de önceleri farkına varmadan, belki de istemeye istemeye, sonraları kendilerini de inandırarak— benliklerinden nasıl uzaklaştıklarını anlatır.

Hammarskjold da, «uygitsincilik» düsturundan söz ederken şöyle diyor, çevresine kimin daha iyi hizmet ettiğini arama çabası içinde: «Bu çevreye kim daha içten bağlılık göstermektedir? Vicdaniyle hesaplaşmasında, bir şeylerin aksadığı sonucuna varıp da, bütün içtenliğiyle eleştirilerini dile getiren mi? Yoksa karşı çıkması gerekene, bir kendini koruma kaygısıyla, gözlerini kapayan ve eleştirilerini susturan mı?»

Hepimizin «hakkı», yurttaş olmak; öyle ama, hepimizin de «yurttaşlık görevleri» var. Hele kendilerini «aydın» sayanların, ya da «aydın» oldukları söylenenlerin, kara kara düşünmeleri gerek bu günlerde, sorumluluklarını.

«Aydın» olmak, bilmem hangi fakülteleri bitirmek; bilmem cilt cilt, hangi kitapları okumuş ya da yazmış bulunmak ;adının önüne bilmem hangi ünvanları dizmek —dizip de kasılmak— olmasa gerek yalnız. «Aydın» olmak, yoksul halkın içinden çıkıp, «Ben çıktım ya, ne haliniz

varsa görün; hem, ödeyin bakayım başarılarımı» demek mi, davranışıyla? «Aydın» olmak, pek çok şeye gözyumarak, günün güçlülerine yaranmak çabalarına girişmek mi? Hani, Padişah alayını seyredip, eve sevinçle koşan, karısına, «Bugün törende Padişah'ın atı bana baktı!» diye övünen o zavallı gibi, ne çeşit olursa olsun, «ulûfe »beklemek mi, «aydın» olmak?

· Kimi ilgililerin bilgisiz ya da vicdansız olduğu bir ortamda, «ilgili», «vicdanlı» olmak, «bilgili» olanlar için tek yol, onları «aydın» saydırmak için. Karşılık beklemeden, doğruyu söylemek —kimin işine gelmezse gelmesin bu «doğru»!

Tarih, dün demek kuşkusuz; bir bakıma, bugün de tarih, daha şimdiden. Yarın neler söyleyecek bugünlerin tarihini yazanlar? Ürpermiyor mu kimi yetkililer, kimi «aydın» geçinenlerimiz, o levhayı düşündükçe: «Bütün bunlar olurken şunlar da profesör, doçent, asistan; şunlar da doktor, mühendis, mimar, avukat, yazar («aydın» sayılan herkesi koyun bu diziye); şunlar da bakan, milletvekili, senatör idiler...» Büyük kamu yapılarına «övünç levhaları» koyarlar, yapının kimler zamanında gerçekleştirildiğini göstermek için. Yarının tarihi, bugünlerimizi anlatırken, «utanç levhaları» düzenleyecek kimileri için!

O öğrencileri öldüren, yaralayan elin sahibi; o kıyım kurbanı öğretmeni oradan oraya süren; o görevinden yasalar çiğneyerek alınan yerine koşar adım, fırsat bu fırsat, uçarcasına giden; o Danıştay kararlarına aldırmazlıktan gelen yetkili-sorumlu; o susan, olup bitene gözleri-

ni yuman, sırtını dönen, işinden başka bir şeyler ilgilenmediğini söyleyen oy sahibi yurttaş; o aydınlığı, yalnız kendi bencil çıkarlarını aydınlatan «aydın»; o varlığını Anayasa'dan alan kuruluşun yöneticisi, yoksa sen de, «Beni sokmayan yılan bin yıl yaşasın» mı demektesin? Peki, öyle de, istersen! Ama, acırım sana: Bil ki, «seni bugün sokmayan yılan», seni de sokar bir gün —işine öyle gelirse, ya da, yılanların ortamında, onlarla birlikte, onların buyruğu altında yaşarsın— yaşamak, insanca yaşamak dersen buna; hiç niyetin olmasa da, yılanlaştığını, gergedanlaştığını, koyunlaştığını, ya da Kafka'nın Gregor Samsa'sı gibi, böcekleştiğini anlarsın bir gün. Aynaya bile bakamazsın utancından.

İş işten geçtikten sonra.

(Cumhuriyet 27 Nisan 1976)

«PROFESÖR» İLE «PİREFESÜR»

Günlük yaşamın dar boyutlu, yüzeysel sorunları arasında, kimi zaman gerçek bilimin, gerçek sanatın, gerçek düşünürlüğün ne olduğunu unutur oluyor kişi. Çok şey beklemeyen bir çevrede, bilim, sanat, düşün fidanları da kavruk oluyor. Daha önemlisi, böyle alanlarda uğraştıkları için kendilerini «ayrıcalıklı» ya da «üstün» sayanlar, bu kavrukluğu görmezlikten geliyorlar kolayca. Yetiniveriyorlar, neyse o kadarcıkla!

Azla yetinen bir ortamda, azdan biraz çoğu, çok sayılırsa ne denir? Ama birden, bu alaca karanlıkta güçlü ışık gibi, bir - iki adam çıkıveriyor karşımıza. Gözleri kamaşıyor, gözleri gerçeklere açık olanın. Kimden olduğunu kestiremese de, özür dilemek geliyor içinden.

Betrand Russell, çoğumuzun bildiği ünlü düşünür. Çok yönlü bir kişiliği var: Matematikçi, fizikçi, filozof, politika, toplum bilimler adamı. Gençken «matematik öğreneyim» der; bir öğrenir ki, alır başını gider matematikte. Felsefeye merak sarar, mantıkla uğraşır bir süre. Tarihle alışverişi hep sürer. Seksen beş yaşından sonra, bir yeni denemeye girer: Öyküler yazmaya başlar.

Birinci Dünya Savaşı patlak verince, Russell sarsılır derinden. Savaş yüzünden toplum bilimlerine, politikaya ilgisi artar. Savaşın anlamsızlığı, milyonların ölümü, Russell'ın aman-

sız bir savaş düşmanı, bilinçli bir barış yanlısı yapar. Barıştan yana kavgasını Birinci Dünya Savaşı içinde yürütür; hapse girer bu yüzden, iki yıl yatar içerde, hem de İngiltere gibi «özgürlükler» ülkesinde. Savaştan sonra, tüm düşün gücünü sosyal sorunlara verir Russell.

Emperyalist İngiltere'nin Victoria dönemi değerleri içinde yetişmiş; doğuştan «soylu» olan Lord Russell, bu «değerler»in boşluğunu, büyük lâflar altındaki çirkin gerçeği görmezlikten gelemez. Kadın haklarının savunucusu olur; neden bir Hıristiyan olmadığını anlatır kitabıyla. Düşündürmek ister çevresindeki insanları her çeşit bağnazlığa karşı. İnsan haklarınn ateşli bir savunucusu aynı zamanda.

Gerçeği aradığı için, kolaycılığa kaçmaz, tutarlı olmak ister gördükleriyle, bildikleriyle. Bir fizikçi yeni bulgular, yeni gözlemler karşısında nasıl görüşlerini düzeltirse, değiştirirse, Russell de, toplumsal alandaki olgusal gerçeklere, gözlemlerine göre açıklar görüşlerini; çekinmeden, «ne derler bana?» kaygılarına düşmeden. Gerçeğe ne denirse, ona da ancak o söylenebilir.

Russll yaşlansa da, genç kalır kafaca, her çeşit haksızlığa karşı. Vietnam Savaşı'nda susamaz: Savaşın asıl sorumlusu olarak gördüğü Amerikan yöneticilerini, dünya kamuoyunun vicdanında yargılamak için, ünlü aydınlardan, sanatçılardan, düşünürlerden oluşan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ni kurar. Satre'ların, Simone de Beauvoire'ların da yargıçlar arasında olduğu mahkeme, suçlu bulur Amerikan yöneticilerini.

Çeşitli konularda nice yapıt vermiş, öğrenmek, düşünmek isteyenler için. Hem süre, hem içerik bakımından herkesi imrendirecek düzeyde bir yaşam sürdürür Russell ölümüne dek.

Russell ülkemizde de tanınır; pek çok yapıtı dilimize çevrilmiş. Oysa Jacques Monod pek öyle değil. Kentsoylu kültürle yoğrulmuş bir Fransız ailesinin oğlu Monod, Cannes'da dünyaya gelir 1910'da. İsviçre ile Fransa'da yüzyıllar boyu eğitim ve devlet yönetimi alanında adam yetiştiren ailesinde sanat da çok önemli bir konu: Monod'un babası ünlü bir ressam, anası müzisyen; bebek Monod'un vaftiz analığını Debussy'nin ilk eşi yapmış.

Bilime vermek ister Monod kendini daha küçük yaştan; ama başka bir yol daha var önünde: Viyolonsel!.. Seçim yapamayınca, ikisini birlikte yürütür. Bilim alanında çalışmalarının çok ileri bir aşamasında bile duraksamalar geçirir, neyi seçeceğini pek kestiremez: Müzik mi, bilim mi? Bir bursla gittiği ABD'nde, ileride kendisine Nobel Ödülü kazandıracak moleküler biyoloji dalında çalışırken, bir yandan da viyolonsel konserleri verir o ülkede. Ölümüne dek, bir yaylı sazlar üçlüsü üyeliğini sürdürür.

İkinci Dünya Savaşı'nda, çok eskiden bir çocuk felci geçirmiş Monod, askerlikten bağışık; ama, gönüllü katılır savaştaki direnme örgütlerine: Hem Savaş Haçı, hem Légion d'Honneur, hem de Amerikalıların Bronz Yıldız nişanlarını alır. Savaş yıllarındaki tutumunu en çok beğendiği Fransız Komünist Partisi'ne, biraz da partinin entellektüel yapısına inandığı için girer. Ancak bilim alanında, özellikle Stalin döneminde

biyolojide Lyssenko olayının ortaya çıkardığı bağnazlığa baş eğmeyerek, ayrılır partiden. Ayrılırken de, gerçeğe karşı işlenen suçları bağışlamayacağını o zamanki parti yöneticilerine bildirir. Komünist Partisi'nden ayrılan Monod, gene sol bir düşünür, gene sosyal ve siyasal tüm ilerici davranışların ön sırasında. Marxsizm'in kimi yönlerini eleştirisini «mal bulmuş mağribi» gibi kullanmaya kalkışan birtakım sağ çevrelerin adamı değil.

Jacques Monod, 1965 yılında Nobel Tıp ve Biyoloji Ödülü'nü paylaşır, bir meslektaşıyla. Ülkesinin ve dünyanın başlıca sorunlarıyla da uğraşır bundan sonra. Yönetici, örgütleyici yönleri de var Monod'un. Sorbonne'un bilimsel alanda yıpranmış, kemikleşmiş yöntemlerini yenilemekte büyük katkısı olur. Yaşamı Pasteur Enstitüsü'nde, Collége de France'da, Sorbonne'da geçer, yönetici, araştırıcı olarak. Müzik dışında sanatla ilişkisi bir başka yoldan da sürer gider: Tanınmış bir arkeolog olan eşi, ünlü Guimet Müzesi'nin yöneticisi. Spor alanında da kendini gösterir kişiliği; en ciddî biçimde dağcılık yaptıktan sonra, yaşı ilerleyince, daha az yorucu bulduğu yüzmeye, yelkenciliğe geçer.

Birkaç ay önce, mayısın son günü, henüz pek yaşlı sayılmayacak bir yaşta ölür Monod, çektiği bir hastalıktan.

Çocuk yaşta, eski Yunan felsefesini, Darwin'i babasından öğrenen Monod, bir düzeyden sonra bilimin felsefesiz olamayacağını anlar. Bu konuda, dünya dillerine çevrilen önemli yapıtı (Raslantı ve Zorunluluk Le Hasard et la Nécessité) 1971'de yayınlanır. Önsözünde şöyle der

Monod: «Bugün bilim adamlarına, her zamankinden çok, kendi bilim dallarını —yalnız teknik bakımdan önemli bilgilerle değil, aynı zamanda insancıl açıdan anlamlı saydıkları düşüncelerle de— daha da zenginleştirmek için, çağdaş kültürün bütünüi çinde düşünmek ödevi düşmektedir.» Dine inanmayan Monod, bu yapıtında, insanın dünya üzerindeki varlığınn hiç bir bilimsel mantığa dayanmayan, salt rastlantı sonucu olduğu konusundaki görüşleriyle, bilim ve düşün dünyasında büyük çalkantılara yol açar. Açık sözlü, dürüst, özellikle kendine karşı dürüst ve tutarlı kalma çabasını sürdürür yaşamı boyunca.

Askerlikten bağışık olsa da saldırganlara karşı savaşa gönüllü katılan, madalyalar alan; orkestra yönetecek düzeyde bir sanatçı olsa da, bilimsel araştırmacılığı seçen; lâboratuvar çalışmaları kendisine Nobel Ödülü'nü kazandıracak değerde olsa da, sosyal ve siyasal sorunlarla, bu sorunların —bizdeki kimi sağcıların akıllarına bile getiremeyecekleri— en göze alınmazlarını dile getiren, savunan; solcu düşünce akımlarını benimsemekle birlikte Marxizmi yer yer eleştirmeyi kendisiyle tutarlılık sayan Jacques Monod, başkalarının döşediği hazır raylarda gidip-gelme kolaycılığı yerine, özgür düşünceden ödün vermeyi saygınlığına yakıştıramayan, çağdaş bir düşünür. Görüşleri paylaşılsın ya da paylaşılmasın, eleştirilsin ya da beğenilsin, öldüğünde dünya bilim, düşün çevrelerinde övgü ve hayranlık sesleriyle anılır Monod.

Bu çapta kişilerden söz edilince, hep o hastaneye kaldırılan adam gelir aklıma. Görmeye

gelen dostlar, «Ne oldu sana?» diye sormuşlar. Anlatmış: «Ben de pek anlayamadım doğrusu. Benim külüstür bir otomobilim var; saatte zar zor 30 kilometre yapar. Onunla gidiyordum; birden yanımdan 150 kilometre hızla bir spor araba geçti. Benimki durdu sandım; indim.»

Bilim, sanat, düşün, politika kağnılarında, tekerleklerin çıkardığı iniltili seslere avunanları, üstelik bu gidişleriyle böbürlenenleri; çağdaş düşünceler vakit vakit karşı çıkan bir avuç «ünvan aydınları»nı; her ileri atılışı kösteklemeyi marifet bilen, aydınlıktan ürken kimi okumuşları; günün siyasal güçlerine «ulûfe» çanaklarını nasıl uzatacaklarını ,toplumun mutluluğundan daha çok düşünen o bilir geçinenleri gördükçe, duydukça, okudukça, o sözleri anımsarım. Kim söylemişse söylemiş, böylelerini yermek için: «Bizim halk, sözcüklere gerçek anlamlarına yaraşır sesler verir. Örneğin, «otobüs» demez, o koskoca, çok yolcu, çok yük alan taşıt azmanına; ağız dolusu «otobosss» der. Oysa, «profesör» demez de çoğu zaman, «pirefesür» der, önemsiz bir sözcükmüşçesine.»

Yalnız üniversite çevrelerinde değil, sanat, bilim, düşün, yazın dünyasında, devlet adamlığı, politika, yöneticilik özel girişim, sendikacılık, psor alanlarında, ünvanları olsun ya da olmasın, o geniş anlamında gerçek «Profesör» olmak da var, o yergili yargıyı haklı çıkartacak, «pirefesür» olmak da.

Yaramız varsa, gocunalım bir an önce. Belki bir işe yrarar.

(Cumhuriyet, 11 Ağustos 1976)

ODTÜ HEPİMİZİNDİR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi kuruluşunun 20. yılını birkaç ay önce kutladı; kurulduğu zaman, 5 Türk öğretim üyesi, 40 öğrencisi vardı. Bugün, öğretim üyesi ve yardımcılarının sayısı 800'ü aşmış, öğrenci sayısı 10.000'i bulmuştur. Bugüne değin 6.000'e yakın mezun vermiştir. ODTÜ.

ODTÜ'nin kuruluşu herhangi bir yeni üniversitenin kuruluşuna benzemez. O sıralarda Menderes iktidarının «klasik» üniversitelerle başı derde girmek üzereydi: «Hadlerini» bilmiyordu bu üniversiteler hükümete karşı; özerktiler; hükümet ne düşünürse düşünsün, öğretim üyeleri dilediklerini söyleyebiliyor yazabiliyorlardı. Çok geçmeden, o dönemin Başbakanı, üniversite öğretim üyelerini «kara cübbeliler» diye adlandırarak, aşağılatabileceğini sanacaktı.

Bir yandan da, bu üniversitelere karşı, yöneticilerinin Mütevelli Heyeti adı altında hükümetin atayacağı, rektörünü, dekanlarını böyle bir Mütevelli Heyetin dilediği gibi seçeceği, hükümetin çizgisinden çıkmamak koşuluyla her istediğinin yerine getirileceği, kısacası, dıştan bakınca Amerikan üniversitelerini andırır gözüken bir üniversite kurmak çok şey kazandırabi-

lirdi iktidara. Hem Türkiye «küçük Amerika» olsun istenmiyor muydu, o zamanki iktidarca? Bir çifte rektörlük sistemi öngörülmüştü ODTÜ için: Bir Türk rektör olacaktı, ama bir de Amerikalı rektör yardımcısı bulunacaktı. Akademik ünvanlar «klasik» üniversitelerin o gerçekten bunaltıcı, yıllarca beklemeyi gerektiren, başa değil yaşa öncelik veren düzeni yerine, ABD'deki gibi rektörlerin, Mütevelli Heyetlerinin değerlendirmesine bırakılacaktı. Tüm gün çalışma zorunluğunda olan öğretim üyeleri, «klasik» üniversitelerdeki meslektaşlarından çok daha yüksek maaş alacaklardı.

ODTÜ, bu koşullar altında şimdiki TBMM arkasında barakalar içinde kuruldu ve çalışmaya başladı. Kuruluşunun ilk dört yılında hiç bir Türk rektör atanmadı. Görevi «danışmanlık» olması gereken bir Amerikalıya bırakıldı rektörlük görevi. O da Amerika'daymış gibi yönetmeye kalkıştı üniversiteyi. Sonra 27 Mayıs devrimi oldu. ODTÜ'ni kuran iktidar yetkilileri, sorumluları, kodamanları, yandaşları —kim varsa artık— bir yana atıldılar bir süre için. Milli Birlik hükümetinin ilk işlerinden biri yeni bir Mütevelli Heyeti kurmak oldu; ben de vardım bu yeni Mütevelli Heyeti içinde. İlk Türk rektörü atandı bu arada. Az sonra ikinci Türk rektör olarak görev almak durumunda kalmıştım' Bir yıl sonra doktorların uyarısıyla, sağlık nedenleriyle ayrıldım rektörlükten. Bütün akademik yaşamımın geçtiği Siyasal Bilgiler Fakültesine döndüm yine.

Oradan, biraz uzaktan da olsa, sevinçle, övünçle izledim ODTÜ'de bundan sonraki asıl

büyük gelişmeleri. O dünyanın her yerinde övünerek gösterilebilecek olan yapıları, o sayısı 800'ü aşan profesör, öğretim üyesi ve yardımcıları, 10.000'i bulan öğrenci, ODTÜ'yü yalnız ülkemizin değil, yalnız Ortadoğu'nun değil, dünyanın sayılı üniversitelerinden yapmıştı. 1961'de ODTÜ'nün ilk mezunlarına diplomalarını dağıttığımız gün, kimilerimiz «bu çocuklar nerede iş bulacaklar?» kaygısındaydık. Oysa bugün, her yerde öncelikle aranan mezunlarıyla haklı olarak övünmektedir ODTÜ.

ODTÜ'ye bağışlanmayan —kimilerince hiç bağışlanmayan— tutum, bulduğu olanaklar içinde mutluluğun tadını çıkarmakla yetinmesi olmuştur uzun süre. Oysa son yıllarda değişen Türkiye koşulları yeni bir «üniversite sorunu» ortaya çıkarmıştı. «Klasik» üniversiteler bu sorunların nasıl çözüleceğini kara kara düşünür olmuşlardı. Çeşitli tasarılar, çalışmalar, türlü toplantılar yapılmaktaydı bu konuda.

ODTÜ ilgilenmiyordu bu sorunlarla; bir başka dünyada yaşıyordu sanki. Kimi öğretim üyelerinin üniversite konularında yazdıkları yazılar bile, Türkiye'de üniversite sorunundan çok, ODTÜ'de birtakım aksaklıkların nasıl düzeltilebileceği yönündeydi. Bu tutum ODTÜ'yü, az çok ona benzer yapıdaki Hacettepe Üniversitesini, Boğaziçi Üniversitesini, «klasik» üniversitelerden —haklı haksız— bir hayli uzaklaştırmıştı duygusal açıdan. Bir çeşit «beni sokmayan yılan...» damgası vurdurtmuştu bu üniversitelere.

Oysa bugün önemli olan, yaşamsal olan şu: «Klasik» üniversiteler bu tutumlarını sürdürürlerse, «ODTÜ'de olup bitenler ODTÜ'dekileri

ilgilendirir» havasına girerlerseğ gizli ya da açık bir «oh olsun!» çekerlerse içlerinden, bu tutumları Türk eğitim tarihinin bir kara lekesi olarak kalır bundan böyle.

ODTÜ'de, Türk biliminin, Türk eğitiminin temelinden yıkılmasına çalışılmakta bugün. Kendilerine Cephe adını veren, ama Cephe dışındaki partilerden çok birbirleriyle uğraşan sözümona bir ortak hükümetin maşası olmayı, bilimsel, kişisel onurlarına aykırı gibi davranan sözümona bir Mütevelli Heyetiyle, onun, olay çıkartmak istermişçesine bile bile atadığı bir rektör yaptıklarının hesabını vermek zorundadırlar Türk toplumuna. Bir gün, yasal ya da moral düzeyde olsun, kuşkusuz vereceklerdir bu hesabı.

ODTÜ, kuruluş yıllarının ODTÜ'sü değil artık. Herhangi bir üniversitemiz kadar öğretim üyesi olan, herhangi bir üniversitemiz kadar özerkliği hak etmiş, gelip geçici siyasal iktidarların, en büyük meziyet olarak, «kendilerinden yana olmaları» koşulunu arayarak atayacağı bir Mütevelli Heyetine herhangi bir üniversitemiz kadar gereksinme duymayacak bir üniversite. ODTÜ! Yönetim organlarını, rektörlerini, dekanlarını, bölüm başkanlarını —en az «klasik» üniversiteler düzeyinde— seçebilecek bilinçte öğretim kurulu bir üniversite ODTÜ!

Siyasal iktidarların, Mütevelli Heyetlerinin, bunların atayacağı rektörlerin bilmeleri gereken şu: Türkiye'nin toplumsal yapısına en uygun üniversite sistemini ararken artık bilinmelidir ki ÖZERK olmayan bir üniversite Türkiye'de üniversite sayılamaz! Bilinmelidir ki, siyasal iktidarın dilediği gibi atayacağı bir «maşa Mütevelli

Heyete», böyle bir Mütevelli Heyetinin atayacağı kendine yaraşır, güdümlü bir rektör düşünülemez artık Türkiye'de! Üniversitelerimizin —bütün üniversitelerimizin— öğretim üyeleriyle eriştiği düzey, kendilerini kimlerin en iyi yöneteceğini ancak kendilerinin bildiği bilincini haklı olarak vermiştir onlara. Görevini gereği gibi yapamayacak, seçimle iş başına gelmiş bir rektör çıkarsa, TRT Genel Müdürü olayındaki davranışı üzerine, Ege Üniversitesi öğretim üyelerinin bilim adamlığının saygınlığını koruyan uyarı-bildirisi iyi bir ders olur böylelerine!

Şu da var: ODTÜ'de öğretim üyeleri ve yardımcıları çağdışı bir görüş ve tutuma karşı uygar, bilim adamlığına yakışan, zorbalığa kaçmaz savaşımlarını verirken öteki üniversitelerimiz seyirci kalamazlar olup bitenlere. Bütün üniversitelerimizin senatoları gündemlerine almalıdırlar bu konuları. Üniversitelerarası Kurul ayrıntılarıyla eğilmelidir bu soruna. Öğretim üyelerinin, yardımcılarının eğitimle ilgili tüm dernekleri de ele almalıdırlar bu sorunu. ODTÜ öğretim üyelerinden oluşan Üniversite Konseyiyle yakın ilişki kurmalıdırlar. Konseyin davasını, sorunlarını, tutumunu anlayışla karşıladıklarını, bildirilerini paylaştıklarını, onları desteklediklerini açıklamalıdırlar kamuoyuna. ODTÜ'nin, belirli bir siyasal iktidarın çiftliği değil, Türk ulusunun ortak mutluluğuna giden yolda en büyük umutlarından biri olduğunu anlatmak gerek anlamak istemeyenlere.

Bugün parmaklarından gnç kanı damlayan bir siyasal iktidarın buyruğunda çalışmayı görev sayanlar bilmelidirler ki, birkaç yıl sonra, o gü-

zel ODTÜ kampusuna belki bir yeni anıt dikilebilir. Bu anıta «UNUTMAYALIM» başlığı altında şunlar yazılabilir belki:

«1976-1977 yıllarında iktidarda bulunan Cephe Hükümetiyle onun buyruğundaki bir Mütevelli Heyeti ve bir rektörün, Üniversitemizi çağın gerisine sürükleme çabalarına, Üniversitemiz öğretim üyelerinin, yardımcılarının, öğrencilerimizin, kardeş öteki Üniversitelerin ve Türk basınının bilinçli desteğiyle engel olunmuştur. Üniversitemiz, bundan böyle de, hiç bir siyasal iktidarın kölesi olmaksızın, insan haklarına, düşünce özgürlüğüne, bilimsel saygınlığa en üstün yeri vererek, her zaman, dünü değil bugünü yaşayacak, yurdumuz ve dünya insanlarına mutlu yarınlar hazırlanmasında bilimsel katkılarını en üst düzeyde gerçekleştirmeyi başlıca görev bilecektir.»

(Cumhuriyet, 2 Mayıs 1977)

«EFLÂTUN'U SEVERİM AMA...»

Af yasasının Millet Meclisindeki son oylanmasında, hükümetin MSP kanadından yirmi milletvekilinin, 141 ve 142. maddeler konusunda olumsuz davranışları belki bir «ibret dersi» olarak etkiler siyasal gelişmemizi. Bu davranış, hükümet ortağını «arkadan hançerleme» mi, yoksa beceriksizce fırlatılmış, dönüp atanı yaralayan bir «bumerang» mı, zaman gösterecek.

İslâm tarihinde, Ali ile Muaviye'nin halifelik çekişmeleri, Muaviye'nin Ali'ye oynadığı —Machiavelli'ye parmak ısırtacak— bir oyunla sona erer. Sıffin ovasında, 657 yılı yazında, ikisinin orduları günlerce süren bir savaşa tutuşurlar. Savaşın çok kızıştığı, Muaviye ordusunun yenilmeye yüz tuttuğu bir sırada, Amr İbnül-Âs, bir oyun salık verir Muaviye'ye: Muaviye'nin askerleri Kur'an yapraklarını mızraklarına asarlar, şöyle seslenirler Ali'nin askerlerine: «Siz ve biz birbirimizi yok ettikten sonra sınırları kim koruyacak? Aramızda Tanrı'nın kitabı hakem olsun.»

Çok etkilenir Ali'nin askerleri. Ali ne yapsa boşuna: «Tanrı'ya yemin ederim ki bu bir tuzaktır» derse de, anlatamaz karşı tarafın salt yenilmekten kurtulma amacı güttüğünü. Anlaşmazlığın hakemliğe sunulması kararlaştırılır. Ali,

hakem olarak, Ebu Mûsâ el-Eşarî'yi, Muaviye de Amr İbnül-Âs'ı seçip yollar.

Yeni oyunlar çevirir Muaviye'nin hakemi. Sonunda, Ebu Mûsâ, aradaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için, Ali'nin de Muaviye'nin de halifelikten çıkartılmasını, halifelik işinin bir kurula bırakılmasını, Müslümanların diledikleri kişiyi halife atamalarını kabul eder. Kararın bildirilmesi günü, önce Ebu Mûsâ kürsüye çıkıp, Müslümanların yeniden halife seçmeleri için, Ali'yi halifelikten çıkardığını söyler. Ondan sonra, Amr İbnül-Âs, verilmiş sözü bir yana bırakarak, şöyle konuşur: «Ali'nin hakeminin Ali'yi halifelikten çıkardığını duydunuz; ben de, boş kalan halifelik makamına Muaviye'yi atadım!» (Bknz: Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslâm Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972 sah. 392-402)

Muaviye, bu davranışıyla anılır tarihte.

Af yasasının oylanmasında «oyun oynayan» MSP'li 20 milletvekili, belki de, ellerini ovuşturarak bir dizi «Oooh» çekmişlerdir sevinçten: «Oooh, 163. madde suçlularını, sanıklarını kurtardık ya! Oooh, Osmanoğulları'nın erkeklerine yurda dönüş olanağı sağladık ya! Oooh, ileride ortam karanlıklara gömülürse, en sağcıdan daha sağcı olduğumuzu kanıtladık ya! Oooh, tutucu partilerin gözünde saygınlığımızı arttırdık ya! Oooh...»

Peki, ne buyurulur, kendi başkanlarının onları suçlayan sözlerine? Bir hayli ağır, bir hayli acı konuştu MSP Başkanı bu konuda: «Ahde vefa diye bir şey vardır. Cumhuriyet Halk Partisine yaptığımız bu hareket affedilecek bir şey değildir. Bu şartlar altında CHP koalisyonu boz-

makta haklıdır. Aynı şey 163. maddede bizim başımıza gelseydi bir dakika durmaz, koalisyondan ayrılırdık. Şimdi bu hak onların. Biz vazifemizi yerine getirmedik.»

MSP'li «yirmiler», aslında MSP'ye oyun oynamış olmadılar mı? Kendi oyunuyle yenik düşmek, buna denmez mi? Nasıl bir parti olduğu (ya da olmadığı) gözler önüne serildi. Bu son olay, şimdiye kadar, ülkenin bugünleri-yarınları kaygısıyle, yada başka düşüncelerle, birçok konuda dudaklarını ısırarak susanların, bütün iyi niyetli yorumların, hesaplı sunuşların, o «dört mevsim durmaz öter» umuda kendilerini kaptırmışların görmek ve göstermek istedikleri gibi değil de, nasılsa öyle olduğunu gösterdi MSP'nin.

Bundan sonra MSP kendine bir çeki düzen verir mi? «Verdim» derse, kolay mı inanmak söylenen söze? Başkan mı, Genel Sekreter mi açıklıyor partinin gerçek görüşünü? Parti Başkanı, yine, MSP Grubu «geniş kapsamlı affın tahakkuku için yapılacak her türlü teşebbüse yardımcı olacaktır» diyor. Öte yandan, «yirmilerin sözcüsü», bu konuda hep aynı yönde oy kullanacaklarını açıkladı basına. Partinin «hedefine doğru» gitmekte olduğunu belirtti Genel Sekreter; bu «hedef» ne ola, söylemese de.

Kuşkular kalkmadı MSP konusunda: Belki de «yirmiler» —bir başka gün, bir başka konuda kaç kişi olurlar, bilinmez— sırası gelince, yeni bir manevrayla, yerip durdukları «masonlar» ile, «renksizler» ile, ya da başkaları ile de kucaklaşabilirler, «hedef uğruna». Hep birlikte yeni önerilerde bulunabilirler o zaman. Bir yan-

dan, «toprak reformu» hemen toprağa gömülür, ya da o anlama gelecek bir «tarım reformu», bir «yeşil devrim» anlayışına dönüştürülür; «sınırsız girişim özgürlüğü» tanınır her alanda, yerli sermayeye olduğu gibi uluslararası sermayeye de. Suudî Arabistan gezisi bir şeyler öğretmedi mi? Yalnız, «ortanın sağı» ile «sağ» bir de «sağın sağı» doğrultusunda düşünme özgürlüğü kabul edilir!

Öte yandan, belki «gâvur icadı» operamız, Batılı «musikî» orkestralarımız susturulmak istenir, yeni bir «cephe» hükümetince. Belki de balemiz gelir akla: Yarı «üryan», «raks» etmiyorlar mı o «oyuncu kızlar» kimilerine göre? Hepsine —«Heykel olayı» örnek alınarak— bir «İstemezük!» çekilir. Oradan, «gâvurları azdıran pazar» yerine, cuma tatiline dönülmesi önerisi yeniden ortaya çıkabilir; böyle bir öneride bulunmadı mı kimi politikacılar, Cumhuriyetimizin 50. yılında? Arap elifbasına, eski takvime bir adımlık yol kalmış olur. Yalnız Ayasofya'nın ibadete açılmasını değil, medreselerin, tekkelerin, zaviyelerin açılmasını düşünenler de vardır belki. Kendi çocuklarını hangi okullara yollarlar, bilinmez, yoksul halkın çocukları için, her sokakta bir Kur'an kursu, her mahallede bir İmam-Hatip Okulu açılmasını öngörebilirler. İmam nikâhlı dört karı alabilmeyi, hepsini kara çarşaflar altına sokmayı, kafesler ardına yollamayı özleyebilirler. Bakın, yaz da geliyor: Yasaklanır kadınların plajlara adım atmaları; taştan çıplak kadın heykeline bakamayan kimi gözler, sere serpe dolşan canlısına nasıl katlansın!

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel sorun-

ları dağlar gibi yığılmış Türkiye'mizde, en önemli konular arasına, Osmanlı Hanedanı erkeklerinin dönüşleri sokulmadı mı? Belki bunlardan birini Padişah, birini Halife yapmak bile geçer kimi gönüllerden.

Sonra da, gazetelerimizi, Mütareke İstanbul'u gazetelerine benzetmek isteyebilirler. Tasvir-i Efkâr, 31 teşrini evvel 1335 (1919) sayısında, «Ahlâk Encümeni'nin Daarül Hikmet-i İslâmiye'de içtima ederek müzakeratta» bulunduğunu bildiriyor. Vakit gazetesi (4 Haziran 1335), «alenen nakz-ı siyam edenlerin (oruç yiyenlerin) mahkemeye sevki» konusunda «Matbuat-ı Umumiye Müdiriyetinden» aldığı haberi veımekte. Altında, «İstanbul Muhafızı ve 25. Kolordu Kumandanı» imzalı bir «beyanname». O güç, o karanlık, o acılı günlerde, «Muhafız Kumandan» nelerle uğraşıyor: «Alenen nakz-ı siyama her ne suret ne sebep olursa olsun cür'et edenleri her işime tercihan» cezalandıracağını belirtiyor. Bu kadarla kalmıyor: «Lâzime-i tesettüre riayet etmeyenleri... halâs-ı İslâm ve selâmet-i zaman namına» cezalandırmada «aynı şiddetle» davranacağını söylüyor. Dahası var: «İleride güzel Türkiye tahtı saltanatı etrafını tezyin edecek birer çiçek olmaya namzet bulunan gençlik goncelerimizden intizar-ı millet ve bilhassa ağyar önünde nevmit edecek hal ve vaziyette devam edenler görülür ise, bunları bilhassa bir veli kalbiyle ferdanın kurtarılmasına feda ederek cezalandıracağımı kat'iyen tebliğ ederim.»

«Aferin» diyecek politikacılarımız yok mu, elli beş yıl önce böyle konuşan «Muhafız Kumandan»a?

Kimilerine kalsa, Atatürk Türkiye'si tanınmaz biçimlere sokulmak istenecek. Ne var ki, «Böylelerine kalır mı?» sorusu geliyor akla. İnönü'yü anarak, bir «Hadi canım sen de!» çekmenin yeridir böylesine heveslere kapılanlara. Çok sular aktı köprülerin altından son yıllarda. Bunu göremeyen, bilemeyen birtakım politikacılar da yok değil. Onlara uygun düşüyor Bernard Shaw'ın sözleri: «Hiç bir şey bilmez; üstelik her şeyi bildiğini sanır. Bu da onun politikaya atılacağını açıkça gösteriyor.»

Şimdiki iktidar, kuşku yok, birçok eksiği olsa da, halktan yana olmakta öteki partilerin erişemeyeceği bir düzeyde. Halkın yararına çok şeyler yapabilir. Ama unutulmuş oldu eloğlunun sözleri: «Düşmanlarımla başa çıkabilirim; ah, bir şu dostlarımla baş edebilsem!»

Türkiye'nin iç ve dış sorunlarını, en güç koşullar altında, çağdaş bir anlayışla düşünmekte, dert edinmekte, bunlara çözüm aramakta tek görevli, tek sorumlu olma kaderini yüklenmiş görünen CHP de ders almalı olup bitenlerden: «iktidar olmak için iktidar» değil, kendi gemisinde su kesimi çizgisini aşmaz bir program uyarınca «iş yapmak için iktidar» olma gereğini nasıl gözden uzak tutabilir?

Buna göre davranmasını istemek hakkı, iktidar ortağından. Kendini beğendirme, bağışlatma yükümü ortağına düşmekte bundan böyle, iktidarda kalmak istiyorsa CHP ile. İktidarda kalmak yalnız CHP'nin elinde mi? «Sureti haktan görünerek içten pazarlıklı» olmaya değil, «içtenlikli» olmaya dayanır ortaklık. CHP, açıkça anlatmalı hangi çağda yaşadığımızı; geri

dönülmez hangi uygarlık kapılarından geçmiş olduğunu Cumhuriyet Türkiye'sinin. Anlatamazsa bunları, Hoca'nın öyküsündeki gibi, CHP, «Al abdestini, ver pabucumu!» diyebilmeli ortağına. «Ak günlere» nasıl ulaşılır, başka türlü?

Besini güvendir, besini umuttur her iktidarın demokrasilerde. Ama ne demiş Francis Bacon: «Umut iyi bir kahvaltı, kötü bir akşam yemeğidir.» Güneş yükselmeye başladı ufukta.

Aristo'nun şu söz: «Eflâtun'u severim ama, gerçeği daha çok severim.»

(Cumhuriyet, Haziran 1974)

YIKMAYALIM KALELERİ

Aklıma hep o öykü geliyor bugünlerde. Çok eskiden okumuştum. Gerçek mi, değil mi, ayıramam artık. Ama, öğretici yanı hep gerçek kaldı benim için. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında bir sınır anlaşmağlığı sürüp gitmiş yıllar boyunca. Bir kale varmış sınırda; iki devlet de «Benim o kale!» dermiş. Bu kale yüzünden savaşmışlar birkaç kez. Neden sonra, «Niçin oturup görüşmüyoruz? Görüşüp, bir çözüm bulalım kale konusunda» demişler.

İki devletin temsilcileri bir araya gelmişler; görüşmüşler günlerce. Sonunda «kalenin hedmine» (yıkılmasına) karar vermişler. Yıkmışlar kaleyi! Kale kalmayınca ortada, kaleyi isteyen de kalmamış, çatışan istekler de.

Okuduğumdan bu yana, sorunlarla karşılaşınca, işte bu öykü gelir aklıma: «Aman, kaleleri yıkmayalım!» derim, kalelerin sorunlarına çözüm ararken. Bu yol güç olsa da.

Bakın Atatürk'ün sözlerine: «Çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükselmemiz gerek» demiş. «Çağdaş uygarlık kalesini alalım» çağrısı bu. Kapışmışız kendi kendimizle. Kolay mı çağdaş uygarlık düzeyine yükselmek? Önce, ne olduğunu, ne olmadığını anlamak gerek çağdaş uygar-

lığın. Sonra, ülkü olarak benimsemek. Sonra da, çaba göstermek: O alışmışlıktan sıyrılmak, birtakım engellerden kurtulmak, bu düzey altındaki ortamın sağladığı kişisel çıkarlardan vazgeçmek gerek.

Kolay değil bütün bunlar. Kolayı şu: Vazgeçeriz çağdaş uygarlık düzeyine yükselmekten. Yalnız lâfını etmekle oyalanırız. Yıkarız böylece «çağdaş uygarlık» kalesini. Bu kalenin yarattığı, yaratabileceği dertlerden de kurtulmuş oluruz!

Şu sözleri Atatürk daha, 1922'de söylemiş: «Hiç bir delil-i mantıkiye istinat etmeyen birtakım ananelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi güç olur; belki de hiç olmaz. Terakki kuyut ve şurutu aşamayan milletler hayatı makul ve ameli müşahade edemez. Hayat felsefesini vâsî gören milletlerin taht-ı hâkimiyet ve asaretine girmeye mahkûmdurlar.» Bir yıl sonraki sözleri de şöyle: «Bazı kimseler asrî olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır... Her sarıklıyı hoca sanmayın; hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.»

Tarihimizde nice acı derslerden sonra, «Ayıralım dünya işleriyle din işlerini» demişiz. Layiklik, dinin devlet işlerine karışmamasını öngörür. Anayasamızın başlıca kalelerinden biri layiklik. Anayasamız herkesin kişisel vicdanına bırakıyor din konusunu; kişiyle Tanrı arasına kimse girmesin istiyor.

Öyle ama, becerebilmiş miyiz bu kaleyi gereği gibi korumayı, Atatürk'ten sonra? Din dersleri devlet okullarına sokulmuş yeniden. «Din dersi almak istemeyen, bildirsin bu yönde-

ki isteğini» diyerek, bir ortaçağ kurnazlığına da başvurulmuş. Toplumsal baskıyı düşünüp, kim «istemem!» diyebilecek? Ardından, yoksul halkın yetişme olanağı özlemindeki çocuklarına, «Buyrun, İmam-Hatip okulları açıldı» demişler. Ya da, gelişmekte olan gencecik kafaları —bu atom çağında, bu uzay çağında, bu teknolojik gelişme yarışı çağında— anlamadıkları Arapça sözleri ezberletmek üzere, ortaçağ yaklaşımının kurbanı etmeye kalkışmışlar!

Eğitim sorunlarımız dağlar gibi değil mi? Kimi, nasıl, nerede, ne ile, kimi okutacağız? «Çağdaş» eğitimin kapsamı ne olacak? Zor sorunlar, bunlar! O ünlü Maarif Nâzırı da zor olduklarını görmüş: «Ah şu okullar olmasaydı...» demiş, nâzırlığın tadını çıkarabilmek için. 12 Mart öncesinin siyasal iktidarı da «eğitim» kalesini, paralı yüksek öğretim kapkaçakçılığının kazmalarıyle yıkıp, özel girişime teslim etmeye yönelmedi mi? Böylece, eğitim sorunlarından kurtulacağını sanmıştı!

Güç iş, layik bir anlayışa her bakımdan bağlı kalmak; güç iş, herkes için eşit olanaklar sağlayan, çağdaş bir eğitim düzeni kurmak! Kim uğraşacak bu güç sorunlarla? Hem uğraşmaya kalkışacak Milli Eğitim Bakanını da attırmaya bakmalı hükümetten. Kolay olan yine şu: Yıkarız «layiklik» kalesini; yıkarız «eşit olanaklar sağlayan eğitim» kalesini. Bizi uğraştıragelen sorunları artık kimsecikler göremez olur. Bir rahat nefes alır, tutucu iktidarlar.

Bir de «müstehcenlik» sorunu çıktı karşımıza. Üne ulaşan «Güzel İstanbul» heykeliyle alevlendi bu konu. Ama, asıl son günlerde, Koa-

lisyonun MSP kanadı, başta Sayın Başbakan Yardımcısiyle Sayın Adalet Bakanı olmak üzere, müstehcenliğe karşı «Cihad» açtılar.

Oysa kusur —Sanat yapıtı söz konusu olunca— görülende mi, bakanda mı? Her yerde, her şeyde «müstehcen», «günah», «yasak» gören ya da sezen o korku, o hem kendine, hem de başkalarına güvensizlik duygusunda mı kusur?

Bir de şu var: Sanattan anlamadıktan, sanatla ilgilenmedikten, ya da sanata, sanatçıya saygı duymadıktan sonra, o herkesin bildiği anlamında politikacı olunabilir ama, gerçek anlamında «devlet adamı» olunamaz. Kimileri —politikacıların her şeyi bilmişliğiyle, iktidar sahiplerinin kendilerini her şeyden üstün görürlülüğüyle— aslında bilmedikleri, ilgilenmedikleri, anlamadıkları sanat dünyasına da girmeye kalkışıyorlar. Ama bu giriş, «Fincancı dükkânına giren fil gibi» oluyormuş, umurlarında mı? Bir gün böyleleri, korudukları, yaratıkları, kattıkları değerlerle değil, yıktıkları yok ettikleri, yaraladıkları değerler yüzünden anılırlar.

«Ahlâk» dersleri tartışması da girdi araya. Hükümet, «Hükümet olarak», ne düşünür bu konuda pek anlaşılamadı sanırım. Sayın Başbakan, 5 ocak 1974'teki güvenoyu isteme konuşmasında, muhalefet sözcülerinin övdükleri «menfaat saiki» üzerinde durmuş, bunun en önemli etken olmadığını anlatmıştı insan için. Şöyle demişti: «İnsandaki tek içgüdü menfaat saiki değildir. Ondan daha üstün, daha iyi, daha saygıdeğer içgüdüler de vardır. Biz öyle bir toplum düzeni kurmalıyız ki, daha iyi, daha üstün içgüdüler menfaat saiki içgüdüsünü insanlık onuru ile bağ-

daşabilecek bir düzeye indirsin, bir ölçü içinde tutsun. Ve hiç endişe buyurmasınlar, okullarımızdaki ahlâk dersini layikliği yıkmak için, Atatürk devrimlerini yıkmak için değil; böylesine insancıl bir ahlâk anlayışını Türk toplumuna götürmek için değerlendireceğiz.»

Sayın Başbakan'ın «ahlâk dersi» konusundaki genel görüşü buydu, hükümet adına konuşurken. Oysa, Sayın Başbakan Yardımcısının geçenlerde belirttiğine göre, bu derslerde çocuklarımıza, sofrada çatal bıçak tutmak yerine, «sofraya otururken Cenab-ı Hak'kın adını anmakla sofradan sonra da Cenab-ı Hak'ka şükür duası yapmak» öğretilecekmiş!

Güç iş, doğrusu, sanattan anlamak, sanata ilgi duymak, sanata, sanatçıya saygılı olmak. Atatürk, yıllar önce, çevresindeki politikacılara şöyle demişti: «Efendiler, siz hayatınızda mebus olabilirsiniz vekil olabilirsiniz, hattâ reisicumhur olabilirsiniz, fakat hiç bir zaman sanatkâr olamazsınız. Binaenaleyh bu çocukların kıymetini bilelim.» Güç iş doğrusu, gerçek anlamında çağdaş anlamında «ahlâklı» olmak. Ahlâk, yalnız, çıplaklıkla, yalnız örtünmekle mi ilgili? Yalan söylemek, verilen sözü tutmamak, iki yüzlülük, sosyal adaletsizlikleri umursamamak, kamu mallarını har vurup harman savurmak, böylesine daha nice davranış hangi ahlâk anlayışına sığar? Ceza korkusundan, ödül umudundan arınmış harçla kurabiliyor mu kişi kendi «ahlâk» kalesini? Böyle bir kaleyi yıkmadan, onun sorunlarını çözüme bağlayabiliyor mu? Güç işler bunlar kimileri için. Oysa, «sanat» kalesini, böylesine

bir «ahlâk» kalesini yıkmak bu kalelerin sorunlarıyla uğraşmaktan çok daha kolay!

Aydın mı geçinmekteyiz? Birçok kalede gözümüz olmalı: Nasıl yıkılmasına katlanır gönlümüz «düşünce özgürlüğü» kalesinin, bu kale sorunlar yaratabilir diye? Nasıl göz yumulur «fikir suçu» işlemiş sayılanların af dışı bırakılmalarına? «Türkiye'de 4.000 siyasal tutuklu var» başlığını yabancı basında okurken içimiz nasıl sızlamasın? Ya da, «Türkiye'de düşünce özgürlüğünü gerçekleştirmekten vazgeçildi» diye yazarlarsa? Sayın Başbakanımızın «Genel af ne yazık ki, istediğimiz ölçüde gerçekleşmedi. TBMM bu olanağı vermedi bize» sözü, bir başka kalenin yıkılış gürültüsü gibi gelmez mi kulaklara? Düşünce özgürlüğünü güvence altına koyacağı söylenen yasa da bir başka bahara kalmadı mı? Ara ki bulasın o kaleyi yerinde!

Yıllardır sürüyor Türkiye'de demokrasiyi kurma çabaları. Toplum olarak ne çok açılardan geçtik. 1961 Anayasamızın o yüce kalesini bütün olanaklarımızla koruyacağımıza, güçlendireceğimize, bir «balyoz» vuruşuyla temellerinde ne yaralar açıldığını görmedik mi? Demokrasi kalesinin yarattığı sorunları çözmek zor, bu zorluğa katlanma gücümüz yok da, kaleyi yıkmak mı kolay, buna mı gücümüz var? Öyle görünüyor kimilerine. Oysa, neyi çözüme bağlayabilir kaleyi yıkmak?

Sorunlarımıza çözüm ararken, yıkmayalım kaleleri!

(Cumhuriyet, 11 Temmuz 1974)

FELEĞİN GÖZÜ

Bir süredir «Hükümet bunalımı» vardı ülkemizde. Çözülmek üzere olduğu anlaşılıyor. «Varsa var; bunalım demek, bunalım demektir» deyip, kesip atamıyor sorumluluk duygusu olanlar. Kimileri, bunalımın uzamasını, güçsüzlüklelar. «kuvvet şurubu» saymaktalar. Aldırmazlıktan geldiler kaç gündür, çıkış yollarına. Boşuna mı söylemiş atalarımız: «Namaz meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.»

«Ortak Hükümet»in başı (Ecevit) aylarca katlandıktan sonra bir garip ortaklığa, çıkar yolun, ortaklığı dağıtmak olduğu görüşüne vardı: Hem kendi partisi için, hem de ülke için. «Dostlarım şaşı ise, ben onlara yandan bakarım» demiş hoş görülünün biri. Ortak hükümetin iki kanadı, birbirini «biraz şaşıca» saymaktaydılar, daha işin başında. Ama ortaklık zorunluğu, hep yan yana oturarak, yandan bakışıp durdular. Sonunda dayanamadı bir ortak: Ötekinin karşına geçip, ne olduğunu söyleyiverdi. O söyleyinceye kadar, herkes çoktan öğrenmişti ya, o ortağın ne olduğunu! Bir şarkımız şöyle:

«Çayır çimen yaz olunca biçilir,
Yar elinden zehir olsa içilir.»

İçilir ama, «yar» da «yar» olmalı; «vefasız yar» elinden, değil zehir, şerbet bile içilmez!

Daha başta belliydi ortaklığın nereye varacağı. «Taşıma su ile değirmen dönmez» sözü, nice yılların denenmiş bilgelik birikimini getirmiyor mu? Bir süre —akar su kıtlığından— «taşıma su» ile döndürmeye çalıştılar değirmeni. Sonunda, «bir çöplükte iki horoz ötmez» gerçeğine geldiler. Ortak Hükümetin «küçük» ortağı, şaşı, kör de olsa ortakları (aslında hepsi, de «gözü açık» değilse bile, «açıkgöz» geçinmekte), her ortaklığa dünden hazır. Öne sürdüğü tek koşul: «Yeter ki, ben de hükümette olayım». Böyleleri, atalarımızın bu gibi tutumdakiler için söylediklerini, artık öğrenmek zorundalar. «Çağrılmayan yere çörekçi ile börekçi gider» ancak.

Yine atalarımız görmüşler gerçeği: «Akıl olmayınca ne yapsın sakal» demişler. Oysa, «akıl», «zekâ» başka şeyler, «kurnazlık» başka şey ama, gel de anlat kimilerine. Onlara göre —hele kendilerini «herkesten kurnaz» bellemişlerse— bu kavramlar arasında bir ayrılık yok. «Din» mi geçer akça sayılıyor politika pazarında? Al sana «din elden gidiyor» partisini! Hem kimi partiler de, «Layik Cumhuriyetin partisiyiz» demek yerine, «Korkmadan Müslümanım» denilebilecek bir ortam yaratmayı (sanki bunu demek cesaret işi olmuşçasına), bir «seçim rüşveti» niyetiyle kullanmadılar mı bunca yıl, Aiatürk Türkiye'sinde? «Ben, bu din sömürüsünde hepinizi geçeyim de, görün gününüzü» diyor, gözü gönlü Türkiye'den çok, Arabistan çöllerinde olan bu o ortaçağ partisi.

Ama ne demiş koca Yunus, çağının din sö-

mürücülerine? Ne dediyse, bugün de uygun düşüyor söyledikleri böylelerine:

«Bana namaz kılmaz diyen
Ben kılarım namazımı
Kılarısam kılmazısam
Ol Hak bilir niyazımı
Hak'tan artık kimse bilmez
Kâfir Müselman kimdürür.»

Böylelerine bir çift sözü daha var:

«Bir gün senin defterini
Dürerler bir eyyam gelir.
Kamu aklını başına
Dererler bir eyyam gelir.»

Bunalımdan «kurtulma» çabasında görünmeye de önem verir izlenimi yaratma çabasında kimi siyasal partilerimiz. İstemeye, istemeye. Doğrusu, «Kurtulmak mı, kurtulmamak mı? Soru ,işte bu!» derdi belki Shakespeare, partilerimizin tutumunu görseydi. CHP, «Ağzı sütten yandığı için», her yoğurdu üflemekte. «İktidar olma hevesini» («dersini» de) şimdilik aldıktan sonra, belki yeni yeni düşünmekte o doğru sözü: «Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz». Artık, «dibi görünmeyen sudan geçme!» öğüdü kulaklarına küpe olmuşa benzer.

Partilerin bu tutumu yüzünden, günlerce ortada durdu «bunalım». Kimse dokunmak istemedi neredeyse. Yine Yunus çizer böyle durumları:

«Cesmelerde bardağın
Doldurmadan kor isen

Bin yıl orda durursa
Kendi dolası değil.»

Oysa, partilerimiz —Sayın Cumhurbaşkanımızın girişimleri olmasa— bardak «kendi dolası» bekleyişinde donmuşlardı. Dolar dolmaz da, «ben içsem» yarışına kalkacaklar. Artık kapanın elinde mi kalırdı bardak, yerlere düşüp kırılır mıydı, kimin umurunda? Hem gelin de, anlam çıkartın davranışlarından: Bırakıyorlar bardağı yüksekten, taşlar üstüne; sonra da, bırakmalarına değil, kırılmasına şaşıyorlar. Üstelik, kendilerine toz kondrmayıp, bardağı kıran taşlara kızacaklar!

Bir «sağ koalisyon» çabası da dolaştı ortalıkta. Bacon, «karanlıkta bütün renkler birbirine uyumlu düşer» demiş. Karanlığa bürünsün ortalık, istedikleri bu, sağ koalisyoncuların. Ne mi yapacaklar yurt sorunlarını çözmek için? Söylüyorlar: «Komünizmle mücadele», bir de «vekil imamların asil olarak atanmaları.» Yurdumuzda görebildikleri en büyük sorunlarımız, bunlar işte! «Nasıl» yapacaklar bu «mücadeleyi», söylemiyorlar. Belki de —sonradan aralarına katılacak— «mücadele» sırasında yapmış olmakla övündükleri «siyasal işleri», sorumlu oldukları «adaleti yerine getirme» yüce görevinden üstün tuttuklarını açıkça söylemekten çekinmeyecek yetkililerle her yanı donatmak özleminde olsalar gerek. Böyle bir ortamda, «Dâvacın kadı olursa, Allah yardımcın olsun!» demekten başka ne kalır?

Bir de —yine «nasıl?», göstermeden— «pahalılıkla, fukaralıkla mücadele» lâfları var ağızlarında. Neler söylemiyor kimi politikacılar, «boş

fıçı çok langırdar» sözünü doğrularcasına! Kimi parti önderleri, «alçak yerde tepecik, kendini dağ sanır» havalarında. George Eliot'un sözü böyleleri için: «Kimileri de horoza benzer: Sanki güneş onların ötmesini işitmek için doğmakta her sabah.» Hepsinin umudu bir «alıcı» bulmakta. Atasözümüze güveniyorlar belki de: «Bitli baklanın kör alıcısı olur.» Öğrenseler ya artık, hergün biraz daha seçer olduğunu; «Arı, bey olan kovana üşer» sözü de halkımızın bilgeliği ürünü değil mi?

Gerçekte, elbirliğiyle birer ucundan tutuşturdukları o «Hükümet ateşten gömleği»ni, hiç birinin giymeye niyeti yok bu sıralarda. Kimin sırtına yüklenmişse, o yansın istiyorlar gömlekle birlikte. Ama, başka şeyler de yanarmış bu arada, umurlarında mı?

Belki bilirsiniz şu öyküyü: Bir köylünün öküzü ölmüş. «Yetiş, ya Hızır!» diye haykırmış yürek yanıklığıyle. Bir de ne görsün: Hızır karşısında; «Dile benden ne dilersen!» diyor. Şaşırmış bir an köylü; toparlayınca kendini, dileğini açıklamış: «Komşunun da öküzünü öldür!» Hızır anlayamamış bu dileği: «Sana eskisinden güçlü bir öküz vereyim» derse de, köylü Nuh der, peygamber demezmiş: «Komşumun da öküzünü öldür», tek dileği.

Aslında, «sağ koalisyon» heveslileri de bilirler gerçeği: «Çürük tahta çivi tutmaz» dememiş mi atalarımız? Yunus anlatır bu gibilerini:

«Kara taşa su koyarsan
Elli yıl ıslatırsan
Hemen taş yine bayağı
Hünerli taş olur değil.»

«Nasıl gelir bu işin sonu, nasıl çıkarız bunalımdan?» çabaları, bıktırmamalı çile çekenlerimizi. Oyunun kurallarına saygımız varsa —«oyun edenler» çıksa da ara sıra— oyun, kurallarına uygun oynanmalı. Önemli olan, Bacon'un sözü: Hastayı iyileştirmeye çalışırken, öldürmemek gerek. Yine Bacon söyler bir başka gerçeği: «Denizden başka bir şey göremeyince kara yok sananlar, iyi kâşif olamazlar.» Oysa çok karalar bulundu, dört yanı sonsuz görünen azgın denizlerle çevrili gemilerin usta kaptanlarınca. Yeter ki kaptan dümeni elden bırakmasın, yeter ki pusulayı şaşırmasın.

Bir Felek öyküsüyle bitireyim: Feleğin gözü tepesindeymiş. Kimin ne değerde olduğunu anlamak için, tutup yerden kaldırır, başının üstüne çıkartır, bir süre bakar, incelermiş. Gerçekten değeri varsa, başının üstü düzeyde bir yere koyarmış özenle, o değerli kişiyi. Yok, değersiz ise başının üstüne çıkarttığını o yüksekliklerden alıp yere çalarmış!

«Felek öyküsü» değil çağımızda söz konusu olan: Halkımızın her gün biraz daha gerçekleri görmesi, bilinçlenmesi, kendinden yana olanı da, olmayanı da iyice tanıması. Bu ortamda, kimi politikacıların —halkın gerçek çıkarlarıyle ters düşenlerin— korkusu, halktaki bu uyanış: Felek bir yana, ya halk onları seçimle yere çalarsa? Kaygıları bu, korkuları bu.

Oysa, «korkunun ecele faydası yoktur» demiş atalarımız.

(Cumhuriyet, 16 Kasım 1976)

«OLDUĞUN GİBİ GÖRÜN»

Neredeyse alışacağız artık «Hükümetsiz» yaşamaya. Bir Hükümet yok değil; ama, «var» denilebilir mi? Parlamentoda güvensizlik oyu almış bir Hükümet iş başında! Güvensizlik oyu verenler arasında, Hükümetin kuruluş yöntemini, biçimini «Anayasaya aykırı olmasa da, demokrasiye uygun bulmadıklarını» söyleyenler oldu. Kimi parti önderlerine göre, «Hükümet, Parlamentoya dayalı» değilmiş. Peki, bıraksalar ve aralarından biri kursun Hükümeti; bırakamıyorlarsa, birleşip kurabilseler ya hem Anayasaya, hem demokrasiye uygun, hem de Parlamentoya dayalı bir Hükümet! Bu da olamıyor bir türlü: Kim, kimle, kimsiz birleşecek, kimin başkanlığında? Her biri kendinden iyisini görmezken, başkalarından kötüsünü de göremiyor.

Kala kala «erken seçim» çözüm yolu kalıyor ortada. Öyle ama, bir telâş kimi parti önderlerinde: «Nereden çıkartıyorlar bu seçim lâflarını? Seçim değil, geçim gerek bize...» Oysa, «seçimsiz geçim» sağlanamayacağı her geçen gün biraz daha anlaşılıyor. Bir bakıma, haksız da sayılmazlar seçimden çekinenler: Seçime gitmek varsa, seçimden gelememek de var!..

Parti önderlerinin konuşmalarını kaç gündür, kaç hafta, kaç aydır, radyolarda, televizyonda dinliyor, gazetelerde okuyoruz. Belli olan şu: Sayın önderler, konuşmaktan, hem kendilerini hem de başkalarını dinleme, olanağını pek bulamıyorlar.

Çankaya toplantısını bir «sağırlar söyleşisi» olmaktan kurtarmakta, neredeyse insanüstü denilebilecek bir çaba gösteren Sayın Cumhurbaşkanımızın karşısında neler söylediklerini okuyup, «Biraz ayıp etmedik mi?» kaygısı —bir an olsun— geçmedi mi içlerinden? Herkesi, Eyüp sabrının aşan bir hoşgörü inceliğiyle, dinlemeye katlanan Cumhurbaşkanımız dışında, kimse kimseyi dinlemiyor. Herkes, «konuşan bitirsin de, konuşma sırası bana gelsin» bekleyişinde. Sıra gelince de, neler söylemiyorlar, kendilerini zemzem sularıyla yıkayıp, başkalarını nasıl suçluyorlar! Konuyu ekseninden kaydırma oyunu sanki katıldıkları toplantı. Hükümet bunalımına çözüm bulma toplantısı değil, büyümüş de küçülmüş çocukların birbirlerini öğretmenlerine fitnelemeleri!

Biliyorum, kolay değil söyleyeceğimi yapmak; ama zorunlu: Sabırla, bıkmadan, yılmadan, özenle okumalıyız. Çankaya tutanaklarını. Parti önderlerinin, sözcülerinin öteki konuşmalarını, gönderiştikleri yazıları da, aynı sabırla, kızmadan, kahkahaları basmadan, ibretle izlemeliyiz.

Kuşkusuz, politika —politikacılar ne yaparlarsa yapsınlar— çok önemli, «yüce» bir uğraşı toplum içinde: Hepimizin bugünleri, yarınları politikaya bağlı! Dünya ortamında varlığımız söz konusu olan. Bu yüzden, ulusun kaderinde söz sahibi olmayı kimselere bırakmak istemeyenleri iyi tanımak için, ne dediklerini izlemek sıkıntısına katlanmak neredeyse «ulusal görev» oluyor.

Nasıl aldırmıyorlar, bu karmaşık uluslararası-

sı politika ortamında, ulusal sorunlarımıza? Nasıl boş veriyorlar gerçek dertlerimize? Bütün kaygıları parti çıkarlarında, seçime ilişkin korkulu hesaplarda nasıl tükeniyor? Nasıl yapmacık sorunlar yaratıp, onlarla savaş Donkişotluğuna kalkışıyorlar? O ağdalı, o anlaşılması güç, o dolambaçlı dille konuşmayı —konuşup da bir şeycikler söylememeyi— marifet sayıyorlar! Görmemiz, bilmemiz, tartmamız gerek bütün bunları. Şeyh Sâdi'nin sözlerini unutamayız: «Her kap, içinde ne varsa, dışına onu sızdırır.»

Halkımızın, Âşık Veysel gibi, «Bir değil, beş değil, dert kucak kucak» feryadına gerçekten aldıran kaç parti önderi var? Kimi partilerimizin derdi bir tek: Seçim olursa —olmazsa daha iyi ya— ne yaparız? Bu arada, enflasyon, işsizlik, işçilerimizin yurda dönüş olasılığı?.. Hangi gözler görecek, hangi kulaklar işitecek, dertler başkalarının olunca? La Rochefoucauld sanki böylelerini görerek söylemiş: «Hepimizde başkalarının dertlerine katlanacak güç vardır.» Bir de —maazallah— seçim olursa, şimdiden, halktan yana görünür genel lâflar da etmeli.

«Kim korkar seçimden; seçimi ilk biz istedik» diyebiliyorlar ara sıra: Karanlıkta ıslık çalar gibi. Seçime gitmeyi benimser görünseler de, yeni engeller çıkartmak zor mu: Tarihi ne olacak? Mevsim olarak, ay olarak, gün olarak? Ne biçim bir seçim yöntemi uygulanacak? Seçimlere gitmeden önce, Anayasada değişiklik bile gerek, kimilerine göre! Bu sırada Türkiye'nin en önemli sorunu, eski DP'lilerin siyasal haklarının sağlamak değil mi? Bunu gerçekleştirecek değişiklikler yapılmazsa yasalarımızda, «hiç bir seçime gi-

dilmez!» diye buyurabilen parti önderleri de var. Hadi, «yetkili» kurullar toplansın, bugün değil, yarın değil, öbür gün de değil, daha da öbür gün! Hadi, «yetkili» kurullardan «tam yetkiler» alınsın birkaç gün sonra! Hadi, «gene oturup, konuşalım» önerileri! Sonra, hadi, gene «yetkili» kurullardan yetki alma arası! «Önce bir yazışalım, sonra da görüşelim» buluşu! Sonra, gene...

Peki Kıbrıs sorunumuz? Peki, Ege'deki kıta sahanlığı konusu? Peki dünyadaki ekonomik bunalımın ülkemize yansımaları? Peki, halkımızın çektikleri? Duyar mı kimi parti önderleri Sâdi'nin sözlerini: «Efendi davul sesiyle uyanıyor; bekçinin gecesi nasıl geçti, ne bilecek?» Değerli ozan Cavidan Tümerkan, bu durumlara uygun düşeceğini sanmam ki düşünmüş olsun yazarken:

«Başlamak güzel, evet,
Bitmek, tükenmek acı,
Öyle ki unutturur
En tatlı başlangıcı.»

«En tatlı başlangıçları» çoktan unutmuş kimi parti önderleri bilmekteler «bitmek, tükenmek acı» olduğunu. Ozanın dediği gibi, «İş, bir gün daha yaşayabilmekte...» Sayın Tümerkan, hepimizle birlikte, partilere de seslenmiş oluyor:

«Dışınla değil
İçinle övün
Olduğun gibi gel
Olduğun gibi görün.»

Kimilerinin korkusu da, bu, işte: Olduğu gibi görünmek! Ne der sonra halk seçimlerde? Bu yüzden tek yapabildikleri, iri iri lâflar etmek:

«Sola, komünizme karşı olan, milliyetçi, memleketçi, ahlâkî değerlere bağlı, gelenekçi...» partiler bir araya gelsin istenmekte. Bunlara bir de «fukaralıkla, pahalılıkla savaş» eklendi mi, işte «program!»

Haklılar da bir bakıma: Kolay mı oldukları gibi görünmek? Nasıl söyleyebilirler gerçeği: «Biz, bu düzen süregitsin derdindeyiz. Toprak düzeni de böyle kalmalı, ticaret düzeni de, sanayi düzeni, montajcılık da. Hem nesi var bu düzenin? Bakın, bizler neler kazanabiliyoruz! Öğretim düzenine de dokunmamalı: Kanamadık bir türlü özel yüksek okullar ticaretine! Parası olan okur, parası olmayan bir iş bulsun kendisine; ya da Almanya, Hollanda, İsviçre kapılarını denesin. Savunduğumuz, «Bırakın yapsın, bırakın gitsin» düzeni. Filan yerde birkaç yüz kişiye bir doktor, bir eczane düşer de, falan yerde yüzbinlerin doktoru, eczanesi mi yok? Kim dedi insanlara doktorsuz, eczanesiz yerlerde otursunlar diye? Dolaşma özgürlüğü var ülkemizde. Bizim düzenimizde, doktor da eczane de kâr getiren yerde olacak elbet! Ya öğretmensiz, kitapsız okullar, okulsuz köyler mi diyorsunuz? Bu köylerden çıkıp, milyonluk iş adamı olmuşlarımız yok mu aramızda? Hem, Köy Enstitüleri kapanmışsa, İmam-Hatip okulları, Kuran kursları boşuna açılmadı ya« Kaderine razı olmalı herkes!»

İyi ama, nasıl söyleyebilirler bütün bunları halkımıza hele seçimler yaklaşırken? Gerçeği söyleyenlere de kızarlar, kara çalarlar, katlanamazlar, onların anladığı biçimde «özgürlükçü demokrasi» içinde.

Politikada «yıldızlaşmak,» öyle şeytanın ak-

lına gelmez kurnazlıklarla, onu buna düşürmekle, bir takım yüce kavramları yozlaştırmakla, en kutsal duyguları sömürmekle, karşısındakini ucuz suçlamalarla, yurt çocuklarını birbirine kırdırmakla olmuyor bir türlü. Kitaplar dolusu bilgi edinmiş olmak da yetmeyebiliyor. «Herkesi ara sıra, kimilerini her zaman aldatmak olanağı var ama, herkesi her zaman aldatma olanağı yok» demişler. Politikada «yıldızlaşmak», kişisel çıkarlar ardında koşmadan, çağdaş ölçütler uyarınca, büyük çoğunlukların mutluluğundan yana olduğunu kanıtlamakla oluyor.

Bunun için de, çok şeye «dayanabilmek» gerek. Kolaycılığa kaçmamak zorunlu.

Yüzyıllarca önce bir Sultan'la Veziri, arkadaş gibi tartışırlarmış ara sıra. Bir gün Vezir, Sultan'a sormuş: «Aslında senden akıllı, senden bilgiliyim. Nedir aramızda bu farkı yapan? Parmağını oynatsan, kellemi uçuruverirler hemen!» Gülmüş Sultan: «Bir parmak farkı olsa gerek aramızda. Bak, deneyelim: Sen parmağını benim ağzıma, ben de parmağımı senin ağzına sokalım, başlayalım ısırmaya. Dayanan, pes etmeyen, Sultan olsun!» Başlamışlar bu oyuna. Bir ara, dayanamamış Vezir, «Pes!» demiş. Başını sallamış Sultan: «Demeseydin, demek üzere idim!»

Nasreddin Hoca öyküsünün tersine, yıldızlar, başkalarının kırptıkları eski aylardan doğmuyorlar. Yıldız olmak başka, sönmüş gezegen olmak başka şey. Kırpılan aylar, kırpılmışlıklarıyla kalıyor, o kadar.

(Cumhuriyet, 24 Aralık 1974)

KOMŞUNUN BONCUKLARI

Bugünlerde, yakın tarihimizle ilgili kitaplar okuyorum boş vakitlerimde. İster istemez bir soru geliyor akla: Elli-altmış yıl sonra, nasıl değerlendirecek bilim adamları bu yaşadığımız günleri? Siyasal olaylarına, partilerin tutumlarına, ünlü-ünsüz birçok politikacının çelişkiler dolu davranışlarına bakıp, neler diyecekler bugünler için?

Gülmek mi, ağlamak mı gerek durumumuza? Çoğumuzun davranışı şöyle gibi: «Güleriz ağlanacak halimize.» Haksız da sayılmayız doğrusu, olup bitenleri gördükçe: Sen kalk, bir partiye gir; ya da girecek parti beğenmezsen, topla senin gibileri, bir yeni parti kur, iri iri lâflar ederek; öteki partiler için demediğini bırakma; sonra, bir gün, bütün tükürdüklerini —yine iri iri lâflar ederek— yala; kanlı bıçaklı olduklarınla sarmaş dolaş, bir içtiğin su ayrı gidenlerle, kanlı bıçaklı ol! Sonra da, «ahlâk» «ideal», «sadakat», «vefa», «inanç», «güven» gibi sözlerden örülü demeçler ver! «Nisyan ile mâlul» sandığın «hafıza-i beşer» senden yana değil mi? Herkesi, yaptığının doğruluğuna inandırmaya kalkış! Özellikle, seçmenlerin inansın iste, söylediklerine!

Son günlerde kaç kişinin uykusunu kaçır-

maktaydı aynı soru: Hükümet güvenoyu alabilecek mi? Herkes politika kurmayı kesilmiştir. Elde kalem kâğıt çıkmaz hesaplar içinde: «Kimler, kaç kişi, hangi partiye geçti bu sabah, bu öğle, bu akşam? Yarın kim geçebilir dersiniz?» Nerdeyse, bilgisayarlar kullanaacklardı bu hesaplar için!

İlginç olan şu: Her çapta partilerin önderleriyle, küçüklü büyüklü politika kurtları, «ahlâk», «ideal», «ulusal, görev», «vicdanî vazife» gibi sözleri böylesine sık, böylesine yoğun, böylesine içten havalara bürünerek almamışlardı ağızlarına bugüne dek. (A) Partisinden bir sayın milletvekili (B) Partisine mi geçti? Dinleyin (A) Partisi yöneticilerinin feryadını: «Ahlâk kalmadı politikada, efendim»; «ahlâk sınırları zorlanıyor»; «ahlâk dışı yöntemlere söz konusu». «Nankörlük» suçlamaları, kirli çamaşır sergileri kaplar ortalığı.

Bir de, partiler arasında mekik dokuyanları dinleyin: Hepsi de «ideal (neyse bu "ideal') uğruna» böyle davranmakta; peki şimdiye kadar ne uğruna öteki partideydiler? Onlara bakılırsa, bugünlerde parti değiştirmeleri öyle «kişisel çıkarlar» için değil; «yüce ve aziz milletimizin mutluluğu!» için böyle davranıyorlar! Hepsi de «ilkelerine, ülkülerine, yöneticilerine nicedir gönül verdiklerini» ancak şimdi söyleme olanağını bulabildikleri yeni partilerine geçmekteler. Bu bağlılıklarını, bir başka partide oldukları için söyleyememişlerdi şimdiye kadar! Anlamak gerek doğrusu onları. Bu yüzden de «vicdan huzuru» içinde değiller mi? Ne denir böyle düşünenlere?

Kendilerine yeni katılan «mekikler» için, bu partilerin önderleri neler de söylemediler. Bulunmaz Hint kumaşı, bir siyasal ahlâk havarisi katılmış aralarına sanırsınız.

Ne demişti yıllarca önce, insan davranışlarına şaşmayan, ama gerçekten yüce davranışlaların ne olduğunu da herkeslerden iyi bilen F. M. Cornford, «Tezgâhlama (Mekik Dokuma)» konusunda? Şunları: «Siyasal çalışmaların en önemli kolu, kuşkusuz, İşler'le ilgili, İşler de iki bölüme ayrılır: Benim İşlerim ve Senin İşlerin. Benim İşlerim, kamu yararına olan çalışmalardır; ama (istemediğim halde) bir dostumun ilerlemesi, ya da (hiç istemediğim halde) kendi ilerlememle de ilgili olabilir. Senin İşlerine gelince, ha, bak bunlar, ya senin ya da bir dostunun ilerlemenizle ilgili olan, göz boyarcasına kamu yararına imiş gibi gösterilen, sinsi dalaverelerden başka bir şey değildir. «İş» terimi de, daha çok, bu ikinci anlama gelir olmuştur.»

«Gerçekçi» sayılmayacak (hele «kısa sürede sonuç veren» sonuçlar tutkulusu, «pragmatik» geçinen politikacıların kahkahalarla görülelebilecekleri) bir görüş öne süreyim mi? «Büyük sayılan partilerimizin yöneticileri, belki de siyasal yaşamımızda bir «dönüm noktası» olabilecek bir fırsat kaçırmaktalar, bu son günlerdeki davranışlarıyla. Bu heyheyli günlerde, karşı partilerden binbir hesap sonunda ayrılmış olanlara, tören-möreh bir yana, kucak açacaklarına, bir parti önderi çıkıp da şunları söyleseydi ya: «Arkadaş, bu ne biçim siyasal inanç, siyasal ahlâk anlayışı? Bu ne biçim particilik? Sen, bugünkü koşullardan yararlanıp, şu partiyi bı-

rakarak bize katılıyorsun; peki yarın, başka koşullar altında, bizden de ayrılmayacağını nereden bilelim? İstemeyiz senin gibisini! Başka kapı ara kendine!»

Ortada bir kalakalsa, kendilerini günümüzün Machiavelli'leri sananlar! İleride bu yollara sapacaklara da bir kötü örnek olarak gösterilirlerdi.

Biliyorum: Nerede bunu söyleyebilecek parti yöneticisi?» diyeceksiniz. Oysa, o pek övgü sayılmayan «politikacı» yaftasiyle, yüce bir anlamı olan «devlet adamı» kavramı arasında dağlar kadar fark yapan da, bunu söyleyebilmek gözüpekliği değil mi? Boşuna dememişler: «Politika gelecek seçimleri, devlet adamı gelecek kuşakları düşünür» diye. Aslında, yitirdikleriyle kazançlı da çıkarlardı böyle davranabilecek parti yöneticileri. Bir yüceleşirlerdi ki, herkesi tanıyan, her şeyi gören, değerlendirmesini bilen halkımızın gözünde. «Bak, o da ötekiler gibiymiş» değil, «Gördün mü gerçek devlet adamını» derlerdi böyleleri için.

Oysa, küçük oyunların kısa görüşü, sözde «gerçekçiliğin» tutkusu da sarmış partilerdeki yöneticileri. Her partiden ileri gelenler için şimdilik önemli olan bir «bakkal hesabı»: «Kaç ettik şu anda? Kim katıldı bize? Kimi kaçırdık elden?» Belki haklı sayılabilecek savunuları da var: «Oğlu savaşta olmayan, savaşın ne olduğunu bilmez» demiş bir düşünür. Partiler, cephe savaşındalar. O «harcanan» kişiler, zafer özlemlerinin gerçekleşmesinde katkısı olacak «bir atımlık» barut olsa da, değerli. Bu yüzden de, şu ya da bu renkte bir oy pusulasında koca koca adam-

ların kişiliğini. Eriyenler de, bir toplam içinde, toplamı arttıran ya da eksilten bir «sayıcık» oluverirler! Bundan alınmayıp, üzülmeyip övünebilmelerine söyleyecek söz yok sözlüğümüzde!

Bu arada, özellikle parti yöneticilerini kulak vermeleri gereken, gerçek dost sesler de var. «Aldatırsa Beni Karım» operetini anımsayanlarımız bugün de yaşamakta. Büyük oyuncu rahmetli Hazım'ın sesi, yılların gerisinden gelir kulaklarıma: «Aldatırsa beni karım, ben ona bir iş yaparım» diyordu Hâzım merhum. Ne mi? «O beni aldatan karı, onu da aldatır elbet!» diyordu.

Napoleon'un sözüne de kulak veren yok gibi, bunca acı dersten sonra: «Övmesini bilen, sövmesini de bilir» demişti, neler görmüş geçirmiş İmrapator. Napoleon'un sözü bir yana, atasözlerimize kulak verseler ya. Sayın Ömer Asım Aksoy'un hepimize sunduğu hazineye (**Atasözleri Sözlüğü**, T. D. K. yayını, Ankara 1971) bir göz atsalar yeter. Neler demeniş atalarımız sanki bugünleri düşünerek, «Sinek pekmezciyi sever»; «Kartala bir ok değişmiş, yine kendi yeleğinden»; «Kurtla ortak olan tilkinin hissesi, ya tırnaktır, ya bağırsak»; «Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz»; «Kedinin boynuna ciğer asılmaz»; «Karga mandayı babası hayrına bitlemez». Bir atasözümüz de şu: «Komşu boncuğu çalan gece takınır». Böyle de olsa, boncuklar gün ışığına çıkmakta birer birer. Belki de partilerimiz bir başka atasözüne güvenmekteler: «Her sakaldan bir tel çekseler, köseye sakal olur».

Bir İspanyol öyküsü geliyor akla: İspanya'da trenler —bizdekiler gibi— tek yolluymuş; karşıdan gelen trene yol vermek için ara istas-

yonlarda beklemek gerekirmiş. Barselona'dan Madrid'e giden trende, bir İspanyol köylüsü de yolculuk edermiş ilk kez. Treni ara istasyonda durmuş; yolcular, vakit geçirmek için inmişler kalkışı beklerken. Az sonra, tren kalkıvermiş; karşıdan gelen tren girmiş istasyona. Köylü, bu değişiklikten habersiz, kompartımana gelmiş. Bakmış, yeni yüzler var. «Biz, Madrid'den Barselona'ya gidiyoruz» demiş yeni yol arkadaşlarından biri. Köylü şaşırmış; başını sallamış sonra: «Amma da ilerledi şu teknik!» demiş; «Ben, Barselona'dan Madrid'e, sizler Madrid'den Barselona'ya gidiyoruz; hipimiz de aynı trendeyiz, aynı kompartımandayız! Hayret doğrusu!»

Bakın siyasal partilerimize. Bakın da, elinizdeyse, İspanyol köylüsü gibi şaşmayın!

«ESNEYEN BOŞLUK»

Cephe Hükümeti, işbaşına geçtikten bu yana sınavlar vermekte. Gaziantepli yaşlı kebapçının sözleri kulaklarımda: «Tanrı, veremeyeceğimiz sınavlara çekmesin bizi.»

Büyük iki bayramımızda, Cephe Hükümeti'nin şaşılmayacak tutumu da eklendi, «memur kıyımı» başıboşluğuna, özel girişimciliği hovardaca desteklemelere: Atatürk'ün Samsun'a çıkış günü olan 19 Mayıs'ı kutladığımız Gençlik ve Spor Bayramı ile, 27 Mayıs Devrimini kutladığımız Özgürlük ve Anayasa Bayramı,, Cephe Hükümeti'nce, «başa gelen çekilir» gibilerden karşılandı; «kutlama» değil de, «katlanma» günüydü sanki bu günler onlar için!

Başbakan Yardımcısı MSP Başkanı, 19 Mayıs için, bir şeyler söylemiş görünmek davranışıyla verdiği yazılı demeçte, «bin yıllık tarihimiz»i anlattı ama, Atatürk'ün adını almadı ağzına. Neden kutluyoruz 19 Mayıs'ı, kim ne yapmış o gün, anımsamaz göründü Başbakan Yardımcısı. Sonra, bu konuda yeni açıklama zorunda kalınca, kimseler bilmezmiş gibi, «19 Mayıs millî bir bayram günüdür. Her günün kendine mahsus ehemmiyeti vardır» yollu lâflar etti; ama yine söylemedi 19 Mayıs'ın «ehemmiyeti» nere-

den gelir, yine anmadı Atatürk'ü. Oysa, 29 Mayıs'ta MSP gençlik gününde, benimsediği gerçek gençlik bayramı havasıyla neler dediğini, 19 Mayıs törenlerinin ertelenmesi konusunda CHP Başkanının eleştirisine yer vermeyen radyo ve televizyondan izldik.

Ne denir bu tutuma? MSP yanlısı gazeteler nicedir bir «19 Mayıs düşmanlığı» yayma çabasında, kız-erkek gençlerimizin övünç ve güven verici çağdaş gösterilerini, en ağıza alınmaz sözlerle yerme yarışında değiller mi? MSP'nin istediği belli: Atatürk ne yaptıysa, ne yapmak istediyse çağdaş uygarlık düzeyine yükselmemiz için, MSP hepsine karşı; tarihin akışı geriye dönsün uğraşlarında!

Öte yandan, 27 Mayıs Özgürlük ve Anayasa Bayramı için, Cephe Hükümetinin Başbakanı AP Başkanı da söyleyecek tek söz bulamadı. Her konuda yaptığı konuşmalarla siyasal edebiyatımıza renk katmakta bir garip ün salmış AP Başkanı ,27 Mayıs'ta sustu. Onu da anlamak gerek: Ne söyleyebilir ki bu gün için? 27 Mayıs kimlere, neden karşıydı? AP sözcüleri hep, yılda bir gün susup, neredeyse 364 gün, 27 Mayıs'a saldırmaktan, o günü yaratanlara kara çalmaktan geri kaldılar mı? Hem, AP'nin en çok yakındığı, değiştirme heveslerini açıklayageldiği, «balyozlanmasını» alkışlarla karşıladığı Anayasamız, 27 Mayıs ürünü değil mi? 27 Mayıs'ın «ulusal sulu» saydıklarına, «ulusal kahramanlar» gibi kucak açmadı mı AP? Onların uzantısı olduğunu söyleyip durmadı mı? Neyi, neden övsün AP Başkanı, Cephe Hükümetinin başı oldu diye? En iyisi susması; kutlama filân bir yana, aklınca geçiştir-

meye çalışması, çağdaşlığa, uygarlığa bir büyük adım olan böyle günleri!

Cephe Hükümetinin MHP kanadından gelmiş Başbakan Yardımcısından da ne bekleyecektik 27 Mayıs'ta? İlk ses onunkiydi radyolarda, 27 Mayıs 1960 sabahı! Bugün Başbakan Yardımcısı olduysa, nasıl övgülerde bulunsun o aynı kişi, demokratik bir Anayasa, özgürlük, sosyal haklar getiren 27 Mayıs Devrimi'ne? Onun derdi başka: Yalnız kendi kurtlarını dolaştırmak ister ortalıkta!

Politikacılar bildiklerince davrana dursunlar, kamuoyuna da ne diyeceğini bilir böylelerisırtından. Çok çok, ders alınacak davranışlarıyla anılırlar. Bunun böyle olduğunu en iyi, en açık seçik görmesi gerekenler, kendilerini devletin hizmetine vermiş yöneticiler: Partilerin değil,

Doğrusu, bunu görenler de var, görmezlikten gelenler de. Kimi yöneticiler, «Devletin adamı» olma onurunu, sorumluluğunu bir yana bırakıp, «partinin adamı» olmaya katlanabiliyorlar! Kimileri, bu «yönetici kıyımı» günlerinde —Cumhuriyet tarihimizde büyük bir yer olan— rahmetli Cevat Dursunoğlu'nun o çok sevdiği deyişe uygun davranma çabasında: «Sin, külâhın görünmesin!» dermiş Dursunoğlu, böyle davrananları gördükçe. Kimileri sinmekte; kimileri de, belki beğenen «büyüklerimiz» çıkar umuduyla, külâh göstermekte. Hem her kıyım, bir «külâh kapışması» ortamı yaratmaz mı? Kimi yöneticiler «külâh yapmak», kimileri «külâh kaptırmamak» kaygısında. «Sayın Bakanın kafasından ne geçmekte?», Bakandan önce bulup ona

sunma tutkusu sarar kimilerini. Ya da, «sayın parti büyüğünün» tutarsız, ipe sapa gelmez sözlerine anlam kazandırma gönüllüsü olanlar da çıkar ortaya.

Ara sıra, «evdeki pazar, çarşıya uymaz»; yaranılmak istenen politikacılar, sıkışınca, bırakıverirler böyle yöneticileri kendi başlarına. Bakın son 19 Mayıs törenlerinin Ankara serüvenine: Valinin başkanlığındaki Kutlama Komitesi, «hava yağmur, stad çamur, okullar tatile girmekte» sözde gerekçesiyle, ertelemekle de kalmayıp, «iptal» etmişti törenleri. Sonra da aynı Komite, Atatürk'e bilinçle bağlı, gerçek Atatürkçüler seslerini yükseltince, havanın yağmuruna, stadın çamuruna, okulların tatiline hemen çareler buldu.

İlk «İptal» kararını alan görevliler için, Hükümet yetkililerinin dediklerini beğendiniz mi? Valinin başkanlığındaki Komitenin kararıymış bu iptal işi: Hükümetin hiç bir etkisi, baskısı olmamış. Öyle ki, iptali öğrenir öğrenmez, Hükümet, «istismarı önlemek» için «iptal» kararını «iptal» ettirmiş Komiteye! Böylece. ortaya çıkıyor gerçek: «zevahiri kurtarmak» içinmiş Hükümetin, sonra da onun kararına uyan Kutlama Komitesinin telâşı! O «kendi iptalini iptal eden» komite üyelerinin yerine koyun kendinizi: Nasıl bakarsınız dostlarınızın, yakınlarınızın yüzüne?

Politikacıların bu çeşit davranışlarının, çağdışı açıklamalarının doğruluğunu kanıtlama çabasına girişen yöneticilerin unutulmayan başka örnekleri de var: «Güzel İstanbul» heykeli, CHP-MSP ortaklığının yüz karası olarak geçti hem sanat, hem siyasal tarihimize. O zaman da Başbakan Yardımcısı olan MSP Başkanı neler söyle-

mişti bu heykel için! MSP'li gazeteler, aile topluluklarında okunamayacak saldırılar yayınlamışlardı. Ortaklığın MSP'li İçişleri Bakanı kaldırılsın istemişti heykel konulduğu yerden. Heykel, bir gece, kaçırılırcasına, sökülüp alındı; gözden ırak bir kumsala altıdı. Kimin ayıbını örttü bilinmez, bir branda bezi altında yattı günlerce.

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı, «Heykel zevksiz olduğu için kaldırıldı. Kaldırma kararını heykelin çıplak olmasından almadık» gibilerden, çizmeyi de, yeteneklerini de aşan, kimseleri inandırmayan açıklamalar yapmışlardı olay üzerine. Asıl böyle açıklamalar üzücü oluyor; umut kırıyor: Aydınımsı görünüp, kaçamaklı, «ne şiş yansın ne kebap» davranışları yok mu? Üstelik, söylediklerine inanılsın da istiyorlar!

Ya« Hilâfetin kaldırılmasını anma pulu» olayı unutulur mu? Bu konuyla ilgili o zamanki CHP'li Bakan da —kulağı MSP ortağında— pulun «zevksiz» çizilmiş olduğu için sürümden çekildiğini «açıklamıştı!» Ne var ki, «zevklisini» çizdirme olanağını bir türlü bulamadılar!

Bir başka çelişkili tutum da, halkın artan bir umut bağladığı, çağdaşlığın tek temsilcisi görünen CHP'de: Eğilecekleri sorun kalmamış gibi ülkemizde, çok değer vererek «transfer» ettikleri bir politikacı —CHP'ye giriş bildirisindeki imzası kurumadan— «Hafta tatilinin cumaya alınması», «Devlet memurlarının cuma günleri 10. 30-13.00 arası izinli sayılmaları» önergeleri sunmakta, «Ayasofya Müzesi ne zaman cami haline getirilip ibadete açılacak?» sorusunu sormakta Meclis'te! CHP yetkili organlarından ses çıkma-

dı bu konularda şimdiye dek. «Quo Vadis CHP?» demek gelmiyor mu içinizden?

İlginç sonuçlar verirdi şöyle bir araştırma: Cephe Hükümeti ortaklarından her birine, bir soru dizelgesi (listesi) göndermeli, birtakım terimleri, kavramları tanımlamalarını istemeli: «Milliyetçilik», «layiklik», «özgürlük demokrasi», «düşünce özgürlüğü», «çağdaş uygarlık», «komünizm», «anarşizm», «sosyal demokrasi», «sol», «sağ», «faşizm», «çoğulcu toplum», «Atatürkçülük» «fukaralıkla mücadele», «hukuk devleti», «dışa bağlılık», «sosyal devlet».. Ne anlıyorlar bu sözlerden, sisli lâflar etmeden bir ansiklopediye yazarcasına, belirtsinler bir kez. Hem kendileri, hem ortakları, hem de herkes öğrenmiş olurdu ne bildiklerini, ne düşündüklerini.

İşlerine gelir mi bu yola gitmek, cephe ortaklarının? Böyle yaparlarsa, «Yoo ben senin gibi milliyetçi değilim» tartışması çıkabilir aralarında. Böyle yaparlarsa, her beğenmediklerine anarşist, komünist; ya da Anayasamızın haklar, özgürlükler maddelerini yüksek sesle okuyanlara «anarşizm, komünizm kışkırtıcısı» yaftasını kolayca yapıştıramazlar artık. Böyle yaparlarsa, seçim uğruna, dinsel duygulara rüşvet yarışına kalkışamazlar «layik bir devlette. Kendileri gibi düşünmeyenleri, kaba kuvvet gösterileriyle, telefonlu, mektuplu gözdağı vermelerle, 1961 Anayasamıza emeği geçmiş saygı değer iki profesörümüzün evine bomba atmaya varacak kışkırtmalarla, susturmaya yeltenemezler. Kavram kargaşası biraz aydınlanırsa, dışa gerçekten kimin bağlı olduğu çıkıverir ortaya. Okulsuz, doktorsuz, hastanesiz, eczanesiz, yolsuz, ışıksız köy-

lerimizde yaşayan, iş bulmak için kentlerimize, yabancı ülkelere göç den yurttaşlarımıza, o balyoz yaraları almış Anayasamızın bile tanıdığı hakların, özgürlüklerin hesabını veremezler. Böyle yaparlarsa, Atatürkten, Atatürkçülükten ne denli uzak düştükleri —bu son 19 Mayıs, 27 Mayıs bayramlarında görüldüğü gibi— serilir gözler önüne.

Eski Yunan'da ilk filozoflardan Hesiodos'a göre, başlangıçta «Khaos» vardı. Sayın Prof. Macit Gökberk, düşünmenin serüvenini anlatan özlü yapıtında (Felsefe Tarihi, Ankara 1974, s. 25) şöyle yazıyor: «Khaos, (esneyen boşluk) demektir. Bu da bize, hiçliği, boş uzayı, boş zamanı, kendisinden sonra bütün varolanların oluşacağı, o düzensiz, karmaşık yığının düşündürüyor.»

Başlangıcın sonu mu, sonun başlangıcı mı dersiniz; biri, geri getirilmez geçmişin kalıntılarına bulanmış, Cephe ortaklarının sözlerine göre, «mâneviyatçı» ama «serbest teşebbüs» ve «feodal toprak düzeni» yanlısı, başka deyimle, «maddiyatçılığın, çıkar tekelciliğinin daniskası» bir düzen savunucusu: öteki, çoğunluğun mutluluğuna, çağdaşlığa, yarınlara dönük iki dünya görüşü toplumumuzda yaratılan bu zoraki Khaos'a bakıp?

(Cumhuriyet, 10 Haziran 1975)

GEÇMİŞTE YAŞAYANLAR

Bir süre yurt dışında kalan, yurda dönünce, «Neler oluyor?» diyor: 19 Mayıs töreninde, sanki 1919'da Samsun'a çıkan Atatürk değilmiş de, Cephe Hükümetinin «vurucu gücü» bir küçük partinin başkanıymış havası yaratmalar; adı «İslâm Konferansı» olsa da, katılan her devletin yalnız kendi çıkarlarının elde etmekten başka bir şey düşünmediği, her anlamıyle «dünyevî» bir toplantıda, iktidar partilerinin, iç politika pazarı için «dindarlık» yarışına kalkışmaları; İstanbul'un fetih yıldönümü, bugün de benimsenmesi istenilen, bir «Haç'a karşı Hilâl» savaşı diye kutlama girişimleri!..

Sonra da, Sayın Cumhurbaşkanımızın, 27 Mayıs'taki o yerinde, o anlamlı, o gerekli konuşmasında, «Pantürkizm», «Panislâmizm» heveslilerinin heveslerini kursaklarında bırakan sözlerinden, aynı çevreler alınmaktalar! «Yarası olan gocunur» demiş atalarımız.

Sayın Cumhurbaşkanının 27 Mayıs konuşmasından alınanlar, gocunanlar, Atatürk'ün bu konulardaki görüşlerini bilseler de bilmezlikten gelecekler kuşkusuz. Atatürk Söylev'de (Nutuk'da) şöyle demekte:

«Panislâmizm (İslâmcılık) ve Panturanizm (Turancılık) siyasasının başarı kazandığına ve

dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayırımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır.

«Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, «ulusal siyasa»dır. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında düşçü (hayalperest) olmak kadar büyük yanılgı olmaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.»

Atatürk, «Ulusal siyasa» (millî siyaset) anlayışını da şöyle belirtir:

«Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışın ve karşılılı dostluğunu beklemektedir.»

Sayın Cumhurbaşkanımızın, şeriat düzeni heveslilerini, saldırgan ırkçı bir faşizme özenenleri uyaran 27 Mayıs konuşmasında söyledikleri, Atatürk'ün düşüncesiyle aynı doğrultuda değil mi?

Sormak gerek, Atatürk'ün düşüncelerine, onun yaptıklarına saldıranlar karşısında (ya da aynı Cephe Ortaklığı içinde), sıkıştıkça «Atatürkçü de» olduklarını söylemeyi bir çeşit «politikacı kurnazlığı» sayanlara: «Ulusal ve politika yanlısı Atatürk, «yurtta sulh, cihanda sulh» demişti; peki, «ulusal sınırlarımız dışında gözü olan»

serüvenciler, yurtta kardeş kavgasınnı alevlendirenler Atatürkçü mü? «Her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı korumak» yanlısı Atatürk; peki, varlığımızı korumayı «her şeyden önce Amerikan yardımına bağlı» görenler, bu yardımın —bütün siyasal sonuçlarıyla— süregitmesini özleyenler Atatürkçü mü «Ulaşılmaz istekler peşinde ulusu uğraştırmak, zarara sokmak», Atatürkçülük mü?...

Bugüne dek yurt içinde yapıkları yetmezmiş igibi, Islâm Konferansını, geçmişe dönüş hazırlığı sayıp da ellerini oğuşturanları ya da sakallarını sıvazlayanları da uyarmış Atatürk, yıllar önce: «Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.» Şu sözler de O'nun «Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz.» 1927'de yaptığı bir konuşmada, bunca yüzyıldır olduğu gibi, bugün de, insanların bilgisizliğinden ve bağnazlığından yararlanarak, «binbir türlü siyasal ve kişisel maksat ve çıkar için dini alet ve araç olarak kullanmak girişimlerinde bulunan», dışarıdaki ve içerdeki «din oyunu aktörlerini» sergiliyor gözler önüne.

Daha önce, 27 ekim 1922 konuşmasında söylediklerini bugün de işitmeleri gereken çağdışı kalmışlar yok mu: «Gözlerimizi kapayıp, tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Yurdumuzu bir çember içine alıp, dünya ile ilişkisiz yaşayamayız... Tersine, gelişmiş ve yükselmiş bir ulus olarak uygarlık alanı içinde yaşayacağız. Bu yaşam, ancak bilimle, teknikle olur. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız.. Hiç bir tutarlı

kanıta dayanmayan birtakım geleneklerin, inanışların korunmasında ayak direyen ulusların ilerlemesi çok güç olur; belki de hiç olmaz. Yükselmede bağları ve koşulları aşamayan uluslar, yaşamı, akla ve gerçeklere uygun olarak göremez; hayatı geniş bir açıdan gören ulusların egemenlik ve boyunduruğu altına girmekten kurtulamaz.» Atatürk, iki yıl sonra, 22 eylül 1924 konuşmasında şunları söyler: «Yaşam için, başarı için en gerçek önder, bilimdir, tekniktir. Bilim ve tekniğin dışında önder aramak, çevresinde olup bitenleri görmemektir, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmadır.»

Anayasamızın temel ilkelerinden layikliği yanlış anlamakta direnenler, yanlış anlatarak dinsizlikmiş gibi göstermeyi politika yatırımcılığı sananlar, böylece de gericilere, tutuculara ödünlerde bulunmuş görünmeyi umanlar, dinsel duyguları sömürenler, politika pazarında bozuk para gibi harcama saygısızlığını gösterenler, Türk toplumunun yarınlara doğru, dönülmez kapılardan geçmiş olduğunu görmezler mi? Öte yandan, gözdağı vermeye, saldırıya, kaba kuvvete, cinayete, sindirmeye güvenerek ve Cephe Hükümetine sığınarak, ulusun geleceğini tekellerine alabileceklerini düşünenlere de, daha 23 ağustos 1923'te, bir çift söz etmiş Atatürk: «Gözdağı vermeye (tehdide) dayanan ahlâk bir erdem (fazilet) değildir; böyle bir ahlâka güvenilemez.»

Kendilerini bugün dev aynalarında seyreden kimi cephe ortakları Atatürk'ün 13 mart 1926'da söylediklerinden de belki gocunurlar; kendisini «çok büyük» gören bir eski politikacı için bakın

ne diyor Atatürk: «Bu acemi efendi, galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu yüzden görüş açısı o kadar daralmış ki, artık büyüklüğü göremez hale gelmiştir.»

Atatürk'ün günlük notları arasında, 3 ocak 1925'te yazdıklarını bugün de okumalı politikacılar: «Ulusu, aklımızın ermediği ya da yapmak gücünü kendimizde görmediğimiz konularda aldatarak geçici övgüler sağlamaya tenezzül etmeyiz. Ulusa, âdi politikacılar gibi yalancı vaadlerde bulunmaktan nefret ederiz.»

Sayın Cumhurbaşkanımız, konuşmalarında, «suskun» aydınlarımızdan haklı olarak yakındı birkaç kez. Sayın Korutürk'ün 27 Mayıs konuşmasını paylaşan, destekleyen binlerce profesör, doçent, asistan, üniversitelerimizin en yetkili kurulları; basınımızın, yazarlarımızın büyük çoğunluğu, gerçek aydınların sorumluluk görevini, bilinçle, onurla yerine getirmiş oldular. «Suskun» olmadıklarını —hiç değilse— bu konuda seslerini yükselterek kanıtladılar. Gerçek aydınlara düşen, bundan sonra da, ulusumuzun çağdaşlığı, gerçek çıkarları yoluna engel koyanlar karşısında susmamak, çağdışı serüvencileri yalnız bırakmak yazgılarıyla. «Konuşan» aydınların söylediklerini, günün güçlüsü kimi politikacılar işitmemekte, dinlememekte, anlamamakta, yozlaştırmakta, ters anlayarak kara çalmakta direnseler de...

XIX. yüzyılın ünlü devlet adamı Metternich, «Toplumsal fırtınalar da, doğal fırtınalar gibi, gelir geçer; yalnız, daha çok yıkım yaparlar» diyor. Şimdi. Cephe Hükümetinin de göz yumduğu, böyle bir yıkım dönemindeyiz. Şu sözler de

Metternich'in; «Dünyada iki çeşit insan var: Geçmişin insanları, geleceğin insanları. Önemli olanlar, geleceğin insanlarıdır; çünkü geçmiş, artık yoktur; doğacak olan yarınlara uğraşmak gerek.»

Otuz sekiz yıl önce yitirdiğimiz Atatürk, bugünün, yarının ,geleceğin insanı. Oysa, partiler arası çıkar hesaplarına, dayanan, içten pazarlıklı, bir ilk seçimde, ne olduklarını ortaklarının karşılıklı suçlamalarından da öğreneceğimiz, yapay bir cephenin iktidarmış gibi gösterdiği kimi politikacılar, bugün aramızda yaşasalar da, aslında dünün, geçmişin insanları. Ne yapsalar, yarınlara götürmez tuttukları yol!..

Atatürk'ün yakından izlediği, Birinci Türk Tarih Kongresini 2 temmuz 1932'de açış konuşmasında, o zamanki Millî Eğitim Bakanı Esat Bey, sözlerini, bir yıl önce yayınlanmış Tarih kitabının başındaki yazıyla bitirir. İlk tümcesi şöyle: «Gelecek nesillerin nefretle yâdedeceği bir insan, bir millet olarak tarihe geçmekten hazer ederiz.»

Oysa, «günü gün edelim» kısır gerçekçiliği için de, gelecek kuşakların ağır yargısını umursamayanlara ne söylense, boş!..

(Cumhuriyet, 5 Temmuz 1976)

«ATLAR HAZIR EFENDİM»

Almanların güzel bir deyimi var: Tiyatro oyunlarında önemsiz roller için «Atlar hazır, efendim rolü» (Die Pferde sind gesattelt-Rolle) diyorlar. Hani, Kont ya da Baron, konuklarıyla önemli konular konuşurken, kapı açılır, uşak girer içeriye: «Atlar hazır, efendim» der, çıkar. Ya da, baş oyuncu zile basar, uşak gelir, «Buyrun efendim» der; baş oyuncu, «Bize çay getir» buyurur; uşak, bir şey demeden, ya da çok çok «Başüstüne, efendim» diyerek, ayrılır sahneden. Çayı getirir az sonra, yine bir şey demeden çıkar. Öteki oyuncular görmezler bile onu; seyirciler farkına bile varmazlar. Böyle rolde olanlar, bir daha ya son perdede, konukların şapkasını, paltosunu almak için görünürler, ya hiç görünmezler oyun boyunca.

Bu küçük roller, genç oyuncular için, «sahneye alıştırma», «ısındırma» rolleridir. Seyirci kalabalığından ürkmemek, sahne ışıklarından gözlerini korumak alışkanlığını verir. Kendini bilen oyuncu, ne yaptığını da bilir bu rollere çıkarken; ölçülü davranır, bir şeyler öğrenmeye çalışır, kasılmaz, aşırılığa kaçmaz, «rol kesmez». O birkaç sözcüğü söyleyip, sahiplerine bırakır oyunu. Bir çıkar, beş çıkar böyle rollere, yeteneği varsa usta oyuncu olur ileride.

Ama kimileri, yaşam boyu böylesine rollere çıkarlar da, kendilerini en büyük oyuncu sayarlar. «Atlar hazır, efendim» der, başka bir şey demezler ama, hem oyunda, hem oyun dışında, o oyunun her şeyi kendisiymiş, yazar da onun için bu oyunu yazmış havalarına bürünür. «Ben olmasam...» kasıntılarına kaptırır kendini; seyircilerin bakışlarını, alkışlarını baş oyunculardan çalmak için neler yapmaz, nasıl çırpınır! Bütün bunları yapar ve... seyirciler, «Amma da berbat etti rolünü!» derler sonunda.

Yalnız tiyatroda değil, başka pek çok alanda böyleleri var. Yetenekleri «Atlar hazır, efendim» demekten öteye gitmese de, o alandaki baş oyuncuların rollerini kıskanır böyleleri. Kıskanıp da, bunu bir gizli yara gibi içinde taşıyacağına, baş oyuncular gibi davranma, onlar gibi konuşma sevdalarına düşer. Şu da olur kimi zaman: Baş oyuncu ya da önemli oyunculardan biri, özürü yüzünden gelememişse bir akşam oyuna, onların yerine çıkar sahneye «Atlar hazır, efendim» oyuncusu. Sonra dinleyin, seyredin artık onu, katlanabilirseniz. Bilsin bilmesin, her konuda «Bana kalırsa...» diye başlar, neler saçmalamaz, geçici rollerinin havasından çıkamayıp! «Sen kim oluyorsun ki, sana kalsın?» diyen de pek olmaz çoğu zaman.

Sanırım, politikada da belli oluyor oyuncuların çapı; biraz zaman alsa da belli oluyor, kimler büyük oyuncu, kimler «Atlar hazır, efendim» rolünde. Gerçek büyük oyuncular, ucuz «rol kesmek» heveslerine kapılmazlar; her oyunu oynama gönüllüsü de değil böyleleri. Kendilerine de, politika sanatına da, seyirciye de saygılı olurlar.

Oyun iyi olmalı sanat değeri bakımından; yutturmaca olmamalı; seyirci de umduğunu, beklediğini bulmalı, aldatılmamalı.

Ünlü kemancı Heifetz şöyle dermiş: «Bir gün çalışmazsam, ben farkına varırım; iki gün çalışmazsam, karım farkeder; bir hafta çalışmazsam, dinleyicilerim; bir yıl çalışmazsam, o zaman belki eleştiriciler bile anlarlar.» Politikacı büyük virtüozlar da böyle oluyor galiba: Bir değer düzeyi, dürüstlük çizgisi koyuyor kendisi için; aşağısına katlanamıyor; kimseyi de katlandırmak istemiyor. «Atlar hazır, efendim» rolü sunulmuşsa kendisine, ya daha başından, «Ben böyle role çıkmam» deyip, çıkmıyor; ya da rolü neyse, küçük büyük, rolünün hakkını verip, çekiliyor sahneden.

Kimileri oyun gereğini aşan zoraki bir birleşmenin karışıklığı içinde; her biri kendini baş oyuncu sanır: Gerçekte baş rol kimin, ikinci roller kimlerde, efendi kim, uşak kim, hırsız hangisi, polis rolünde kim oynuyor, bilmek, görmek istemezler. Sanki sahne yalnız kendisi için kurulmuş seyirciler yalnız onu görmeye gelmişler; ne söylese, parmağını oynatsa, alkış, alkış gelecek! Dünyanın en önemli lâfını edercesine, bir «Atlar hazır, efendim» derler ki, kırılır seyirci gülmekten oyunun en dramatik yerinde. Atlar değil, «kurtlar hazır» dese de böylesi, sonuç aynı; başka sözü olmadığını herkes bilmekte.

Bir başkası, o deli fıkrasını anımsatır davranışıyla: Bir deli, kâğıt kalem istemiş, roman yazmak için. Vermişler; yazıp durmuş günlerce; kâğıt yetiştirmekte güçlük çekmişler. Sonra, «Bitti, alın okuyun» demiş deli - yazar. Okumuşlar:

Bir güzel başlıyor roman. Komşu iki köyde iki aile yaşarmış; kan davası varmış aralarında. Birinin kızıyla, ötekinin oğlu birbirine delice vurgun. Ama aileler var arada. Gençler karar vermişler: Oğlan kızı kaçıracak bir gece. Bir at bulmuş delikanlı; gece kızın evine gelmiş gizlice; atmış kızı atın sırtına...

Buraya kadar nefis bir roman, iki yüz sayfa boyunca. Sonu şöyle fıkranın: Delikanlıyla genç kız başlamışlar kaçmaya, dağ taş aşarak. Bir dereye gelmişler. Delikanlı ata «Dah!» demiş; gitmemiş at. Sonra, birkaç yüz sayfa geliyor, o bitemeyen romanda: «Dah!» dedi, gitmedi at; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi; «Dah!» dedi, gitmedi...

Böyle politikacılar da var. Ya konuşmalarının başında, bir «Dah! dedi, gitmedi at» tutturup, hep onu söylerler; ya da bir-iki doğru dürüst lâf eder gibi yapıp, sonra ardı gelmez «Dah! dedi, gitmedi» yinelemelerine kaptırırlar kendilerini. Aslında bunların çapı, «Atlar hazır, efendim» rolü ölçüsünde de ondan. Nesi var, nesi yok dağarcığında, bu kadarcık işte böylelerinin.

Asıl acınacak olanlar, kendilerini büyük rollere hazırlamış olsalar da, gücü bu çapta oyun kaldırmayanlar; böyleleri, başarılı başka büyük oyuncuları bir türlü çekemezler çoğu zaman. Onların yanında ikinci role çıkmaktansa, kumpanya değiştirmeye kalkışırlar. Dolaşmadığı kumpanya da kalmaz böylelerinin ne oyun oynandığına bakmadan. Her kumpanyanın da baş oyuncuları olduğunu neden sonra görürler. Her

yeni kumpanya, oyunlarında böylelerine verdikleri sözü bir yana atıp ya sıradan bir rol, ya da «Atlar hazır, efendim» rolünü verir. O zaman, böyle rollerde bir kıskançlık kemirir içini, kumpanya değiştirenin. Başroldekinin ayağını kaydırma derdine düşerler, yeni katıldıkları kumpanya içinde. Kendileri parlayamayacaksa, başkaları da parlamasın, oyun da «yatsın» isterse, umurlarında mı? Ya da tutamazlar kendilerini: Yeni kumpanyada, küçücük rolleri içinde, baş roldeki oyuncu havalarına girer de, büyük lâflar etmeye kalkışınca, bir güldürürler ki seyircileri! Güler seyirciler, ağlanacak hallerine.

Kimileri, «baş ol da, istersen soğan başı ol» sözü uyarınca, kendi başlarına kumpanya kurmaya özenirler. Kurarlar da. Batırırlar kumpanyalarını çok geçmeden, seyircisizlikten.

Dost sanatçının dedikleri —çok başka düzeyde söylenmiş olsa da— böylesine de uygun düşüyor :

Yanar döner,
döner
Dönersin de dönersin
İstemezsin dursun
Bir kez durdu mu
Yoksun ki
Kül mü, toz mu, ne?

O güçsüz omuzlarına, «Atlar hazır, efendim» rollerinden daha ağırını alma heveslilerine de biçilmiş kaftan şu sözler - dost sanatçı bambaşka düşünceler içinde olsa da:

Koydun da koydun
Yüklendin de yüklendin
Taşır mı
Çeker mi, çöker mi
Durup düşünmeden...

Nasipleri —yetenekleri oranında— hep küçük oyunlar oynayıp, kendilerini baş oyuncu sayma düşlerinde olanların başlarına gelen,, dost başından ırak ola: «Atlar hazır, efendim» deseler de her oyunda, bir de bakarlar ki bir gün, efendileri otomobile, uçağa atlamış, uzaklaşmış. Başbaşa kalmış atlarıyla, başkalarına at sunmakla kendini binici sanan. Artık yapacağı, seyirci uğramaz, boş tiyatrolarda, boş sahnelerde ya da aynalar karşısında oynamak oyununu, avunmak için. Avutabilirse kendini...

(Cumhuriyet, 16 Ekim 1975)

«AYİNESİ LÂFTIR KİŞİNİN»

Gülmek, neşelenmek, yaşamın ışıklı yanı. Kısa bir süre için olsa da, sıkıntılardan, acılardan, bunalımlardan sıyrılışı kişinin. İlişkilerin yumuşaması, arınması, çocuklaşması. İnsanın insanlaşması.

«Neşe, Sen ey tanrılar alevi» diyor Schiller, Neşe'ye övgüsünde: «Senin tapınağına coşarak giriyoruz, ey tanrısal neşe». İnsanları ayıran neler varsa —görenekler, gelenekler, yasalar, töreler— «ancak senin sihrinin altında yine birleşirler... Senin o tatlı kanadın altında, bütün insanlar kardeş olacak». Şöyle seslenir Schiller insanlığa: «Ey milyonlar, kucaklayın birbirinizi!.. Neşe, neşe! Ey Tanrıların alevi neşe!»

Yaşamı mutsuz olaylarla geçmiş o büyük insan Beethoven, IX. Senfonisinde, Schiller'in sözleriyle yoğurur ölmez yapıtını, neşe özlemini gidermek istercesine.

Gülmek, neşelenmek kadar, güldürmek, neşelendirmek de önemli bu yüzden. Saygıdeğer bir uğraş güldürmek. Bunu dert edinenler, güldürü yazarları, oyuncuları, karikatür çizerler baş tacı edilecek kişiler toplumda. En aydınlık bir görev yapmaktalar. Çoğu zaman, kişisel ya da toplumsal bir açığımızı yakalarlar, büyütürler gözleri-

mizde. Basarız kahkahayı. Oysa, aslında güldüğümüz bizleriz: kişi olarak, toplum olarak. «Ağlamaktan korktuğum için gülüyorum» demiş ozan.

Güldürmeyi, neşelendirmeyi iş edinenlerin ortak bir özellikleri var: Güldürmek için güldürdüklerinin bilincindeler. İşlerini ciddiye alsalar da, kendilerini ciddiye almazlar. Güldürü oyuncuları şunu da bilmekteler: Kendilerine güldürseler de, aslında başkalarını —bizleri— gülünç yapmaktalar.

Bir de başka türden olanlar var: Böylelerinin derdi, ciddî, çok ciddî görünmek. Güldürmek geçmez akıllarından. Ne var ki, gülünç olmaktan kurtulamazlar bu tutumlarıyla! Böylelerini bir rastlantı önemli ya da önemlice yerlere getirmiş olabilir. İşlerin ciddiliğini kavrayamayınca, «ciddilik oynama» bir çıkar yol görünür. Seslerinin tonu, davranışları bile değişir. İri iri lâflar etme sevdası, yakar kavurur içlerini. Bunlar, işlerinin ciddîliğini bilinçle kavrayanlara, ya da doğuştan ağır başlılara benzemezler.

Böylelerinin, çoğu zaman, yandaşları ya da buyrukları altında çalışanlar arasında hayranlara vardır - kraldan daha kralcı.. «Bugün pazartesi» deseler, hemen koşar, alkış tutarlar: «Bir söz ettiniz ki, o kadar olur işte...», ya da «Şahaneydi, Beyfendi, şahane!» Nereden gelsin akıllarına Ragıp Paşa'nın sözleri. «Sel duvarın ayağını öperek hedmeyler (yıkar)».

Günlük siyasal yaşamımızda, özellikle Cephe ortaklarının kimi ileri gelenlerinde görüyoruz böyle «ciddilik» örneklerini. Hele televizyon sağ olsun: Her akşam, Haberler saati, bir hayli neşelendiriyor seyredenleri. Sayın İlhan Selçuk, bir

yazısında, her akşam televizyonda «büyük devlet adamı» rolüne çıkanlar için, «sesi kısın da öyle seyredin» demişti. Denediniz mi? O ciddilik havaları içinde, Şarlo'nun sessiz filmlerine taş çıkartırlar neredeyse!

Ama sesini hep kapalı tutmayın televizyonun; kimilerinin sesi de, konuşma biçimi de önemli istenen etki için. Hem, Haberler saatinde sesi kısarsanız, başka birçok şey de kaçırmış olursunuz: TRT'nin Paris görevlilerinden, Fransızlar bilmeseler de, Fransızcada «le»nün «lö» değil de Türkçe «le» gibi okunduğunu; «Le Kuotidiyen dö Pari» adlı bir gazete olduğunu; Fransa Dışişleri Bakanı Louis de Guiringaud'nun adının, Fransızlar ne derlerse desinler, «Jirengo diye okunduğunu ancak böyle öğrenebilirsiniz. Ya o bir pazar günü, Fransız Devrimi filminde «Sen-Cast» ile «Çarls» nasıl Fransız adlarıydı? Fransızların söyleşine göre «Sen-Jüst» ile «Şarl» dediklerimiz, aslında İngiliz olmasınlar? TRT'nin bir bildiği olsa gerek: O kadar eksiklere gitmese de, CIA ortaya çıkıncaya kadar her yerde «İngiliz parmağı» aranmaz mıydı?

Bunları atlarsanız, akşam haberlerinde, hem de en başta, Cephe ortakları ile ileri gelenlerinin o bir şey açıklamayan «açıklama sakızları» çıkar karşınıza. Sayın Dışişleri Bakanı, temsil ettiği ülkenin resmî adını «Türkiye» değil de «Türkiya» biçiminde söylemekte direnir. Kimbilir, belki de bir başka, bir «ciddî», bir diplomatik hava veriyor «Türkiya» demek! Dış politikada muhalefete pek iş bırakmıyor MSP ile MHP: Hükümetin Kıbrıs, Ege, AET sorunlarında görüşü, Dışişleri Bakanının dediği gibi mi, yoksa Hükümet

ortakları MSP ile MHP'nin açıkladıkları gibi mi?

Hele iç politikada, kim kazandı temel atma maratonunu belli oldu mu? Hem bir Başbakan yardımcısının attığı temellerin temelsiz olduğunu söyler bir başka Başbakan Yardımcısı! Çalışma Bakanı «İstifa mı buyurdu», yoksa «İstirahat mı buyururlar?» Kimi Cephecilere göre, «maneviyat» alanlarına, biraz daha yatırım yaparlarsa, birkaç yıl sonra, en ileri devletlerden ileri olacakmışız! Hadi, gülmeyin bakalım! Değiştirip şöyle mi söylemek gerek: «Âyinesi lâftır kişinin işe bakılmaz?»

Milyon, milyar, trilyon değil de, artık gökbilim rakamlarıyla sayılacak harcamalar. Hani bir fıkra var: Hesap bilmezin biri, milyonluk bir arttırmaya girmiş. Biri «bir milyon» demiş, öteki «iki milyon», bir başkası «üç milyon». Bizim milyon-bilmez, dayanamamış, atılmış ortaya: «Ne üç milyon» demiş küçümseyerek, «onnnn binnnn!»

Hesap bilen biri çıksa da, tarlaya toyum eker gibi, her boş arsaya atılan temellerin hesabını bir tutsa. Atılan temellerin yeri unutulmazsa —ya da biri alıp götürmezse temelleri— kaç yılda, hangi proje, hangi parayla, kaça çıkacak bu «muhteşem» yapılar, bir hesaplasa bilgisayarlarla: Milyar mı, tirilyon mu, yoksa «onn binnn» mi, öğreniversek. Hem bir yerlerde, bir Devlet Planlama Teşkilâtı vardı, değil mi? Anayasamız şöyle demez mi: «İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir». Aynı madde, «Planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini» sağla-

yacak önlemlerin özel yasayla düzenleneceğini de belirtmez mi?

Bir Fransız güldürü sanatçısını dinlemiştim: politikacı gibi «nutuk atıyordu». Halk kırılıyordu kahkahadan, o içi boş, anlamsız, yapmacık bir ciddilik içinde, iri iri lâfları duydukça: «Bizzz, ilericilik yolundaaaa tutucularız» gibilerden konuşuyordu. Oysa, bizim Cephe politikacılarının o «ciddî» niyetine söylediklerini Fransızcaya çevirseler, yıllar boyu kırılır gülmekten Fransız halkı.

Asıl önemlisi, bu konuların gerçekten çok ciddî oluşu: Başını almış gider bir dünyada, ulusumuzun bugünleri, yarınları söz konusu olan. Gülüyorsak, «Güleriz ağlanacak hallerine» ya da «halimize» de, ondan!

Sonun başlangıcı mı Cephe Hükümeti için? Yukarı çıkmış köpüğü üflemek gerek. Bunu da, seçimler görünür gibi olunca ufukta, muhalefetle birlikte, Cephe ortakları yapmaya başladılar bile birbirlerine karşı.

Dost ozan, bambaşka düşünceler içinde olsa da, Cephe ortaklarını görmüş yıllar öncesinden:

Sen, siz
Biz
O, Onlar...
HEPSİ BEN...
Bensiz Sen...
nesin ki...

Cephe ortakları, La Rochefoucauld'nun sözlerine kulak tıkamışlar bir kez: «Aldanmanın en gerçek yolu, kendimizi başkalarından daha kur-

naz saymaktır.» Biz yine ozanımıza kulak verelim; aklından bile geçirmezken, sanki Cepheciler için yazmış:

Tek telimle
Tutunuyorum dünyaya
Dokunuverme sakın
DENEME BENİ
KOY BENİ SALLANAYIM
Gelen rüzgâr
Giden rüzgâr
Sallan sallan
Yaprak misali
Tek telimle
Tutunuyorum dünyaya
Dokunuverme sakın
DENEME BENİ
Koyver
beni
sal-la-na-yım

Sallasınlar bakalım, «yaprak misali» bir gün düşünceye dek!..

(Cumhuriyet, 20 Kasım 1976)

SÜREKLİ DEPREM

Bir büyük deprem geçirdi yurdumuzun bir bölgesi: Van dolaylarında, Muradiye, Çaldıran, pek çok köy yerle bir oldu. Binlerce ölü, yaralı, karda kışta açıkta kalan binlerce yurttaş! Halkımız, bütün yurtta, kanayan gönlünü Van bölgesine açtı: Bağışlar yağdı, yağmakta. Dünya ulusları bir insanlık dayanışması örneği daha verdiler; her ülke, elinden gelen yardımı yapma yarışına girişti.

Ne ölçüde, nasıl bir tutumla sarılmakta yarası deprem bölgesi halkının? Basında, depolar dolduran yardım haberleri var. Başka haberler de: Halkın süregiden sıkıntısından, örgütlenme, eşgüdüm bozukluklarından, izi yok olan yardım kamyonlarından, çalınan yardım eşyasından, donan çocuktan, köpeklerin parçaladığı cesetlerden, yardım nesnelerini «ucuza kapatmak» için akbabalar gibi üşüşen kapkaççılardan, biletsiz diye THY uçağına alınmayan yaralılardan da söz etti gazeteler.

Anlaşılmaz başka haberler de yok değil: «Kural dışılık tanımaz» havalara bürünen Türk Hava Yolları, biletsiz diye deprem yaralısı almazken, Meksika'dan dönen Cephe Hükümetinin bir Devlet Bakanının buyruğu ile, İstanbul-İzmir

uçağını, yolcularıyla birlikte, Ankara'ya yollamakta kurallara bir aykırılık görmez! Şaşılacak bir başka haber de şu: O her kara günde, her yere olduğu gibi, Van deprem bölgesine de ilk koşan, ilk yardım elini, ilk sıcak lokmayı, ilk çadırı, ilk battaniyeyi, ilk kanı ulaştıran —yardımlarını aralıksız bol bol sürdüren— üstelik, yardım işlerinde yüz yılı aşan yaşamıyla uzmanlaşmış tek kurul olan Kızılay'ımız, nedendir bilinmez, «devre dışına çıkartılmış»!

Dış basında neler yazılmıyor, yabancı radyolar neler söylemiyor deprem yardımlarıyla ilgili yolsuzluklar, aksaklıklar, halka ulaşmayan yardımlar konusunda! Deprem acıları yanı sıra, yara içinde bıçak çevirircesine, bir de dışa yansıyan bu olumsuz görüntü var.

Bu eleştirilere Cephe yetkililerinin tepkisi bekleneceği gibi oldu: Yardım «pekâlâ» yapılmış bölge halkına; daha iyisi de yapılamazmış! Bakın ne diyor İmar ve İskân Bakanı: «Meselenin birinci safhasında on gün için yapılacak her şey yapılmıştır. Meselenin ikinci safhasında da yapılmakta olan her şey devam edecektir». Neyi gösterir bu sözler? Her şeyden önce, bir «anlayış» biçimini: Yetkili Bakanın «yapılması gerekli her şey»den ne anladığını! Depreme uğramış halkımıza Cephe ortaklarının verebileckleri, bu işte! Daha iyisini beklemek, istemek boşuna!

Sayın Başbakan da böyle bir anlayış içinde değil mi? «Depremin 15. gününde ilk yapılması gereken şeylerin tümü yapılmıştır» diyor da, nasıl yapılması gerektiğine, nasıl yapılmış olduğuna değinmiyor bile! Yardımların ulaştırılmasında, dağıtılmasında ortaya çıkan aksaklıklara

ilişkin eleştirilere tepkisi şöyle: «Böylesine büyük bir felâketin açtığı yarayı sararken yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşıp ulaşmadığı gerçek dışı boyutlara ulaştırmak ve birtakım hassasiyetler yaratmaya çalışmak haksızlıktır ve insafsızlıktır. Memleketimizin aleyhine yalan ve iftiraya davranarak bir propaganda yapılmasına vesile olmak sadece haksızlık ve nisafsızlık değil, aynı zamanda ayıptır». Sonra şunları ekliyor: «Kesinlikle beyan ediyorum: İnsan gücü içerisinde yapılabilecek her şey yapılmıştır.»

Sözcüklerin anlamını yitirir gibi oluyor kişi, böylesine «beyanlar» dinlerken. Bugüne dek, bir yetkili çıkıp da, «hassasiyet yaratmadan» yardımların gereksinme duyanlara gereği gibi ulaşmadığı tartışmasını «gerçek içi boyutların» açıkladı mı? «Gerçek içi» hangi yolsuzlukları, hangi savsaklamaları, kimlerin yaptığı, böylelerine nasıl davranıldığı ortaya konuldu mu?

Demek, aksaklıklardan yakınmak, daha iyi, dürüst, etkin bir örgütlenme, bir yardımlaşma düşünmek, istemek, «insan gücü dışında» işlerle uğraşmak Cephe yetkililerinin gözünde. Hem Cepheciler kaç kez söylediler: «Deprem, takdir-i ilâhi»; «Allaha teslimiyetten başka yapacak şey yok!» Sayın Başbakanın sözleri şunlar: «Allah'ın felâketini rejime, devlete ve hükümete fatura etmek sadece inançsızlık değil, aynı zamanda ayıptır». Oysa, depremi rejime, devlete «fatura eden» var mı? Yakınılan, yardımın aksaklıkları, yolsuzluklar, eksiklikler, kayırmalar, böylece halkının bir kez daha su yüzüne çıkan yoksulluğu. Bunlar —rejim, devlet bir yana— ancak ve yalnız Hükümete «fatura edilir» bir demokrasi-

de; Anayasamıza göre «sosyal» niteliği olan devletimizin yürütme organı sorumlu tutulur bu işlerden. Ama herkesin anlaması gerek: Bu Cephe ortaklığı işbaşındayken, daha iyisi, daha çoğu beklenilemez onlardan. Yapabildikleri, yapabilecekleri, yapılabilir diye düşünebildikleri bunlar!

Halkımızın bir kesimi depremden kıvranırken, bir Başbakan Yardımcısı birkaç Bakanla birlikte, yurdumuzun en önemli sorunu olarak, Hac yolculuğuna çıkmayı görür; aynı işi yapmaya niyetlenen bir başka Başbakan Yardımcısının —gitmekten vazgeçmeseydi— 18. yolculuğu olacakmış. Kimbilir, belki de haklılar: Hac, günahlarını temizlermiş kişinin; yeni doğmuş bebek gibi, günahsız olurmuş insan Hac'tan sonra. Bakanların görevli gidip gitmedikleri bile tartışılmakta Meclis'te; yolluk, gündelik alıp almadıkları sorulmakta. Ya Diyanet İşleri Başkanını o t elevizyon konuşmasına ne demeli? Nasıl da isterdik yanlış, ya da eksik duymuş olmayı: Yalnız «ölmüş babaları, kocaları, oğulları» Tanrı'nın rahmetine lâyık görmedi mi? Ölmüş anaların, karıların, bacıların, kız yavruların sözünü etti mi?

Bakın ne yazdı Sayın Orhan Duru, deprem bölgesindeki gözlemlerini anlatırken: «Bir defa bölge halkı, deprem olmasa da, depremden çıkmış gibi yoksul bir yaşam sürüyor... Yardım malzemesi sadece depremden zarar görenlere verilecek. Oysa, depreme uğramış olsun olmasın, halk o düzeyde yoksul ki, gelen yardım malzemesinden bir pantolon olsun, bir palto olsun, ne olursa olsun, bir şeyler almaya çalışıyor. Sadece bu da değil. Van çevresindeki illerden gelenler bile

var buraya... Belki yardım kendilerine akmasa bile, damlar diye...»

«Gerçek içi boyutlu» bir başka olguya da tanık olmuş Sayın Duru: «Depreme uğrayıp da yardım görenleri, depreme uğramadıkları halde çok yoksul bir yaşamı olan vatandaşlar kıskanıyor»! (Milliyet, 7 aralık 1976). Bu gözlemin korkunçluğunu duyacaklar mı, son on yıldır «fukaralıkla mücadele» sözlerini ağızlarından düşürmeyenler, eleştirilere kulak tıkayıp, «her şey yapıldı» diyebilenler? Yoksa, Sayın Duru da, «ayıp» mı, «haksızlık» mı, «insafsızlık» mı ediyor?

Van bölgesi depreminden sonra da, Cephe yetkililerinden, her depremden sonra dinlemeye alıştığımız akıl verişleri dinledik. Sanki deprem-le, hem dünya, hem yurdumuz ilk kez karşılaşıyor! Bir Başbakan Yardımcısı, Bayram mesajında, «Bilindiği gibi, zelzele âni bir hadisedir» gibilerden «bilimsel» açıklamalar bile yaptı! «Misal olarak», «bilindiği gibi», «alınması mümkün tedbirleri» sıraladı! Peki, bunlar bilinir de, şimdiye dek bu önlemleri almak aklına gelmez mi Hükümetin? Erzincan'dan bu yana, Varto'da, Gediz'de, Burdur'da, Bingöl'de, Kars'ta, Denizli'de aynı açıklamaları dinlemedik mi? «Demirbaşa kayıtlı» sanki bu açıklamalar!

Lice depremi üzerine televizyonda, bilim adamlarının söylediklerini, tüyleriniz ürpermeden dinleyebildiniz mi? Doğru izleyebildimse konuşmaları, ülkemizin yüzde 92'si deprem bölgesiymiş; nüfusumuzun yüzde 95'i bu bölgede yaşarmış. «Aktif» deprem alanı, ülke yüzölçümünün yüzde 41'i; nüfusun yarısından çoğu (yüzde 51'i) bu bölgede; büyük endüstrinin yüzde 91'i,

barajların, yüzde 31'i de. Son on yılda, 11 binden çok yurttaş ölmüş deprem yüzünden; 67 bin konut yerle bir olmuş! Depremlerde, can yitiği Doğu'da Batı'dakinden 7,5 kat, yapısal yıkıntı 2,5 kat daha büyükmüş!

Bunlar da son depremden önce bilinmekteydi yetkililerce. Bilinmeyen, bütün bu veriler eldeyken, Hükümetlerin ne yaptıkları bu on yıl boyunca; «sabır, sabır, sabır», «kader, kader, kader», «tevekkül tevekkül, tevekkül» öğütlemesinden başka.

«Ayıp» konulara mı değiniyorum, ben de, farkına varmaksızın? «Haksızlık» mı, «insafsızlık» mı etmekteyim, bilmeksizin? Dedim ya, sözcükler anlamını yitirirse —Lockheed, sunta, haksız vergi iadesi, halkımızın sürekli yoksulluğu gibi konulardan utanma duymayız da— böyle konular «ayıp» gelebilir kimimize!

Böyle gelmiş ama, böyle gider mi? O her şeyi yıkan, yerle bir eden, canlar alan deprem, yalnız kimi politikacıların —onların anlayacakları dille söyleyeyim— «iz'anını, vicdanını» sarsmıyor, titretmiyor bile! Ne var ki, her gün gerçekleri biraz daha iyi gören halkımızın oyları, bir ilk seçimde, yaratacağı siyasal depremle, yerlerinden eder böylelerini. Bir eli yağda, bir eli balda olanların halkımıza insanca davranılmasını istemeyi yadırgamaları, «bir lokma, bir hırka» anlayışından ötesiyle bilinçlenmeyi «gerçek dışı», «insan gücü ötesi» saymaları, sürüp gitmez çağımızda. Olsa olsa, tarihimizin bir «ayıp» lekesi olarak kalır belleklerde!

(Cumhuriyet, 21 Aralık 1976)

TÜRKİYE'NİN YÜREĞİ

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 40. yıldönümündeyiz: Kırk yıl önce, 20 temmuz 1936'da imzalandı Montrö Sözleşmesi. Sözleşme, yirmi yıllık bir süre içinde yapılmıştı. Son vermek isteyen çıkmazsa, yürürlüğü sürüp gidecekti; kimse son vermek istemediği için, bugün de yürürlükte.

Karadeniz'in bir Türk iç denizi olduğu dönemde, bir Boğazlar sorunu yoktu: Boğazlar'ı açıp kapama yetkisi Türklerin tekelindeydi. Rusya'nın Karadeniz'e inmesinden sonra değişir durum. Çeşitli sözleşmelerle, Boğazlar'ın ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine kapalı olduğu ilkesi kabul edilir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelir bu ilkeler.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sevr hazırlıkları içinde, Boğazlar, ticaret gemilerine olduğu gibi, savaş gemilerine, uçaklara da ardına dına kadar açılsın ister Osmanlı Devleti'ni yenenler: Boğazlar, tarafsız bölge durumuna sokulsun; Türkiye'nin başlangıçta üye bile olamayacağı uluslararası bir komisyon sağlasın, denetlesin, özgür geçişi, bayrağı, bütçesi, geniş yetkileriyle, bir «Boğazlar Devleti» niteliğine bürünsün, Türk ülkesinde bu komisyon!..

Çok şeyi hesaba katan yenen devletler, bir şeyi unuturlar: Türk ulusunun bağımsızlık tutkusunu. Kurtuluş Savaşı ardından, Lozan Konferansı gelir, Sevr'den bambaşka koşullar altında. Boğazlar'a ilişkin olarak, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında su yüzüne çıkar eski Rus İngiliz çekişmeleri: Günün en güçlü denizci dev-

leti İngiltere, neredeyse kısıntısız geçişten yana; Sovyetler, Karadeniz'e yabancı savaş gemilerinin girmesine karşı. Türkiye, çok yönlü çeşitli çıkarlarını sağlama derdiyle, ödün verme zorunluğunu duyar. Lozan Barış Andlaşması'nda, geçiş özgürlüğü ilkesi kabul edilir; geçişin ayrıntılarını saptamak üzere, Lozan Boğazlar Sözleşmesi yapılır ayrıca. Buna göre, Boğazlar bölgesi askersizleştirilir; Türkiye'nin de üye —hem de Başkan— olacağı uluslararası bir komisyon kurulur geçişe göz kulak olmak için. Karadeniz'deki en güçlü donanma tonajını aşamayacak tonajda yabancı savaş gemisinin girmesi kabul edilir bu denize. Bütün sistem, Milletler Cemiyeti'nin (özellikle İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın, Japonya'nın) güvencesi altına konulur.

Almanya'da Nazizim, İtalya'da Faşizm, Japonya'da emperyalist militarizm saldırgan dişlerini daha da göstermeye başlar 1935'lerde. Uluslararası güvenceler bir işe yaramaz bu suldurılara karşı; Milletler Cemiyeti bir şeycikler yapamaz saldırganlara, «vah vah, yazık oldu» demekten öteye.

Atatürk Türkiye'si, bu oldu-bittiler dünyasında, ulusal güvenliğini sağlamak için, kendi gücünden başka güvence göremez; bunun için de, hukuk yolunu, uygarlık yolunu seçer. Sözleşmeye taraf devletlere, 11 nisan 1936'da bir nota yollar, anlatır durumu: Artık 1936 yılı, 1923 dünyasından çok başka bir dünya görmektedir; Akdeniz güvensizlik içindedir; bu ortam, askersizleştirilmiş Boğazlarda, Türkiye için yaşamsal tehlikeler yaratmakta; üstelik, 1923 güvence sistemi de çökmüştür. «Gelin oturalım, Türkiye'nin

güvenliğini de sağlayacak, yeni bir sözleşme yapalım» der Türkiye.

Herkes bilir ki, o sırada, Türkiye istese, Boğazlar'ı askerleştirebilecek güçte; kimsenin bir şey söylemeye gücü de, dili de olmayacak. Oysa, Atatürk Türkiye'si, Lozan Sözleşmesi'nin, yeni bir konferansta, yeni koşullara uydurulmasını önermekte, böyle şeyleri çoktan unutmuş devletlere. Çok olumlu karşılanır Türkiye'nin önerisi. İsviçre'nin Montreux kentinde, 22 haziran 1936'da toplanır konferans. Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 temmuz 1936'da imzalanır; onay belgelerinin tamamlanmasıyle, 9 kasım 1936'da yürürlüğe girer.

Türkiye, en güçlü sesidir konferansın; Türk tasarısı tartışılır. Önerilerimizin özü şöyle: Askersizleştirilmiş bölge son bulmalı, Türkiye Boğazlar'ı tahkim edebilmeli; Uluslararası Komisyon kalkmalı, yetkileri Türkiye'ye geçmeli. Barış zamanında, sınırlı bir geçiş özgürlüğü tanınsın savaş gemilerine. Geçiş sırasında belirli tonajda ve sayıda gemiden çoğu bulunmamalı Boğazlar'da. Karadeniz'e de belirli tonajda gemi girebilmeli; iki haftadan çok kalmamalı bu gemiler Karadeniz'de.

Kimsenin askerleştirmeye bir diyeceği olamaz. Sonunda, Sovyet kaygılarını da gözönünde tutan, bir bağdaştırma niteliğinde belirir Montrö Sözleşmesi: Boğazlar'dan geçiş özgürlüğü ilkesini, «Türkiye'nin ve Karadeniz'de, kıyıdaş devletlerin güvenliği çerçevesi içinde» gerçekleştirmeyi öngörür yeni sözleşme. Ticaret gemileri özgürce geçerken, savaş gemileri için sınırlamalar konulur. Barışta, Boğazlar'da «geçişte» bulu-

nacak gemi tonajı, bir seferde, 15.000 tonu ve dokuz gemiyi aşamayacak; Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin bu denize en çok 45.000 ton tutarında savaş gemileri girebilecek; yirmi bir gün kalabilecek bu gemiler Karadeniz'de; denizaltılar geçemeyecek.

Karadeniz devletleri, 15.000 tondan büyük gemilerini de tek tek geçirebilecekler Boğazlar'dan; satın aldıkları ya da onarıma gönderdikleri denizaltılarını da. Savaşta, Türkiye tarafsızsa, hiç bir yabancı savaş gemisi geçemeyecek Boğazlar'dan; savaşansa Türkiye ya da yakın bir savaş tehdidi altında görürse kendini, dilediği gibi davranabilecek Boğazlar'da. Öte yandan, barış zamanında da, Türk donanması dilediği gibi geçebilecek Boğazlar'dan; hiç bir kısıtlama yok Türkiye için. İstanbul'u ziyaret edecek dost devlet donanmaları da kısıtlamasız gelebilecekler.

Montrö Konferansı'nın açılışında, Türk heyeti başkanı Dışişleri Bakanımız Dr. Tevfik Rüştü Aras, anlatır görüşümüzü. Bu arada, şöyle der: «Türkiye'nin yaralanmaya en açık noktası Boğazlar'dadır. Bunu korumak, onun hakkıdır, nasıl ki, herkesin de ödevi, ortaklaşa güvenlik alanında ancak bu hakka saygı göstererek, üstelik bu hakkı destekleyerek, onun işbirliğini beklemektedir.» Şu sözler de Dr. Aras'ın: «İnanıyorum ki, Kemalist Türkiye'nin politikası, gerçekçi düzeyde bir barış ve iyi geçim politikası için kanıtlarını yeterince ortaya koymuştur... Bu yeni sözleşme için, sizden anlayışlı olmanızı istiyoruz. Tasarımızı kabul etmekle, nerdeyse iki yüzyıldır, hep savaş ve bunun sonuçları açısından göz önünde tutulan Boğazlar'ı, uygar halklar

arasında bir işbirliği ve barış köprüsü yapacaksınız. Uygar halklar, kuşkusuz, size bu yüzden gönül borcu duyacaklardır.»

Bütün temsilci heyetleri övgüler yağdırır Türkiye'nin barışçı, hukuka saygılı, örnek tutumuna. İstediğimiz «anlayışı» gösterirler ellerinden geldiğince. Romen temsilcisi Titulesco, «Boğazlar Türkiye'nin yüreğidir» der, ekler ardından: «Ama Romanya'nın da ciğerleri!» Sovyet temsilcisi Litvinoff katılır bu sözlere; öte yandan Sovyetler için Boğazlar'ın «can damarı» olduğunu da belirtir. İlk toplantıda her söz alan, Türkiye'ye gönül borcunu açıklar. Fransa temsilcisi Paul Boncour, açılış oturumununun ana konusunun «Türkiye'ye sunulan saygı» olduğunu söyler.

Konferansın kapanış konuşmaları da övgüler dizisidir Türkiye'ye. Yunanistan temslcisi Politis, konferans sonunda mutluluğunun nedenlerini açıklarken şunları şöyler: «Bu başarıdan sonra, Türkiye, buradan, dünyanın gözünde moral açıdan daha da yücelmiş olarak, uluslararası haklılığın sancakdarı, uluslar arasında uzlaşmanın koruyucusu ve barışın düzenlenmesinin savunucusu olarak çıkmaktadır. Türkiye'yi dünyanın gözünde yücelten şey, dostları için bir kazançtır; işte bana burada elimden geldiğince çalışma gücü veren, açıkça söylemek isterim ki, bu duygu olmuştur; çünkü, Türkiye'nin kazancı, dolaylı olarak benim ülkemin de kazancıdır.»

Konferans Başkanı, «Türk temsilcileri dünyaya yol gösterdiler» der; herkes katılır bu sözlere. Japon temsilcisi de saklamaz hayranlığını: «1923'ten bu yana ne çok değişiklikler oldu! Yaş-

lı bir İmparatorluğun kalıtı olan temeller üzerinde, Türkiye, çağdaş bir devlet kurmayı becermiş bulunmaktadır; Türkiye, Asya kıtasının batı ucunda bir büyük devlet olmuştur. Ancak, bir şey değişmeden kalmıştır: (Lozan'da) Ekselâns İsmet İnönü'nün yönetimindeki temsilci heyetinde görüp hayran olduğumuz bu enerji ve esnekliği, tuttuğunu koparan, ama uzlaşmayı da bilen davranışı, bugün B. Aras'ta yeniden bulduk.»

Kapanış konuşmasında, Sovyet temsilcisi Litvinoff, başarısızlığa uğramamak için, konferansın şunu anlamış olması gerektiğini söyler: «Emperyalist hükümetler için satranç tahtasında bir taştan başka bir şey olmayan, yıkılmaya yüz tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini, yaratıcısı ve büyük reformcusu Atatürk'ün yönetiminde ilerleme yolunu büyük adımlarla geçmekte bulunan ve Avrupa'da barışın kurulmasında gittikçe büyüyen ve bağımsızlaşan bir rol oynayan, umut ve güç dolu genç Türk Cumhuriyeti almıştır.»

Fransa temsilcisi Paul-Boncour, «Başarıyı kime borçluyuz?» sorusunu, kendi sorar, kendi yanıtlar: «Sizlere; haklı isteklerinizi elde etmek için yasa yolunu seçmiş olan Türk halkının değerli temsilcilerine!» Yugoslav temsilcisi övgülerini şöyle bitirir: «Dilerim ki, 'Ex Oriente Lux Işık, Doğudan gelir' atasözü, bir kez daha doğruluğunu kanıtlamış olsun.»

Atatürk Türkiyesinin dış politikası böyleydi işte! Türkiyemizin yüreğini uluslarası düzeyde değerlendirir, yüceltirdi.. «Zaman olur hayali cihan değer» demişler.

(Cumhuriyet, 20 Temmuz 1976)

PUSULASIZ KAPTAN

Şöyle bir söz var: «Dış politika, iç politikanın dışa yansımasıdır». Kim demişse, doğru söylemiş. Bakın dış politikamızın yürütülüşüne; nasıl da yaraşıyor Cephe Hükümetinin iç politikasına! Dışişleri Bakanı'nın, Evliya Çelebi'yi imrendirecek dış gezilere çıkarken, ya da böyle bir gezi dönüşü, havaalanında ya da basın toplantılarında, bir Osmanlı Hariciye Nazırı anlatımıyla yaptığı «açıklamaları» izliyor musunuz? Hele Başbakan'ın dış politika «incileri»ni? Hani biri şöyle demiş arkadaşına: «Tam anlar gibi oluyordum bu konyu; sen açıklamaya kalkışınca anlayamaz oldum.»

Neden böyle oluyor Cephe Hükümeti'nin dış politika tutumu? Ulusal çıkarlarımız uyarınca, ilkeleri saptanmış, bilinçli, tutarlı, sürekli, ileriyi gören bir dış politikası yok da ondan sanırım. Çözüm bekleyen bunca sorun karşısında, dış politikanın hem ilkelerinde, hem de uygulamalarında, acemilikten umursamazlığa varan davranışlar, bir «perakendecilik», gittikçe içinden çıkılmaz kılmakta sorunlarımızı.

Bir «Ege sorunu» var bir süredir ortalarda. Peki ama, kıta sahanlığı kavramı nicedir bilinmekte. Üç yanımız denizlerle çevrili değil miy-

di, Ege Denizi bugünkü yerinde durmuyor muydu, bu denizde Yunan adaları yok muydu 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansı toplanırken? Adaların da kıta sahanlığı olabileceğini öngören sözleşmenin hazırlanmasında, buna karşı neler söyledi şimdikinin ağabeysi olan o zamanki iktidar? Uzun yıllar boyunca iktidardayken ne yaptı AP bu konularda? Neler yansıdı görüşlerimizden bugüne dek hazırlanan belgelere? Bilemiyoruz. Tanrı yardımcıları olsun temsilcilerimizin bu son konferansta!

Denebilir ki, 1958 iktidarının aklı başka yerlerdeydi. Hem o sırada, dış politikamızın, bağımsız devlet saygınlığına yakışıp yakışmadığına bakmadan, bir temel ilkesi vardı «ABD ne yaparsa, sen de onu yap: ABD yararına olan, Türkiye'nin de yararınadır!» Son ambargo olayına kadar, AP iktidarı da, Cepheciler de ağabeylerinin bu ilkesinden ayrılmadılar pek. Son ikili anlaşmayla, yine bu yolda görünürler. Bu konu bir yana, On iki adaların askerden arındırılmış kalacağı, çok daha önceki andlaşmalarda saptanmamış mıydı? Yunanistan bu adaları silâhlandırırken, kaç yıldır Ege Denizi'ni, adım adım, bir Yunan deniziymiş gibi kullanma girişimlerinde bulunurken, 1974'teki ilk ve sert tepkimize gelinceye kadar, ne yaptı Dışişleri Bakanlığımız? Ne yapmakta Cephe Hükümeti bugün, Başbakan Yardımcısı'nın bu adaları lâfla bize katma çıkışlarından başka? «Hora» adlı araştırma gemimiz, Cephe'nin borazanı durumuna düşürülmüş Anadolu Ajansı'nın bildirdiği gibi, savaş gemilerimizin koruması altında kimseye görünmeden Ege'ye açıldı mı; yoksa, gazetecilerin fo-

toğraflarını bastıkları gibi, İstinye tersanesinde mi yatar durur?

Her yanımız deniz değil ya, komşularımız da var. Müttefik miyiz, düşman mıyız belli olmayan Yunanistan'ı bırakalım. Sosyalist devletlerle ilişkilerimiz tam bir çelişki içinde. İç politikada geçer akçe saydığı, bir «beynelmilel komünizm» düşmanlığı alevlendirmek Cephe Hükümeti Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki çekişmeleri, dünyada «ulusal Marksist» akımın doruğuna varmak üzere olduğunu görmezlikten gelerek. Bir yandan, «beynelmilel kapitalizm» ne yapar, ne eder —hayali mobilya ticareti serüveni içinde bir ulustan ortaklıkların işbirliğiyle neler çevrildiği, Lockheed yolsuzluğu ortaya dökülse de— umursamaz görünür: bir yandan da, AET çıkmazından kurtulmak istercesine, «komünist» devletlerle en ileri ekonomik ilişkiler kurmaya çabalar! Bağnaz ve yapmacık, banka armasından nem kapar bir kuşkuculuk sürdürürken, Türk bayraklarıyle komünist ülkelerin bayrakları, toplantı masalarında birlikte görünür televizyonlarda! «Bu ne perhiz, bu ne lâhana turşusu» demezler mi? Kaç yıldır onaylanmayan, Sovyetler'le kültür andlaşması onaylanırsa ne olacak? Komandolar mı karşılayacak gelen sanatçıları, bilim adamlarını?

Müslüman devletlerle ziyaret ziyafet politikası ne verdi bugüne dek? Kıbrıs sorununda, uluslararası toplantılarda kimden yana oy kullanmakta müslüman kardeşlerimizin büyük çoğunluğu?

Kıbrıs politikasında, Cephe Hükümeti'nin tutumu, «Üniter devlet» görüşünden, çağdışı «fe-

tih hakkı» anlayışındaki Cephe ortaklarının arada bir çıkışlarına, oradan da —önceleri, «böyle şey olur mu?» dedikleri— federal devlet görüşünü benimsemeye ulaşabildi neyse! Kıbrıs çıkarmasının dumanı üstünde tüttüğü bir sırada, Birleşmiş Milletler'de, Üçüncü Dünya, Batılılar, Sosyalist Blok, Türkiye'yi kınamak söz konusu olmaksızın, gerçekçi ve haklı çözümler için, Türkiye'nin de katıldığı kararlar almaktaydılar. Nasıl davrandı, nasıl davranmakta iktidara gelen Cephe Hükümeti de, bir yıl sonra, «en yakın» dostlarımız bile parmak oynatmadılar bizden yana, Birleşmiş Milletler içindeki ya da dışındaki toplantılarda?

Belki «acemilik», belki «olup bitenleri kavrayamamak», belki «oluruna bırakmak» işleri, belki de «ben yaptım, oldu» anlayışında görünür Cephe gemisinin kaptanları, Herkes nükleer silâhların yasaklanmasından, sınırlandırılmasından söz ederken, Cephe Hükümeti'nin bir Başbakan Yardımcısı, ülkemizin «atom bombası yapma» kararını açıklar dünyaya! «Yüz bin tank - yüz bin uçak» şaka konusu olsa bile, böylesine kaş yapmaya kalkışmalar üzerine, Dışişleri Bakanlığımızın bir tepkisini, bir düzeltmesini göremedik.

ABD ile ilişkilerimizde neredeyse saflığa varan bir «kadere katlanış» tutumuna şaşmamak elden gelir mi? «Ambargoyu beklemezdik» bile diyebilmişti Dışişleri Bakanımız: Herkesten, her şeyi beklemesi, her şeye, her zaman hazır olması gerekirken! Sonra da üs tesis pazarlıkları! «Valla billa sizi severiz» havaları! Kissinger'in, çocuk aldatmacasına benzer sırt sıvazlamaları,

pohpohlamaları, açık duran ağızlara bir parmak bal çalışları! Sayın Ali Ulvi'nin Cumhuriyet'teki (30 mart 1976) Kissinger Çağlayangil karikatürüne, ha yranlık duygusu ötesinde, gülebildiniz mi? Anlaşıldığı ölçüde, artık NATO filân değil, doğrudan doğruya ABD'ne «üs» ya da «tesis» kiralamak söz konusu! Kongre'nin bu anlaşmaya ne yapacağı bilinmese de, Cephe Hükümeti ders almamış görünür şimdiye kadar olup bitenlerden!

Öte yandan, Dışişleri Bakanımız, işlerini ille de «ülke dışından» yürütmek isteğinde görünür. Kuşkusuz, her Dışişleri Bakanının katılması gereken toplantılar, görüşmeler olabilir; ne var ki, her gezi, her temas için bunu söylemek doğru mu? Dışişleri Bakanımız, diplomaside «kişisel dostluk» etkeninin yararına inanır görünürken, diplomasi konusunda yüzyılımızın belki de başta gelen uzmanı Harold Nicolson, kişisel dostluk diplomasisinin teklikelerini belirtmekte: «Diplomasi, onaylanabilir, bu yüzden de güvenilir biçimdeki belgeler üzerinde tartışmaktır. Kesinlikle bir sohbet sanatı değildir» der. Konusuz temaslara gerekçe bulma çabası, devletin çıkarıyle bağdaşmaz işlere bulaşmağa, öngörülmemiş bağlanmalara da yol açabilir.

Bunları bilmesi gereken Dışişleri Bakanımızın, arasıra, ülkemize uğradığı da oluyor. Havaalanında, artık kendisinin de, dinleyenlerin de neredeyse ezberledikleri açıklamalardan genellikle şu izlenim alınmakta: Çoğu zaman, ziyaret için ziyaret, temas için temas, gezi için geziymiş! Kimi durumlarıysa, hiç anlama olanağı yok: Bayan Kissinger'in ameliyat olacağı öne sürülerek,

bir Amerika gezisinin ertelendiğini okursunuz; o sırada Bay Kissinger, hasta eşini yalnız bırakmaya katlanarak, Lâtin Amerika yolculuğuna çıkar! Ardından, gazetelerde şöyle yorumlar: «Amerikan Senatosu, yardımı ve ambargo işini görüşeceğinden, bu sırada Türk Dışişleri Bakanı'nın böyle bir ziyarette bulunması...»

Kamuoyuna yansıdığı ölçüde, Dışişleri Bakanımızın yolculuk zahmetlerini göze alarak yaptıklarını, çoğu zaman, o ülkedeki temsilcimiz de yapabilir —elçimiz varsa o ülkede! Cephe Hükümeti'nin yarattığı bir ek sorun da şu: Dış politika çekişmeleri yüzünden, en yetenekliyi aramaktan çok, damlalıkla doldurulmaya çalışılıyor boş elçiliklerimiz, pazarlık konusu yapılan atamalarla! Elçiliklerine aylardır atama yapamayan, bunun ilgili üeklerce nasıl yorumlanacağını hesaba katmayan, ya da bunu umursamayan kaç hükümet sayabiliriz, Cephe Hükümeti'nden başka?

Bugünlerde, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin tutanaklarını okuyorum boş vakitlerimde. Övünç duyuyor insan okudukça. Oturumlarda, Atatürk Türkiyesinin Dışişleri Bakanı Dr. Aras, Türkiye'nin, yalnız dostlarla çevrili mutlu bir ülke olduğunu söylüyor. Söz alan her devletin temsilcisi övgüler yağdırıyor ülkemize; örnek olarak gösteriyor dış politikamızı. Neden böyle? Şundan: Çağı kavrayan, çağın ilerisini de gören, haklarımızın, çıkarlarımızın bilincinde olan Atatürk, dış politikamızın ilkelerini saptamış: «Ulusal Ant» (Misak-ı Millî) demiş bir kez, bağlı kalmış bu söze; «Bağımsızlık» demiş, hem bizim için, hem de sömürgeler için; ulusal, kendimize

özgü bir dış politika uygulamış o karmaşık ortamda; hiç bir büyük devletin ardından gözleri kapalı gitmemiş başka bir büyük devlete karşı; «eşitlik» demiş Düvel-i Muazzama'ya; «üs» ya da «tesis» vermek değil, içişlerimize de, dış işlerimize de burnunu sokturmamış yabancıların. Bugün Üçüncü Dünya devletlerinin savunur göründükleri ilkeleri, yarım yüzyıl önce içtenlikle ortaya atmış, başarıyla savunmuş, başarıyle uygulamış Atatürk yaşamı boyunca.

Oysa bugün, Cephe Hükümeti'nin dış politika tutumu böyle mi? Pusulası olmayınca kaptanın, ya da ibresi olmazsa pusulasının, nasıl zigzaglamasın, nasıl yalpalamasın gemi; ne yapsın gemiciler?

(Cumhuriyet, 5 Nisan 1976)

LOZAN'IN YILDÖNÜMÜNDE

Atatürk, Lozan Barış Andlaşması için şöyle der: «Bu andlaşma, Türk ulusuna karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve S evr andlaşmasıyle tamamlandığı sanılmış, büyük bir suikastın çöküşünü anlatan bir belgedir. Osmanlı dönemi tarihinde benzeri görmemiş bir siyasal zafer yapıtıdır.»

Siyasal andlaşmalar arasında, elli yılı aşan ömürlü bir başka andlaşma göstermek olanağı da pek yok yüzyılımızda. Birinci Dünya Savaşı Andlaşmaları, parça parça, daha İkinci Dünya Savaşı patlamadan ortadan kalkmıştır. Oysa Lozan Barış Andlaşması, İkinci Dünya Savaşı'nı da, savaş sonrasını da görmüştür; günümüzde bütün canlılığıyla yaşamaktadır.

Lozan Barış Andlaşması, savaşta yenenle yenilen arasında değil, yenenler arasında yapılmıştır. Karşımızdakiler —başta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ile müttefikleri— dünya savaşının yenen devletleriydiler. Yenik düşmüş öteki devletlere, dilediklerini kabul ettirebilmişlerdi. Lozan kahramanı rahmetli İnönü'nün sözleriyle, «Müttefiklerimiz olan İmparatorluklar, sadece aldıkları muahede projelerini görmek ve

imzalayacaklarını veya imzalamayacaklarını söylemek hakkı ile konferansa girmişlerdi.» 1

Oysa biz, Lozan'da, savaşta yenilmiş Osmanlı İmparatorluğu değildik. Herkesin 1918'de bitirdiği savaşmayı, daha dört yıl, bütün o güçlü devletlerle yardımcılarına karşı, bir bağımsızlık savaşı biçiminde sürdürerek, büyük bir zafer kazanmıştır Türkiye. İnönü şöyle der bu konuda: «Sırası geldikçe ben, Baş Murahhas olarak, Mudanya Mütarekesi'nden buraya geldiğimi söylerdim. Lord Curzon ise, bana Mondros Mütarekesini hatırlatmaya çalışırdı.»

Lozan'ın bugün de canlı kalmasının asıl nedeni, karşımızdakiler haklarımızı yemeğe çalışırken, Türkiye'nin Lozan'da hakkından başka bir şey istememiş olması: Türkiye, hakkını isterken, geçmiş artığı alışkanlıklara, kavramlara, değerlere değil, doğmakta olan gelecek dünyanın kavramlarına, değerlerine bağlı kalır; onları savunur. Gelecek, Türkiye'den yanadır Lozanda.

Lozan'da temsilcilerimiz, daha ilk günden, konferansın eşit koşullar içinde yürütülmesine titizlik göstermişlerdir. İnönü, ilk oturumda bunu dile getirir; Türkiye'nin konferansa, «öteki devletlerle aynı eşitlik düzeyinde katılmakta olduğunu» söyler, bunu duymaya alışmamış kulaklara. Boğazlar sorunu tartışılırken, aynı ilkeyi yineler: «Türkiye, dünyanın bütün öteki ülkeleriyle aynı hakgözetirlik, aynı eşitlik düzeyinde işlem görmelidir.»

---

(1) **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar — Belgeler** (çeviren Seha L. Meray), S. B. F. yayını, Ankara, 1969 - 1973, iki takım, sekiz kitap.

Emperyalist devletlerin, Osmanlı Devleti'ne dilediklerini yaptırmaya alışmış temsilcileri, İnönü'nün ağzından, «Egemenlik, bağımsızlık» sözlerini sık sık duyacaklardır: «Öne sürülecek bütün önerileri, ülke devletinin egemenlik hakları ve Türkiye'nin tam bağımsızlığı ile sıkı sıkıya ilgili olarak incelemek zorunda bulunduğunu» söyler İnönü. Bilmesi gerek herkesin: «Türk halkı, bütün öteki halklar gibi, kendi varlığına, bağımsızlığına ve haklarına ilişkin her şeyde son derece kıskançtır.»

Lord Curzon, İnönü'nün, egemenlikten, bağımsızlıktan böylesine sık söz etmesinden yakınır: «Türkiye neden böyle aşırı duyarlılık gösteriyor?» diye sorar bir ara. Alır karşılığını: «Bağımsız bir ulus ve Devlet olan Türkiye'nin, haksız ve egemenliğine göz dikmiş önerileri, ne yoldan ve ne biçimde olursa olsun, kabul etmesi beklenemez.» Daha açık konuşur İnönü: «Türk egemenliğinden çok söz etmiş olmamdan yakınılmıştır. Biz, burada, bağımsızlığımızın bilincine varmış ve adaletli bir barışa ulaşmak isteyen bir ulusu temsil etmekteyiz; biz, Konferansa, eşitlik içinde işlem göreceğimiz güvencesiyle geldik; egenmenliğimizden sık sık söz etmek durumunda kalmışsak, bize, egemenliğimizi çiğneyecek nitelikte yapılmş önerilerle buna zorlanmış olmamızdandır... Türk halkının, her şeyden önce, bağımsız başka herhangi bir ulus gibi işlem görmeye hakkı vardır... Türkiye, ancak, egemenliğine, haysiyetine ve bağımsızlığına saygı temeli üzerinde görüşmeye hazır olabilir.»

Bağımsızlık soyut bir kavram değildir İnönü'nün gözünde: «Türkiye'nin iktisat ve maliye

açısından gelişmesi, onun tam eksiksiz bağımsızlığına bağlıdır. Bu, Türkiye'nin varlığının temel taşıdır. Bağımsız her ulus gibi, Türk ulusunun da ekonomik özgürlüğünü engelleyen bütün kısıntılardan kurtulması zorunludur. Bu vesileyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, uluslararası ekonomik ilişkilerinde ve bu ilişkileri düzenlemek için yapacağı andlaşmalar ve sözleşmelerde, egemenliğinin ve bağımsızlığının gereklerine uygun davranacağını bildirir. Her ulusun gelişmesindeki etkenlerden biri olan bu ilke, Türkiye'nin gelecekteki ulusal ekonomisinin de dayanağı olacaktır.»

Dahası var: «Bağımsız bütün başka uluslar gibi, Türkiye de, öteki uluslarla, karşılıklı işlem görme ve Devletler Hukuku temeline dayanan ekonomik ilişkiler sürdürmeyi içtenlikle istemektedir. Türkiye ile öteki uluslar arasında sürekli ekonomik ilişkilerin kurulabilmesi, ancak, bu ilişkileri, çağdaş hukukun ilkeleri yönetirse, gerçekleşebilir. Türk Temsilci Heyeti, bu meşru isteğine hiç kimsenin bir diyeceği olmayacağını ummaktadır.»

Böyle bir anlayışla, yakın geçmişte Üçüncü Dünya Devletleri'nin bağımsızlık savaşlarında, uluslararası sorunların tartışılmasında söyledikleri birçok sözler, elli yılı aşan bir süre önce. Lozan'da, Türk Temsilci Heyeti'nin söylediklerinden başka şeyler mi? Bakın ne diyor İnönü Lozan'da: «İngiltere'nin, Musul'a ve Irak'a elkoymasını haklı göstermek için öne sürdüğü «fetih hakkı»nın bu yüzyılda hiç bir değeri yoktur. Türk Temsilci Heyeti, dünya kamuoyuna başvurmaktan korkmamaktadır; şuna inanmakta-

dır ki, çağdaş düşünceye böylesine aykırı bir teze (fetih hakkına) karşı, bir ülke halkının kendi iradesine aykırı olarak, bir devletin egemenliğine geçirilmezliğini savunan bir tez öne süren Türk Temsilci Heyetinin görüşü, bütün gerçek demokratlarca desteklenecektir.»

Dolaylı yollardan sömürgeciliği sürdürmek isteyenlerin niyetlerini de döker ortaya, bütün açıklığıyla, Türk Temsilci Heyeti: «Bütün uluslar, «mandat», «koruma», «uygarlık yolunda kılavuzluk» ve benzeri sözlerin, boyunduruk altına alıcılar elinde, fethedilmiş halkları siyasal ve ekonomik bakımlardan yutmak için kullanılan birtakım araçlardan başka bir şey olmadığını anlamış bulunmaktadırlar.»

Haklılığına güvendiği için, daha Konferansın başında, konferansın bütün dünya kamuoyuna açık olmasını savunur İnönü, perde arkasında iş görmeye alışmışlara karşı. Dünya kamuoyundan çekinecek bir şeyi yok ki Türkiye'nin. Lord Curzon, azınlıklar sorunu yüzünden Konferans'ın kesilmesi gözdağını öne sürünce, İnönü'nün yanıtı şöyle: «Konferans kesintiye uğrarsa ve bunun için azınlıklar sorunu elverişli bir bahane olarak kullanılmak istenirse, Türk Temsilci Heyeti, bu gerçekler bir kez öğrenilince, kendisinden yana yükselecek sesin, yalnız Ankara'nın değil, bütün ulusların vicdanından gelecek ses olduğuna kesin olarak inanmaktadır.»

Başka konularda da dünya kamuoyuna güvenmekteyiz. Boğazlar sorununda, İnönü şöyle konuşur: «Dünya kamuoyu meşru isteklerimizi öğrenmiş bulunmaktadır.» Daha genel olarak, aynı güvenden destek almakta Türk temsilci he-

yeti: «Öne sürdüğümüz bu görüşlerin... dünya kamuoyunda iyi karşılanacağına şüphe yoktur.» Şu sözler de İnönü'nün: «Her memleketin kamuoyu, Türklerin savundukları dâvâları izlemeye ve incelemeye, onların ne kaadr ölçülü ve hakgözetir olduğunu anlamaya vakit bulmuştur.»

«Ellerinin temiz« olduğunu, bu yüzden de Milletler Cemiyeti'nin denetiminden çekinmediğini öne süren Lord Curzon'a karşı, şunları söyler İnönü: «Yabancı istilâsı yüzünden yakılıp yıkılmış kendi memleketlerinde çalışan Türklerin elleri özellikle temizdir. Bu eller hiç bir vakit, hiç bir yabancı memlekete ne saldırmış, ne yabancı bir memleketi istilâ etmiş, ne yakıp yıkmıştır; bütün başka ellerle karşılaştırılmakta çekinecek hiç bir şeyleri yoktur.»

Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış Türkiye'nin durumunu, kadrolarımızı, olanaklarımızı göz önünde tutunca, temsilcilerimizin ne güçlükler içinde, nasıl büyük, nasıl başarılı bir çalışma yaptıklarını, olumlu sonuçları nasıl elde ettiklerini hayranlıkla görürüz. Tutanakları okurken, Türk heyetinin, bir Dünya Savaşı'nı zaferle bitirmiş, o dönemin en güçlü, en büyük devletlerine karşı, bir barış savaşını tek başına verişi, düşündürücü, öğretici olduğu kadar, heyecan vericidir de.

Lozan'ın her yıldönümünde yüreğim de sızlar: Mütareke yıllarında, Sevr hazırlığı ve partilerarası kapışmalar içindeki Hükümet çevrelerini, «mandat» yanlıların, «tam bağımsızlık, ülke bütünlüğünü, ulusal birlik» yazılarıyla, tek başına uyarmaya çalışan, büyük yurtsever bilim adamı Prof. Ahme Selâhattin Bey'in, Lozan Kon-

feransı'ndan üç yıl önce, 42 yaşında ölmüş olması sızlatır yüreğimi. Ahmet Selâhattin Bey, Lozan'ın bir öncüsü yazılarıyla. Lozan'a emek verenler arasında, onu da anmak borcumuz.2

Bugün, Lozan, Tutanaklarını okuyunca, Cephe ortaklarının, dış politika sorunlarımız karşısında, pireyi deve, deveyi pire gören tutumlarına, her birinin ayrı telden çalışına, dış politikalarını Amerikan Kongresi'nin cömertliğine göre ayarlayışına, «hasırdan yere atlama» övünüşlerine de bakınca, bir başka türlü sızlar yüreğim: «Lozan Tutanaklarını okusalar, alacakları çok ders bulurlar» —ders alabilirlerse.

(Cumhuriyet, 14 Temmuz 1976)

---

(2) Seha L. Meray, **Lozan'ın Bir Öncüsü: Prof. Ahmet Selâhatin Bey** (1878 - 1920), Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1976.

LOZAN'IN BİR ÖNCÜSÜ

Lozan Konferansı sırasında, Devlet Basımevi (Matbaa-i Âmire) eski müdürü Hamdi Bey'in çabasıyla, İstanbul Hukuk Fakültesi eski Dekanı, Devletler Hukuku Profesörü, İstanbul Milletvekili Ahmet Selâhattin Bey'in bir kitapçığı yayınlanır, ölümünden sonra: Hukukî ve Siyasî Tetebbular (İkdam Basımevi, İstanbul 1923) başlığını taşıyan bu kitap —1920'de 42 yaşında ölen— Ahmet Selâhattin Bey'in bırakışma (mütareke) yıllarında gazetelerdeki yazılarını derlemekte. Kapağında bir açıklama var: «Bu yazılar, bugün Lozan'da cereyan eden siyasal görüşmelerin içyüzünü aydınlatacağı gibi, barıştan sonra da değerlerini koruyacakları için, kitap biçiminde basılmıştır.»

Sayın Doğan Avcıoğlu, Birinci Dünya Saşaşı'nda nsonra, İstanbul'da ileri gelen yazarların, gazetecilerin, politikacıların, paşaların mandat yanlısı davranışlarını, girişimlerini anlatır. Şunu da ekler: «Anadolu'da Mustafa Kemal'in yaptığı gibi tam bağımsızlığı savunanlar, çok azınlıkta da olsalar, İstanbul'da da vardır. Hukuk Dekanı ve Devletlerarası Hukuk Profesörü Ahmet Selâhattin bunlardan biridir.»1

(1) **Millî Kurtuluş Tarihi**, Birinci Kitap, İstanbul 1974 S., 258. Ayrıca bkz: Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919 - 1920), Giresun 1972, özellikle ss. 52, 66.

Sultan'ın topladığı Saltanat Şûrası'na Üniversite temsilcisi olarak katılan Ahmet Selâhattin Bey, ilk sözü alır. Padişah'ın yüzüne karşı, «Artık Şûra-i Saltanat toplamanın zamanı çoktan geçmiştir. Artık, devir Şûra-i Millet devridir» der. Hem orada, hem de birkaç gün sonra Vakit gazetesinde (31 mayıs 1919) açıkça söyler ne düşündüğünü:

«Son zamanlarda memleketimizin karşılaştığı çok büyük tehlikelere karşı, güçlü ve ilerlemiş bir devletin koruuyculuğunu ya da mandat'sını istemek için, gerek Saltanat Şûrası'nda gerekse basın alanında birtakım görüşler ve düşünceler ortaya atıldı. Sözcükler üzerinde oynamayarak, «Protectorat» ile «Mandat»nın, bağımsızlığımız için aşağı yukarı aynı ölçüde zararlı olacağını kabul edersek, her şeyden önce şöyle bir soru karşısında bulunuruz:

Altı yüzyılı geçen bir zamandan beri, dünyanın üç kıtasında şimdikinin on katı sınıra ve nüfusa eylemli olarak egemen bulunan ve bunları buyruğu altında tutan bir devletin bağımsızlığını, içimizden kim ve ne hakla fedaya ya da yeniden sınırlama ve kısıtlamaya istekli olabilir? Mandat ya da koruyuculuk altına giren bir devlet, bağımsızlığını yitirir. Çünkü, egemenlik hakkı, bölünme, parçalanma kabul etmez. İç ya da dış egemenlik terimleri, aynı şeyin içeriden ya da dışarıdan görünüşüdür. Bağımsızlık bir bütündür; ya vardır ya yoktur. Yoksa, devletin kimliği sona ermiş, ortadan kalkmış demektir.»

Ahmet Selâhattin Bey, yenilmişliğin yarattığı küçüklük, aşağılık duygularına da karşı çıkar:

«Bizce Türk milleti, ülkesinin genişliği ve nüfusu —kimbilir?— öncekinin beşte ya da altıda birine düştüğü sırada, Avrupa'ya karşı, ülkenin yönetimindeki yeteneksizliğini kendi ağzıyle söyleyemez. Kim ne derse desin, elimize kalacak ülkeyi yönetmeye yetecek sayıda adamımız vardır. Bu yolda güçsüzlüğünü açığa vurmaktan yarar beklemek saçmadır. Hükümet kurmaya lâyık olmayan ve bunun araçlarını elinde bulundurmayan kırık dökük ve ölmüş milletlerin bile bağımsızlığı tanındığı bir sırada, bin yıldan beri, saltanatın Selçuk oğullarından Osman oğullarına geçişiyle, bağımsız devlet olarak yaşayan Türk milletinin ağzından, «Biz bu işi beceremiyoruz» açıklamasının çıkması, büyük bir alçalıştır. Çanakkale'yi savunanlara bu alçalış yaraşmaz.»

Kimileri de, Mandat'yı savunurken, «nasıl olsa bizi bağımsız bırakmayacaklar» düşüncesini öne sürmekteler. Onlara seslenir Selâhattin Bey yazısında:

«Diyorlar ki, «Bizi bağımsız bırakmayacaklar», Onlar ne düşünürlerse düşünsünler, ortada bir gerçek var: Her millet, bir devlet halini alıyor. Bir Türk milleti ve milliyeti vardır: o da kendi siyasal kimliğini koruyacaktır... «Bizi bağımsız bırakmazlar» düşüncesi, moral çöküntüden doğan bir inançsızlık ürünüdür. Bir an için kabul ve teslim edelim ki, bizi devlet halinde yaşatmayacaklar; öyleyse buna biz mi istekli olalım? Bu, sanki savaş alanında bir askerin kendini öldürmesine benzer. Eğer bir devlein yazgısında siyasal bir ölüm varsa bile, bu vatan ço-

cuklarından birinin daha önce davranıp, el açıp yalvararak, yaşama irademizi ölüme doğru çevirmesi akıl kârı olamaz.»

Şöyle bitirir bu yazısını, Ahmet Selâhattin Bey:

«Türke, bir bırakışma (mütareke) ile askerini terhis ettirdikten ve silâhını aldıktan sonra, üzerine silahlı saldırılar düzenlettirmek, onun memleketini küçük emperyalistlerin doymaz hırsına, sönmez hıncına bırakmak, ahlâk duygusuna öylesine aykırıdır ki, buna olanak verilirse, uluslararası ilişkilerde kınanabilecek hiç bir davranış kalmaz; ve bütün bu aşağılıklara karşı Türk'ün bağımsızlık davasında ayak diremesi, hiç bir bakımdan kabahat sayılmaz. Türkiye, öteki devletlerle bir eşgüdüm (coordination) ilişkisi kabul eder, bağımlılık (subortination) ilişkisini kabul edemez.

Türkiye'nin bağımsızlığını yitirmesine yarayacak herhangi bir mandat'yı ve koruyuculuğu —kendiliğimizden istemek şöyle dursun— bu yolda bir sözleşmeyi zorla bile imza etmektense, savaşanlar arasında hiçbir hukuksal bağ kurulmayarak, dünyada hazırlandığı sezilen ulusal devrimlerin, sosyal ve ekonomik kavgaların sonnuda görünecek tanrısal adaletin ortaya çıkaracaklarını beklemek daha hayırlıdır.» 2

Prof. Ahmet Selâhattin Bey, ölümüne dek, bu ilkeleri savunur, bıkmadan, usanmadan. Uyarmaya çalışır yanlış adımlar atmakta dire-

---

(2) Dil bakımından özeleştirim. (S. L. M.)

nen günün politikacılarını; sorunlarımızı, bunlara çözüm seçeneklerini aydınlatmak için çırpınır yazılarında; yurdun parçalanmasına katlanan, mandat yanlılarının başka söz işitmez kulaklarına «ulusal birlik, ülke bütünlüğünü, tam bağımsızlık» diye haykırır durmadan. Barış Konferansında neler demeleri gerektiğini anlatır temsilcilerimize.

Dinler mi bu sözleri İstanbul Hükümetinin temsilcileri? Parti çekişmeleri, kişisel kaygılar içinde onlar; Selâhattin Bey'in belirttiği gibi, «Ben varım, başkası yok» davranışındalar. Bildiklerini okurlar. Barış Konferansına birlikte de gitmez temsilcilerimiz, bu çekişmeler yüzünden. Kimileri bir İngiliz, kimileri bir Fransız savaş gemisiyle giderler. Orada da, Konferans günü, eğilim duydukları devletin otomobillerine binerler! Sevr gelecek bu tutumun ardından!..

İstanbul böylesine bocalaya dursun. Mustafa Kemal'in sesi yükselir Anadolu'dan. Ne mi düşünür «mandat» konusunda? Ahmet Selâhattin Bey'in ruhunu şad edercsine, şunları:

«Bu durum karşısında bir tek karar vardı: O da ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.» Daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü, Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığı kararı bu işte. Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüşü ve mantığı da şöyle anlatır Atatürk Söylev'de:

«Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak, tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun

bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek, insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamak tansa yok olsun, daha iyidir. Öyleyse, ya bağımsızlık, ya ölüm!.. İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır. Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık. Peki Efendim, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?..

Şu ayrımla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onur ve şerefinin gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve elbette, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusla karşılaştırılınca dost ve düşmanın gözündeki yeri çok başta olur.» 3

Bu kararla girişilen Kurtuluş Savaşı, Lozan Zaferi ile taçlanacaktır. Atatürk'ün Lozan Kahramanı İnönü'ye yazdığı gibi, Lozan Andlaşması,, «Türk ulusuna karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Andlaşmasıyla tamamlandığı sanılmış, büyük bir suikastın yıkılıp çöküşünü an-

---

(3) Söylev (Nutuk). Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1973. C., I, ss. 9-10.

latan bir belgedir. Osmanlı dönemi tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal zafer yapıtıdır.»

Kurtuluş Savaşı'nı, Lozan Andlaşması'nı gerçekleştirenleri gönül borcuyla anarken, Kurtuluşu göremeden ölen, Ahmet Selâhattin Bey'i nasıl unutabiliriz?

Her çağda, her yerde, nice sözde bilim adamları, kişisel çıkarları ya da kaygılar yüzünden, günün güçlüsü politikacıların ülke ve ulus zararına davranışları karşısında susarken, böyle davranışlara bilgilerini basamak sunarken, ya da —doğruyu bilseler bile— yaranmak için, yanlışı savunurken, Ahmet Selâhattin Bey, «hak bildiği yolda» yalnız da olsa, başı dik, tökezlemeden, sözünü esirgemeden, ölümüne dek kişiliğini koruyarak yürümesini becermiş. Öldüğünde, cebinden yetmiş beş kuruş çıkan bu büyük yurtsever bilim adamının yüreğindeki yurt sevgisi, hangi Karun'un hazinelerinde var?..

(Cumhuriyet, 24 Temmuz 1975)

Hayır, Elia Kazan'ın tartışmalara yol açan o filminden söz edecek değilim. «Amerika, Amerika», artık aşınmaya yüz tutmuş bir «Dostluk Şarkısı»nın hem ilk sözleri, hem de sık sık karşımıza çıkan nakaratı. Kore Savaşından, Türkiye'nin NATO'ya girişinden sonra, Türkiye ile ABD arasında, sarmaş dolaş olma döneminin anısı.

Türkiye'ye Amerikan yardımının kesilmesi üzerine, nedense bu şarkıyı anımsadım. «Amerika'nın Sesi» Radyosu için ABD'nde doldurulmuş bir plak var. O yılların ünlü tango şarkıcımız söylüyor, bir gece kulübü bandosunun eşliğinde. Bandonun marş girişinden sonra, başlıyor «Dostluk Şarkısı»:

«Amerika, Amerika
Türkler, dünya durdukça
Beraberdir seninle
Hürriyet savaşında!»

Sürüp gider şarkı böylece. Duygularımızı, özlemlerimizi, ülkülerimizi, «dünya durdukça», bizimle kimlerin birlikte olacağına bakmaksızın, bizim kimlerle birlik olacağımızı, kimlerle «kan kardeşi» sayılacağımızı, biz değil, bizim adımıza «Amerika'nın Sesi» haykırmaktaydı hem bize, hem de dünyaya!

Doğrusu, böyle davranmakta ABD pek haksız da sayılmazdı: Yeni bir dönem açılmıştı Türk dış politikasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra. Stalin'in Türk Boğazları, doğu illerimiz üze-

rinde isteklerine karşı, Amerika ile dostluk, Amerikan yardımı «can kurtaran simidi» gibi görünmüştü Türk hükümetlerine. 1947'de, Truman Doktrini ile aralanan kapı, çok geçmeden, ardına kadar itilmiş, Amerikan dostluğundan da öteye, «Amerikan uyduluğu» dönemi başlamıştır. Dostluk Şarkısı, «ruhumuzda istiklâl ateşi dalgalanırken» dese de, herkes Amerikan hükümeti gibi düşünmek zorundaydı, dış politika konularında. Demokrat Parti'nin «heyheyli» günlerinde, başka hangi şarkı söylenebilirdi, kimilerine göre?

Amerikan yardımının 1950'lerden sonraki özelliği, bizim için, neredeyse yalnız, «Ne alırsak kârdır» anlayışına, «Dostluk Şarkısı» havasına kendimizi kaptırmak, ABD içinse, kendi çıkarlarını gözlemek olmuştur. Amerikan Senatosu Dışişleri Komitesinin 1956 raporu açıkça gösterir bu durumu: «Amerikan yardımı, bir hükümet girişimi olarak, başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. ABD, ne sadaka veren bir kuruluş, ne de Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır... Yardım, ABD dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için var olan araçlardan biridir.» Amerikan Kongresinde, «Türkiye için harcanan her dolar karşılığında, ABD'nin üç dolarlık güvenlik sağladığı» hesapları bile açıkça yapılmıştır (1).

Bunun böyle olduğunu görmek, Türk hükü-

---

(1) Oral Sander, Türk-Ameriakan İlişkileri, 1947-1964. Süreklilik ve Değişiklik. (Doçentlik tezi). Ankara 1974, s. 54 118.

metlerine de düşerdi. Kendi ulusal çıkarları açısından, hangi alanlarda, ne ölçüde, ne süreyle Amerikan yardımının yararlı olacağını düşünmek, bu yardımın koşulları üzerinde durmak «yardımı kabul etmekle ABD'ye nasıl yardım ettiğimiz» bilincinde olduğumuzu karşımızdakilere duyurmak, bu arada kendi olanaklarımızı geliştirme yoluna gitmek, Türk hükümetlerinin göreviydi.

Oysa, hele NATO'ya katıldıktan sonra, o dönemin Türk hükümetleri, «Amerikan yanlısı» olmakta Amerikalıları bile geçme yarışına kalkışmışlardır. Bu dönem içinde, DP hükümetleri, iktidarda kalabilmekten başka bir şey düşünemez olmuşlar, bu arada, temsil ettikleri çıkarlara da uygun düştüğü için, ellerini Amerikalılara verirken kollarını da kaptırdıklarını görmek istememişlerdir. Böylece, etkileri uzun sürecek bir «Amerikan yardımı alışkanlığı» yaratılmıştır ülkemizde

Bu yüzdendir ki, kimin çıkarlarına yaradığı açıkça kamuoyuna belli edilmeyen o ikili anlaşmalar ağı kurulmuştur; bu yüzdendir ki, geceleri içkili durumda araç kullanarak kaza yapan, yurttaşlarımızın canına kıyan Amerikan erlerinin bile «görevli» sayılmalarına (böylece, Türk yargı yetkisi dışında kalmalarına) göz yumulmuştur; bu yüzdendir ki, dünya kaynaklarına el atmış Amerikan ortaklıklarının danışmanlarınca hazırlanan —ABD Büyükelçisinin sözleriyle «dünyanın en liberal» (başka deyimle, «Amerikan çıkarlarına en uygun») petrol, doğal kaynaklar, yabancı sermaye yasaları kabul edilmiştir Türkiye'de.

Gerçekten bu dönemde, Türkiye için «Dünya demek, «ABD» demek olmuştur. Böyle bir tutumla, Türk hükümetleri, Batı dünyasının dışındaki devletlerle ABD'nin giriştiği ilişkilerden bile kaçınmıştır; bağımsızlık savaşında olan ülkelere karşı davranışımız «sömürgeci» birkaç devletin ya da Amerikan çıkarlarının çizgisine gömülmüştür.

Millî Birlik Hükümetinin kısa süren «uyanma» çabası bir yana, asıl Kıbrıs olayları sırasında, 1964'te, o bir garip ünlü «Johnson mektubu» belirli ölçüde gözlerimizi açmıştır dostluk ilişkilerinin gerçeklerine. Açmıştır ama, gerekli önlemler (tedbirler) alınmış mıdır? 12 Mart öncesinde «Öhhö» demekle dış politikada zaferleri elde edileceğini sandıklarını yeni yeni öğrendiğimiz hükümetlerin, «Dostluk Şarkısı» tutumlarına tanık olacağız. Türkiye'nin gerçek bağımsızlığından, ulusal çıkarlarına öncelik veren bir dış politika izlemesinden, dünyadaki yeni gelişmelere göz kapamamasından yana olanlar, kolay suçlamalarla, ucuz karaçalmalarla, etkisiz kılınmak, olabilirse cezalandırılmak istenmiştir. «12 Mart Muhtırası» ile açılan yeni dönemdeyse, yöneticiler, Muhtıra'nın sözlerini eylemeleriyle yozlaştırarak, dış politikada aynı yoldan gitmişlerdir.

Bugün, Kıbrıs davranışımızın beklenmezliğini, tutumumuzun başarısını hazmedemeyen yetkili yetkisiz kimi Amerikan politikacıları —Onasis'lerle, Niarkos'larla, Rum kökenli Amerikalılarla akrabalık ilişkileri, para hesapları ya da seçim yatırımları içinde— o eski alışkanlıktan

görünmekteler. Yardımı birtakım akıl almaz koşullara bağlamak, çocuklara şeker gösterircesine, «uslu durursan veririm» havalarına girmek hakkını kendinde görmekte ABD organları! Prof. Mehmet Günlübol'un belirttiği gibi, bu anlayışı mantıksal sonucuna götürürsek, «Amerika'nın düşmanları» mutlaka «Türkiye'nin de düşmanları» mutlaka «Türkiye'nin düşmanları» olacak, buna karşılık, «Türkiye'nin düşmanları»nın «Amerika'nın düşmanı» olup olmayacağına ABD kendisi karar verecek! İnönü'nün «Hadi canım sen de!» sözünü duymamış Amerikalılar! Oysa, duymalarının tam sırası.

Böyle bir anlayış Amerikan Hükümetince sürekli olarak benimsenirse, ABD'nin bize yaptığı yardımlar içinde — geleceğe yansıyan geniş kapsamlı etkileri düşünülünce — en yararlısı, çelişki gibi görünse de, «yardımı kesme kararı» olabilir. Böylece, «Amerikan yardımı alışkanlığı» sona erebilir — bu «alışkanlığın» sona ermesini istemeyenlerimiz olsa da. Türkiye, artık her alanda, bir an önce — çağımız devleti olmanın koşulu — sanayileşme zorunluğunu bilinçle duyabilir; bu bilinçle, «montajcılık» yerine, ağır sanayie yönelebilir; ulusal sorunlarımızı da nasıl bir yaklaşımla ele almak gerektiğini düşünebilir.

Öte yandan, Türkiye, Amerikan politikacılarının yıllardır sandıklarını —bizim de sanmalarını kolaylaştırdığımızın— tersine, salt Amerikan çıkarları uğrunda gönüllü bir «kamikaze pilotu» olmadığını, her devlet gibi kendi ulusal çıkarlarını hiç bir zaman gözden ırak tutmadığını, özellikle «dostlarına» gösterme olanağını bulabi-

lir. Bu arada, Türkiye, çıkarlarına yaradığı ölçüde, yaradığı sürece, ortak savunma düzenlerinin «duygusallıktan uzak», «gerçekçi», dürüst bir üyesi olduğunu, ama aynı dürüstlüğü öteki üyelerden de beklediğini en sağır kulaklara, en dar görüşlü gözlere bile sokabilir.

Nitekim, Cumhurbaşkanımız Sayın Korutürk, içi boş dostluk lâflarına safça kanmayan bir değerlendirmeyi, «akılcı», «soğukkanlı» —yıllardır özlediğimiz— bir tutumla, ilgililere sunmuştu: «Evvelâ şunu bütün Türk milletine ve dünyaya açıklamak isterim ki, Birleşik Amerika Devletlerinin Türkiye'ye yapmakta olduğu askerî yardım tek taraflı bir atıfet ve iane mahiyetinde değildir. Birleşik Amerika Devletleri, bir hayır cemiyeti gibi Türkiye'ye senelerden beri karşılığı olmayan bir yardım fedakârlığı içinde değildir. Bu anlayışın bütün Türk milleti karşısındadır.»

Sayın Korutürk, Amerikan yardımının, ortak güvenlik zorunluğu olduğunu belirtirken, Türk Hükümetlerinin, ortak güvenlik anlaşmasının «yararlı olduğuna kani bulundukları müddetçe», bu ittifaka sadık kalmak kararında olduklarını da açıklıyor: «Bu yardım, Kıbrıs sorununda, Türkiye'ye, bazı ekonomik ve egemen çevrelerin etkisiyle, bir baskı unsuru olarak kullanmak isteyen Amerikan siyaset adamlarını» uyarıyor; sağduyu sahibi Amerikan Hükümeti ileri gelenlerinin gârüş ve öğütlerini Amerikan politikacılarının örnek almalarını da söylüyor Sayın Korutürk.

Öyle anlaşılıyor ki,, Amerikan askerî yardımının kesilmesiyle ortaya çıkacak yeni durum,

Türkiye'ye, «ABD'nin Dünya olmadığını» da gösterecektir. Türkiye —birtakım geçici sıkıntılarla, güçlüklerle, yeni ortamdan yararlanmak isteyen art niyetli el uzatmalarla karşılaşsa bile— artık her anlamıyla, «Oh dünya varmış!» diyebilecektir. Batı Topluluğu içinde kalsa da, «Dünya ile ilişkilerini», kimi Batılı devletler gibi, ulusal çıkarları uyarınca geliştirme ve yürütme olanaklarına kavuşursa, bundan uzun sürede kim yararlı çıkar.

Bu arada, Amerikan yöneticileri, politikacıları, Amerika'daki «bazı ekonomik ve egemen çevreler», işlerine geldikçe siyasal amaçlarla kullanmaktan geri durmadıkları İncil'e bir kez daha göz atmak fırsatını da bulurlar belki: «Kör körü yederse, ikisi de hendeğe yuvarlanırlar» yazılı İncil'de, Amerikan yasama organının körlüğü karşısında, Amerikan yürütme organı gözlerini dört açmak zorunda. Açar mı, açmaz mı, kendisi bilir.

Biz, yine, «Devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi lâzımdır» diyen Atatürk'ü dinleyelim: «Millî siyaset dediğim zaman, kasdettiğim mânâ ve medlûl şudur: Hudud-u millîyemiz dahilinde ,her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve umranına çalışmak. Medenî ve insanî muameleye ve mütekabil dostluğa intizar etmek.» (2)

---

(2) Mehmet Gönlübol ve Cem Sar. Ataürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, 1918-1938, ikinci baskı. Ankara 1973, s. 137.

Cephe Hükümetinin programına göre, Türkiye, dış ilişkileri bakımından, imrenilecek durumda. Neden mi? Düşmanı yok da ondan! Herkesle ya dost, ya müttefik ya da kardeş. Peki, bugünlerin tek konusu, dış politika sorunlarımız nereden geliyor? Belki şundan: Uğraşacak düşman bulamayınca, yakın «dostlar»la uğraşmaktan —ya da o dostların bizimle uğraşmalarından— doğuyor sorunlarımız!

«Büyük dostumuz ve müttefikimiz» (ne demekse bu sözler) ABD ile «kenetlenmemiz» İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlar. Biz, Stalin'in yayılma özlemlerini kaygıyla izlerken, ABD'nin derdi başkaydı: Kendi avlanma alanlarına başka avcılar sızmasın istemekteydi. Lâtin Amerika'ya, XIX. yüzyıl bohunca böyle bir «ilgi» göstermişti ABD. «Monroe doktrini», «uzun sopa», «açık kapı» ilkesi, aslında, gelişen Amerikan kapitalizminin dış politika araçları değil miydi? İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan Hükümetleri, ülkücü iri iri lâflar edip, «klasik» sömürgecilerden beter davranmaktan çekinmeyeceklerini göstermediler mi dünyanın dört bucağında? Stalin'e, Papa'nın etki gücünden söz ettikleri vakit, «Kaç ordusu var Papa'nın?» diye sorarmış alay edercesine. ABD için de, «özgürlük», bir başka devlet için, ona uydu olma özgürlüğü; «bağımsızlık», ondan başkasına bağlanmama; «devletlerin eşitliği» de, kıtalararası füzelerin, casus uyduların, Polaris tipi denizaltıların, atom hidrojen bombalarının sayıca, güçce eşitliği anlamına geliyor yalnız.

Dış politika bir devletin iç düzenini de az çok yansıtırsa, ABD'nin iç düzenine bakmalı bir kez. Büyük bilim kurumları, değerli bilim adamları, sanatçıları, Amerikan hükümetlerinin dış politikada kimi davranışlarına karşı çıkan vicdanlı aydınları varsa da, aslında büyük ticaret ortaklıklarının sınır tanımaz yayılma hırsı, daha çok, daha çok, daha çok kazanma tutkusu sarmış toplumu; bunun için de, yasa ya da ahlâk ölçülerine sığsın sığmasın, yapmayacakları yok. Büyük ticaret ortaklıklarının çıkarlarına uygun düşenin, tüm insanlığın yararına olduğu kanısındalar.

Bakın son yıllarda Amerikan hükümetlerinin desteklediklerine: Çan Kay Şek, Şygman Rhee, Trujo, Diem, Tiyö, Lon Nol, Salazar unutulsa bile, Franco, Yunan Cuntası Sampson haydudu Şili'nin Pinochet'si gözler önünde. İrili ufaklı başka diktatörlükleri da katın «özgür dünya»nın bu büyük Ağabeyisi'nin yanına. Ne kadar kana bulaşmış olursa olsun sıkmayacağı el yok ABD için. Yeter ki kendinden yana olsun bu ellerin sahipleri. Vietnam, Kamboçya halkı kimbilir nasıl anmakta eski «kurtarıcılarını»? Yakılıp yıkılmış kentler, köyler, kavrulmuş ormanlar, My Lai cinayeti, babasız binlerce yavru, USA damgası taşır.

Geçen yıl Kıbrıs çıkartmamızı önlemek için, günümüzün Metternich'i olma sevdalarında Kissinger ile adamlarının, Ecevit Hükümetiyle nasıl uğraştıklarını bilmeyen kalmadı. Peki, ne oldu sonra? Amerikan çıkarlarına değil de, ülkesinin çıkarlarına öncelik ve üstünlük tanıyan bir Baş-

bakanın sarsılmaz direnme gücü karşısında (kendileri için daha elverişli günleri bekleyerek) «bükemediğin eli öp» sözüne gelmişlerdi. Bir öykü anlatır sanırım Kissinger'in o zamanki çıkmazını: Yaşlı bir Musevî, Müslüman olmaya karar vermiş. Bir arkadaşıyle müftüye gitmişler. Müftünün önünde İslâm koşullarını yerine getirirken, birden ölüvermiş yaşlı Musevî. Arkadaşı, «Oldu mu ya» demiş, «hem Musa'yı güncendirdin, hem de Muhammed'e yaranamadın!» Belki asıl Hammarskjold'ün sözleri uygun düşer Ecevit Hükümetinin davranışına: «Cesaret mi?» Bir insanın yalnız kendini aldatmamasının geçerli olduğu bir düzeyde anlamsız bir sözcük bu. «Kahramanca mı davrandı?» «Hayır, mantıklı!.»

Kıbrıs tutumumuzu eleştiren, kendi hesapları ardında, yetkili-yetkisiz Amerikalılar, «esneklik» beklemekteymişler bizden! Haşhaş ekimi yasağını (denetime bağlayarak) kaldırdığımız zaman da kıyametler koparmışlardı. Marijuana, LSD ülkesi olduklarını unutarak; Lâtin Amerika, Uzakdoğu ya da Güneydoğu ülkelerinden kaçırdıkları eroini görmezlikten gelerek!

Başkalarını eleştireceklerine, kendi evlerinde olup bitenlere bir baksalar ya: Gazetelerine, dergilerine bir göz atmaları, yeter de artar bile! «Watergate» sözcüğü, artık her dilde, «yüksek düzeyde siyasal rezalet» anlamına gelir olmadı mı? Başkan, Senato, Temsilciler Meclisi, FBI, CİA (sanki düşman ülkelerinin örgütleriymiş gibi) birbirleriyle gizli-açık savaş içinde. Mafia'nın Amerikan Anayasasında yeri olacak neredeyse! Irk ayrımı, gansterlik, cinsel başıboşluk, büyük endüstriyle ordu ilişkileri, yabancı hükümetleri

devirme girişimleri, rüşvet olayları, açlıktan kıvranan bir dünyada Sodom ve Gomore çılgınlıkları günlük haberler arasında.

Böyle bir ABD, bir de kalkar, «dostu, müttefiki» Türkiye'ye, kaç aydır silah ambargosu uygular! Özü şu değil mi bu ambargonun: Paranızı alıyor, malınızı vermiyor! Sanki dış politika ilişkisi değil de, âdi «zabıta olayı»: Her uygar toplumda, biri başkasına böyle davransa, Borçlar Yasası, Ticaret Yasası, Ceza Yasası yakasına yapışır bu kapkaççının!

Bizim Cephe Hükümeti ne yaptı, «dost, müttefik» ABD'nin bu tutumu karşısında? Uzun süre, «belki ambargo aralıklanır» umuduyla, «konuşmak zor, susmak olanaksız» açmazında kıvranıp durdu. Başbakanın, Dışişleri Bakanının, «bir şey söylememek için» verdikleri demeçlerde, ne düşündüklerini pek anlayan olmadı. Dışişleri Bakanı, «Beklemezdik ABD'nin böyle davranmasını» bile diyebildi bir konuşmasında! O her devletten, her şeyi, her an beklemesi, beklenmeze her an hazırlıklı, uyanık olması gereken Dışişleri Bakanı böyle konuşabildi işte!

Başbakan Demirel de, Amerikalı gazetecilere, ABD Hükümetinin tutumunu «anlayamadığını» —Türk vatandaşlarına söylemediği bir açıklıkla— anlattı:

«Ambargonun ne anlama geldiğini biliyorsunuz. Amerika bize bazı silahlar veriyor. Yedek parçalar veriyor. Bunların bazıları için para ödeniyor, bazıları için ödenmiyor. Son olarak, ABD'den kendi paramızla TMP Fantom uçakları aldık ve on altısı teslim edildi. Yirmi dördü ise 1975 ağustosunda teslim edilecek.

Bunlar için para ödedik; ayrıca taksitleri, faizleri ödemekteyiz. Fakat Amerika teslimatı tamamlamayacağını söylüyor. Bunu vatandaşlarımıza nasıl izah edeceğiz? Amerika'nın dostumuz olduğunu söylüyoruz. Türk vatandaşı «Bu nasıl dost?» diye soracaktır. Kendi paramızla aldığımız ve karşılığında nakit dolar ödediğimiz uçaklar ve kendi paramızla aldığımız yedek parçaları teslim edilmiyor. Bunlar New York depolarında tutuluyor ve biz depo kirası ödemek zorunda kalıyoruz. Ayrıca ABD'ne giderek tamir edilmesi gereken uçaklarımız var. Eğer bu uçaklar gider de geri gelmezse, vatandaşlarımıza ne söyleriz?» (Son Havadis, 26 Haziran 1975).

MC Hükümetinin bu konuda Türk vatandaşlarına söyleyecek sözü yok artık. «Nasıl dost» olduğunu Amerikan Hükümetinin, Türk vatandaşı çoktan anladı. Onun anlayamadığı, kendi hükümetinin tutumu, vurdum duymazlığı.

Öteki «dostlarımız»dan İngiltere'nin, hem Kıbrıs olayının başında, hem de «göçmenler» sorununda nasıl davrandığı unutulur mu? Ya, kökeni Galya'ya değil de eski Yunan'a gidermiş gibi davranmakta direnen Fransa? Birleşmiş Milletler'deki değerli temsilcimiz Sayın Osman Olcay, bir Türk hükümetinin, şimdiye dek dost-düşman herhangi bir devlete söylemediklerini dile getirmek zorunda kalmıştı Fransa için. Yunanistan «dostumuz», Kıbrıs serüvenini yüzüne gözüne bulaştırdıktan sonra, Ege'yi «Yunan gölü» yapma tutkusunda, Bizans düşleri görmekte!..

Ara sıra, «yalnız kalıyoruz dünyada» diye yakınıyoruz. Yalnız kalıyorsak, nedenlerini ara-

mak, yalnızlıktan kurtulma yollarını bulmak MC Hükümetine düşmez mi? Oysa, nasıl bir çağda yaşadığımızı, 1950'ler kafasıyle, cihad ve fetih ruhuyla değerlendirmeye kalkışırsa, kurtulabilir miyiz, yalnızlıktan?..

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında, 1922'de, şöyle demişti, yalnız kendimiz için savaşmadığımızı anlatırken: «Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği, mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davasıdır.» Atatürk'ün 1933'teki sözleri şunlar: «Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet var. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı hâkim olacak.»

Gelecek çağı yıllar önce gören Atatürk'ün bu sözlerinden yıllar sonra, yaşadığı çağı kavrayamamış, kavrayamayan hükümetler görmek —daha bir süre için de olsa— nasibiymiş Türkiye'mizin. Oysa, eski kapıcımız Ahmet Efendi (bknz: Cumhuriyet, 20 Temmuz 1974), okumuş geçinen birçok politikacıdan daha iyi görmekte olup biteni: «Dünya kurulalı beri hep Amerikan yardımıyle mi geçindik, ağabey?» demişti, ilk ambargo haberleri üzerine.

İç politikadaki uygulamalarıyle çağın anlamadıklarını gösteren hükümetlerin, dış politikada çağı anlayabileceklerini ummak boşuna değil mi?

(Cumhuriyet, 2 Ağustos 1975)

TESTİ KIRANLA, DOLDURAN

Seçim havasının sislendirdiği bir ortamda, dünyayı daha da görmez oldu kimi gözler. «Dünya var imiş, ya ki yoğ imiş, ne umurun» tutumunda kaç aydır cephe hükümeti. Dünya nerede, biz neredeyiz? Dış politikada kişilik, kararlı olmak, devletin saygınlığı, zamanında davranmak... Sanki bu sözcükler yok sözlüğünde.

Alın şu ambargo konusunu. Ambargonun, dostluktan uzak, düşman ya da düşman olunacak devlete karşı uygulandığını bilmek için, devletler hukuku kitaplarını karıştırmaya gerek yok. Bir devletin bir başka devleti dize getirmek, zor durumda bırakarak tutumunu değiştirtmek için başvurulan, «savaşa varmayan zorlamalar»dan biri de ambargo. «Müttefikler», «dostlar» arasındaki ilişkiler konusu hiç mi hiç değil.

«Dostumuz» olduğunda cephe hükümetinin direndiği ABD uyguladı ambargoyu bize karşı. Hem de nasıl? Parasını aldığı silahları vermeyerek! İnsan bakkaldan bir şey satın alsa, parasını verse, bakkal «ben eve gönderirim» deyip göndermese, üstelik «göndermeyeceğim işte, paranı da geri vermeyeceğim» dese, ne yapılmaz ki o «hırsız» bakkala! Hele bakkal, «Belki gönderirim,

ama birtakım koşullarım var: Evinizin balkonuna petunya, gül, karanfil değil, deve dikeni, ısırgan otu, pırasa, lahana dikeceksiniz; oğlunuzu ortaokuldan alıp imam-hatip okuluna göndereceksiniz; bir de...» demeye kalkarsa, lâfını gereği gibi ağzına tıkamaz mısınız o bakkalın? Nasreddin Hoca bile, pabucunu kaptırdığı koca ırmağa, «Al abdestini, ver pabucumu» demiş.

Paramızı alıp malımızı vermeyen —depo kirası da isteyen— o «bakkal başı» pişkin mi pişkin. Müşterisini de iyi tanımış doğrusu: «Nasıl olsa benden başkasına gitmez» kanısında haklı olarak. Müşteri de, bıkmadan, bakkalın «dost» olduğunu söyler; konu-komşuyu, bakkalın başka dostlarını aracı yapıp, caydırma dertlerine düşer bakkalı. Oysa, böyle «dost», elimizi her sıkışında parmaklarımızı saymak gerek.

Neden sonra, ambargo konusunda, Başkan Ford'un da, cephe hükümetinin de kazandıkları «Büyük Zafer» açıklandı dünyaya: Ambargo «birazcık, ama koşullu olarak »aralıklanacakmış: Parasını ödemiş bulunduğumuz silahları, Amerikan hükümeti «lütfedip», bize gönderecekmiş!

«Çok olumlu bir gelişme» imiş bu karar! «Azıcık kusuru» olsa da, artık o kadarı kadı kızında da bulunur. Amerikan Kongresi'nin koşulları arasında şunlar var: Türkiye, aldığı silâhları Kıbrıs'ta kullanmayacak; Türkiye, ateş-kese uyacak; kuvvetlerini arttırmayacak Kıbrıs'ta. Kongre'nin ambargoyu aralıklama yasasında —«silah alış-verişiyle ilgisi ne?» demeyin— bir de şu var: Türkiye'de ekilen haşhaşın yasa dışı yollara düşmesinin önlenmesi için alınması ge-

reken etkin önlemler konusunda, Başkan, Türk hükümetiyle görüşmelerde bulunacak!..

Beğendiniz mi Amerikan Kongresi'nin ambargoyu «kaldırma» yasasını? Daha birkaç gün önce, Başkan Ford —Helsinki Kararlarına aldırmayarak— dememiş miydi; Amerikan hükümeti, çıkarları gerektirdikçe, başka ülkelerin iç işlerine karışmaktan kaçınmayacaktır! İşte, Amerikan Kongresi, dış politikamıza, silahlarımıza karışmalarından sonra, şimdi de yasalarımıza karışmakta. Biz de buun, cephe hükümetinin sözcülerine bakılırsa, «olumlu yönde atılmış bir adım» saymaktayız! Ya da, Dışişleri Bakanlığımızın açıklamasına göre, bu kararı «daha evvelki ambargo kararı ile sarsıntı geçiren Türk-Amerikan ikili işbirliği ve ilişkilerinin düzeltilmesi çalışmalarının bir merhalesi» olarak görmekteyiz!..

Nereden nereye geldik: İç işlerimize karışmaya kalkışan Fransız Büyükelçisi için, III. Selim bakın ne demiş: «Haya etmeden elçi bu takriri nice verebilmiş? Bu, devleti tahkir değil mi? Bir devlette iki devlet olabilir mi? Edepsiz kâfire bir iyi cevap veresiz.»

Ne durumda bırakıldığımızı anlamazlıktan gelenler şöyle bir düşünseler: Türkiye Büyük Millet Meclisi bir yasa kabul etse, dese ki: «ABD ile ikili işbirliği ve ilişkilerin düzeltilmesi için bir «merhale» olarak şu koşulları gerekli görmekteyiz:

a) ABD'nde zencilere yapılan kötü işlemlerin hemen durdurulması;

b) Amerikan hükümetinin nükleer başlıklı füze yapımına hemen son vermesi;

c) Amerikan Deniz Kuvvetlerinin Akdeniz'den hemen uzaklaşmaları;

d) Amerikan yapısı otomobillerin Mafia'nın ve her ülkede yasa dışı yollarda çalışanların eline düşmemesini sağlamak için alınması gerekli etkin önlemleri, Cephe Hükümeti başkanının, Amerikan hükümetiyle görüşerek, TBMM'ne altmış gün içinde bilgi vermesi.» Nasıl da tepesi atardı Amerikan hükümetinin! ABD hükümeti de, Kongre'den böyle koşullu ambargoyu kaldırma kararı çıkartıp Türk kamuoyunun tepkisini anlamayanlar da, belki Cephe hükümeti de, ABD-Türkiye ilişkilerinin hangi noktaya geldiğini daha iyi anlarlardı o zaman.

Ya Franco Hükümetinin, Ortaçağ Engizisyonu'nu anımsatır son ölüm cezalarını protesto eden, Ankara Belediye Başkanı Sayın Vedat Dalokay'ın tutumuna Cepheci'lerin tepkisine ne dersiniz? Faşist olmakla öğünen —yalnız Şili'nin Pinochet'si gibilerin alkışladığı— Franco'nun bu davranışını, başta Batılı dostlarımız, bütün dünya, günümüzün yüz karası cinayetler saymakta birleştiler; diplomasi göreneklerine uyar-uymaz düşünmeden, Başbakanlarının, Dışişleri Bakanlarının ağzından yayınladılar en sert kınamalarını; Yunanistan bile, Madrid'den elçilerini çeken bunca devlete katıldı.

Cephe Hükümetinin tutumuna bakılırsa, böyle olaylar filan olmadı. İspanya'da; o, günlük güneşlik turizm ve boğa güreşleri ülkesinde «asayiş berkemal», o kadar! Cephe Hükümeti —değil elçimizi çekmek— bu konuda bir çift söz bile söylemedi. Aslında, çok şey söylemiş oldu bu davranışıyle. Böyle sus-pus dururken Cephe Hü-

kümeti, Ankara halkının duygularını dile getiren Sayın Dalokay'a karşı yaptı tek çıkışını!

Sayın Dalokay'ın «ne» yaptığını, bu davranışının «ne anlama» geldiğini anlamaz görünüp, protestosunu «nasıl» yaptığını eleştiriyor Cephe çevreleri! Dışişleri Bakanlığımız da uyarmış Ankara Belediye Başkanını; ama, asıl konuya dokunmaktan yan çizerek. «İspanya olayları» konusunda, Türk Dışişleri Bakanının söyleyeceği tek söz, İspanyol Büyükelçiliğine telefon ederek, Ankara Belediye Başkanının davranışından özür dilemek mi olmalıydı? Özürü kabahatinden büyük, dememişler boşuna. Asıl özür dilenmesi, üstelik kutlanması gereken, «devletler hukuku kurallarıyla diplomasi göreneklerini» belki Dışişleri Bakanlığı yetkilileri kadar bilmese de, çağımızın insanlık değerlerine bilinçli saygısı olan, Ankara'nın uygar Belediye Başkanı.

Bir de «dünyada yalnız kalışımız» üzüyor hepimizi. Yalnız kalmamak için neler yaptığımızı düşündük mü hiç? Cephe Hükümeti, sanki dünyada yalnız kalmamızı istercesine, bu yolda elinden geleni esirgememekte: Batı topluluğu, Avrupa Konseyi, Ortakpazar ülkeleri bir yöne, Cephe Hükümeti bir başka yöne gidecek, çağdaş değerler, insan hakları ve özgürlükler konusunda; sonra onlara, «Biz de Batı'lıyız» diyecek, inansınlar isteyecek! Üçüncü Dünya'nın (aralarında «solcular»ın bulunuşuna bir türlü akıl erdiremediği) müslüman ülkelerinin sorunlarında, onlardan yana çıkmayacak; Kıbrıs konusunda lâf etmeye gelince, «Müslüman kırk devlet bizi destekleyecek!» diye bol keseden övünecek; sonra, Lima'da, bu devletlerden hiç birinin bizden yana

parmak oynatmayışlarına, «Beklemezdik din kardeşlerimizden böyle davranmalarını» diye şaşacak! Çağı anlayamayınca, şaşılacak ne var?

Yalnızlıktan yakınıp dururken, kaç aydır Cephe Hükümetinin ortakları arasında çekişmeler, pazarlıklar yüzünden bir türlü çıkartılamadığı söylenen «Büyükelçiler kararnamesi» ne durumda? Üstelik, Cephe Hükümetinin Dışişleri Bakanı, yapıcı olmakta gösteremediği gücünü, yıkmakla göstermekten heveslerinde: Birleşmiş Milletler'de üç yıldır, ülkemizi onurla, başarıyla, herkesin saygısını çekecek biçimde temsil eden, Dışişleri eski Bakanımız Sayın Osman Olcay'ı, «apar-topar» merkeze aldırır; hem de Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs sorununun tartışılmasına pek az kala. Nedenini de söylemek gereğini duymaz bile kamuoyuna. Gazetelerden öğrendiğimize göre, Sayın Olcay'ın Birleşmiş Milletler çevrelerinde özel, her temsilciye nasip olmayan bir yeri vardı. New York Times'de bir ara övgüler çıkmıştı temsilcimiz için. Kıbrıs tartışmaları sırasında ondan «zılgıt» yemiş Fransa'nın temsilcisi bile, gazetelerin yazdığına göre, Sayın Olcay'ı uğurlama yemeğinde, protokol gerekleri öetsinde övmek zorunda kalmıştı temsilcimizi. Bu son dönemde, Genel Kurul Başkanlığı adayları arasındaydı Sayın Olcay.

Nasıl «katlansın» bu çaptaki temsilciye Cephe Hükümetinin Dışişleri Bakanı? Bir yazarın söyledikleri geliyor akla: Büyük bir ödül kazanmış yazara, gazeteciler duygularını sormuşlar. Yazarın dedikleri şunlar onlara: «Acaba dostlarım bağışlayacaklar mı bu başarımı?» Doğru: Bağışlamıyor kimi «dostlar» böyle başarıları:

Gerçi evvel bir idi, testi kıranla dolduran,
Şimdi maznundur dolduran, belki makbuldür kıran

Susuz kalanlar, testiyi kıranlardan hiç hesap sormayacaklar sanmakta kimileri, bugünlerine bakıp. «Tarihsel yanılgı» dedikleri, asıl bu olsa gerek.

(Cumhuriyet, 3 Kasım 1975)

Şunlar söylenir bir Dışişleri Bakanı için: Diplomasi, ilk uğraşısı değildi; politikaya atıldıktan sonra diplomasiyle uğraşır olmuştur. Dışişleri Bakanı olarak, kadın, kumar, şölen, tören başlıca tadını çıkardığı şeyler. Bütün derdi şatafatlı yaşamak, para, para para. Yapmayacağı yok para için... Devletin işini para almadan görmez; yabancı diplomatlar onunla görüşmenin bile tarifeye bağlandığından yakınırlar; para karşılığında dış görevlere elçilere gönderir; Devletin arttırma-eksiltme işlerinden pay alır; dış ülkelerle yapılacak anlaşmalarda, ona verilecek «komisyonlar» hesaplanır. Sözünde durmaz, tükürdüğünü yalar; her dönemde günün güçlüsünden yana; dün taptığını, bugün yok sayar. Adam bile öldürtür göz kırpmadan.

Gine de çağının, belki de tarihin en ünlü diplomatlarından biri: inceliği, «zerafeti», yaşam bilgisi, görgüsü, nükteli konuşma ustalığı dillere destan.

Sanırım, biraz tarih bilenler, Bénévant Prensi, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord'dan, o eski piskopos, bindiği arabanın düdükçüsü, Dışişleri Bakanından, tarihe geçtiği kısa adıyla Talleyrand'dan söz ettiğimi anlamışlardır.

Türkiye'nin «geleneksel», «tarih boyu», «büyük dostu Fransa'nın diplomasi alanında yazgısına yıllarca yön verir Talleyrand. Bu usta diplomatın Türk-Fransız dostluğuna «katkıları» da

yok değil!.. Bir katkı ki, dost başından ırak olsun!

Fransız Devriminin Directoire döneminde, Talleyrand, 16 temmuz 1797'de Dışişleri Bakanı olur; kişisel geleceğini, yıldızı yeni yeni parlayan Bonaparte'a bağlamak kararında. İtalya fatihi Bonaparte ile eşi Joséphine onuruna, 3 ocak 1798'de, yıkılmış Krallık döneminin görkemli gecelerinin anımsatan bir balo düzenler. Baloda, o sıralar bütün Fransa'nın «en moda adamı olan» Osmanlı Büyükelçisi Esseyid Ali Efendi'yi Bonaparte ile tanıştırır. «Kadınların paylaşamadıkları, kendi halinde, işlerle pek ilgilenmeyen, kibar bir kişi» olan Büyükelçiye, yemekte, kadınlardan hangisinin yanında oturmak istediğini sorar. Ali Efendi, «en güzeli, en yumuşağı, en erdemlisi, en utangacı» bulduğu Markiz de la Tour du Pin'in yanında oturmak ister ;oturur da, Talleyrand'ın başüstünesiyle.

Şölen sırasında, bir ara Bonaparte, Esseyid Ali Efendi'nin kolunan girer; «tatlılar ve güzel kadınlarla doyurulmuş» Büyükelçimizi, Mısır'ı Osmanlı Devletinden ayırabilmek için neler yapılabileceğini öğrenmek için iki saat konuşturur. O kendi halindeki Esseyid Ali Efendi, ülkesinin en değerli bir parçasının koparılması oyununa getirildiğini ne bilsin?

Biraz daha okuyalım, orasından burasından, Jean Orieux'nün kitabını (Talleyrand ou le Sphinx Incompris, Flammarion, 1970). Yazara göre, Bonaparte ile Talleyrand ikilisinin belirli bir amacı var: İngiltere'yi sömürgelerinden yoksun bırakarak, Britanya adalarında boğmak için, Mısır'ın ele geçirilmesi; bunu sağlayıncaya kadar da, Osmanlı'yı uyutmak.

Esseyid Ali Efendi'nin her büyükelçiden daha çok onurlandırılması işte bu yüzden. Talleyrand, Fransa'nın Mısır üzerindeki niyetleri anlaşıldığı zaman Osmanlı İmparatorluğunun nasıl bir tepki göstereceğini öğrenmekle görevli. Directoire'a bir raporunda, yıkılması kaçınılmaz görünen Osmanlı İmparatorluğunu yalnız Rusya ile Avusturya'ya kaptırmamayı öngörür: Fransa, şimdiden Mısır'ı, Girit'i, Limni'yi ele geçirmeli.

Gerçek amaç bu olsa da, kollarlar Esseyid Ali Efendi'yi. Bir ara yoğunlaşan «Mısır seferi» söylentileri üzerine telâşa kapılan Osmanlı Büyükelçisine, Talleyrand, Toulon'da Fransız donanmasının Malta'dan öteye gitmeyeceğini kesinlikle söyler! Bir yandan da, Bonaparte, Talleyrand'a, kendisi Mısır için yola çıkar çıkmaz, padişaha, ona kızgınlığını yumuşatacak, Mısır'ın alınmasının Osmanlı Devletinin yararına olacağını anlatacak bir Büyükelçi bulup göndermesini öğütler: Bonaparte'ın kafasında, bu Büyükelçi, Talleyrand'dan başkası değil! Sonra olanlar bilinen şeyler: Cezzar Ahmet Paşa ile savaş, Abukir yenilgisi; Bonaparte'ın ordularını yazgılarıyla başbaşa bırakıp, kendisini Napoleon'laştıracak başka serüvenlere atılmak üzere, gizlice Fransa'ya kaçışı...

Bütün bunları biliriz, biliriz de unutuveririz kolayca. Büyük «dostumuz» I. François'nın dostluğu, Kapitülasyonların kapısını ilk aralayan bir ilişki olarak başlamadı mı? Yakın tarihlerde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, ölmesi beklenen Osmanlı Devletinden parçalar kapmak için gaga bileyen «akbabalar» arasında Fransa yok muydu?

Anadolu'daki Türk varlığını yoketmeyi amaçlayan Sevr andlaşmasının İngiltere'yle birlikte hazırlayıcısı Fransa değil miydi?

İşgal yılları, Kurtuluş Savaşı, Hatay sorunu hep Fransa'yı karşımıza getirmedi mi? Böyle de olsa, ilişkilerimiz biraz yumuşamaya yüz tutunca, yine «eski dost», yine «Kanunî-François» öyküleri, yine «tarihsel yakınlık» lâfları dolaşır ortalıkta!

Geçen yılın bu günlerinde, Fransa başkentinde alçakça öldürülen Büyükelçimizin acıklı cenaze töreninden pek az bir süre sonra, «aramızda hiç bir sorun olmadığı» sözleriyle Ankara'da karşılanmıştı Fransa Dışişleri Bakanı! Bu ziyaretin karşılığı olarak Cephe Hükümetinin Dışişleri Bakanı birkaç hafta önce Paris'e gitti; Fransa Cumhurbaşkanı kabul etti kendisini; kırk beş dakika süren bir görüşme yaptılar. Fransa Dışişleri Bakanıyla da görüşen Cephe Hükümetinin Dışişleri Bakanı Paris'te gazetecilere şöyle demişti: «Fransa yetkilileriyle tam bir açık yüreklilik ve hayran kalınacak bir içtenlikle tartışmak fırsatını bulduğum için memnunum. Kısa bir süre içinde olumlu sonuçların bildirildiğini duyacaksınız.» (Le Monde 7-8 kasım 1976).

Sonra... Sonra, ilk «olumlu sonuç», birkaç gün geçince, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs kararı oylamasında duyuldu: O yalnız bizim karşı çıktığımız —kimi «Batılı dostlarımız» ile kimi «din kardeşlerimizin» bile, çok çok, çekimser kaldıkları— bizden yana olmayan karara, Batılı «dostlarımız» arasında yalnız Fransa «Evet» oyu kullandı!

Bir başka «olumlu sonunç» da şu: Cephe Hü-

kümeti Dışişleri Bakanının ziyaretinden birkaç gün sonra, Yunanistan Başbakanı Karamanlis, Paris'e, çok yakın dostu Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in konuğu olarak gitti. Elysée Sarayında başbaşa yemek yediler, uzun uzun görüştüler. (Le Monde, 16 kasım 1976). «Karamanlis, Yunan davasına gördüğü anlayıştan sevinç duymakta» başlığı altında anlattı bu ziyareti. Şöyle demekte Karamanlis gazetecilere: «Ege Denizi ve Kıbrıs sorunlarından da söz ettik. Bu konuda söylemem geerkir ki, Başkan Gicard d'Estaing yalnız büyük bir anlayış göstermekle yetinmemekte, gerçeği açıklamak ve adaletli olanı desteklemek gözüpekliğini de göstermektedir.» Le Monde, Karamanlis'in bu sözleriyle, Birleşmiş Milletler'deki Fransa'nın verdiği oyu övmüş olduğunu belirtiyor. Üstelik —bir başka «olumlu sonuç»— Avrupa Topluluğuna katılmakta karşımıza bir sürü engeller, güçlükler çıkardıkları bir dönemde, Yunanistan'ın Topluluğa üye olmasını Fransa'nın bütün gücüyle desteklediği de ekleniyor.

Hepsi bu kadar değil; bir «olumlu sonuç» da, Karamanlis'e ilişkin bu yazının altında, ayrı başlıklı bir haberde: Fransa'nın Yunanistan'a vermekte olduğu füze-atar yeni savaş gemilerinden söz ediyor bu haber. Yunan Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Amiral Konofos'un da hazır bulunduğu bir törende, Cherbourg tezgâhlarında bir ikinci füze-atar savaş gemisi denize indirilmiş, Yunanistan için. En yeni araçlarla, gereçlerle donatılmış bu gemi. 1978'de Yunanistan'ın böyle dört gemisi daha olacakmış. O zaman, «Yunanistan Ege Denizinde, artık eskimiş bir tipte füze-atar gemileri bulunan Türk donanmasın-

dan daha güçlü bir füze-atargemileri donanması buulndurabilecektir.» (Le Monde, 16 kasım 1976).

Yıllarca, gücünü aşan oyunlar ardından saygınlığını yitirmek noktasına yaklaşmış, son dersini, Lübnan'da arabuluculuk yapma, asker gönderme önerisinin yüzgeri edilişiyle almış olması gereken Fransa, Talleyrand anılarıyle beslenen oyunlar oynama sevdasına kapılsın isterse. Esseyid Ali Efendi'ler, ya da Osmanlı Hariciye Nâzırı var sansın karşısında. Bir müttefikini «idare ederken», bir başka müttefikini üstün tutmayı, artık çaptan düşmüş dış politikasının bir «ustalığı» saysın dilerse. Kendisi bilir.

Ne var ki, bizim de bilmemiz gereken şeyler yok mu: Her devletin yalnız kendini düşündüğü, yalnız kendini dost bildiği uluslararası bir ortamda, gözümüzü dört açmak; gerçekleri görmek; «geleneksel dostluk», «Türk dostu», «din kardeşlerimiz devletler» laflarıyla kendimizi aldatmamak!.

Bunu için de, ulusumuzun gerçek çıkarlarının bilincinde, ne istemesi gerektiğini bilen ve isteyen, kendisiyle yada hükümet ortaklarıyla çelişkiye düşmeyen, Atatürk Türkiye'sinin temsilcisi olduğunu lafla değil tutumuyla kanıtlayan, güçlü bir hükümet gerek. «Benden sonra tufan» sözü Fransa'da söylenmiş olsa bile, hiç bir Türk hükümeti diyemez bunu ülkemizde! Ama ne yapabilir ki, çıkmazlarda kıvranan Cephe ortakları? İç politikada olduğu kadar, dış politikada da, «Hazır alsam dayanmaz, ısmarlasam geç biter, gel bu işten vazgeçelim» düşüncelerinde değiller mi bugünlerde?

(Cumhuriyet, 6 Aralık 1976)

«BİR İNATÇI DUMAN...»

Bugünlerde Ankaralılar yine Tevfik Fikret'in ünlü «Sis» şiirini anımsamaktalar. «Bir inatçı duman», «bir tozlu yoğunluk» sarmış Ankara'nın havasını. Yaşadığı günlerin siyasal ortamını İstanbul'un sisiyle simgeleyerek, şöyle der Fikret:

«Sarmış yine âfâkını bir dûd-ı muannit
Bir zulmet-i beyzâ ki peyapey mütezayit
Tazyikinin altında silinmiş gibi eşbah
Bir tozlu kesafetten ibaret bütün elvah...

Ne var ki, Ankara'nın kirli havası, Fikret'in günlerindeki İstanbul sisinden bambaşka. «Ak» filan değil bu «karanlık». Ankara'nın kirli havası siyasal ortamı ne ölçüde yansıtır sorusu bir yana, Ankaralılar —sözcüğün ilk anlamında— gerçekten zehirlenmekteler her gün. Cumhuriyet'in (27 aralık 1976) birinci sayfasında iri puntolu başlık şöyle: «Arsenikten 10 bin kat daha zehirli selenyumun Ankara'nın havasında arttığı açıklandı.»

Sorumlu politikacılara kalsa, haber bile değil bu. Yeni bir sorun mu sanki! Kaç yıldır sürüp gitmekte bu durum. Hem «topluca ölümler» daha başlamadi ki! Öylesine bir vurdum duymazlık işte; oysa, yalnız son yılların yayınlarına, uyarı-

larına bakılsa, korkunçluğu görmeye yeter de artar bile: Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, yıllardır uyarmaya çalışır hem kamuoyunu hem sorunluları. «Temiz hava hakkı» konusunda yazılar yayınlanır, hiç değilse 1967'den —evet, 1967'den— beri! Ankara Veremle Savaş Derneği, «kirli hava» sorununa ayırmış Tüberküloz ve Toraks dergisinin mayıs-haziran 1969 —evet, 1969— sayısını: Ankara'nın meteorolojik durumundan tutun da, kirli hava ve şehir planlaması, yeşil alanlar, yakıtlar ve yakma tekniği, taşıt araçları, endüstrinin kirletici sonuçları, kirli havanın insan sağlığı üzerindeki etkilerine kadar, çeşitli konular işlenmiş uzmanlarca. «Bir an önce» uygulanması gereken önlemler önerilmiş.

Son yıllar gazetelerinin bu aylarına ilişkin sayılarında, neredeyse her gün, «kirli hava sorunu» başlıklarından geçilmiyor. İşte daha 1970'lerde, NATO ile ilgili bir haberin başlığı: «Hava kirlenmesi, nükleer savaştan daha tehlikeli!» Öte yandan Sayın Oktay Akbal, Cumhuriyet'te (21 ocak 1971) «Sisler İçinde» başlıklı yazısını şöyle bitiriyor: «Bakıyorum gazetelerde hep, hep bu konuda yazılar. Ankara'da kiminle konuşsam hep bu konuda yakınmalar. O kadarla kalıyor işte. Daha bir şey yapılmış değil bu alanda. Konuşuluyor, tartışılıyor, yanıp yakınılıyor, geçip unutuluyor. Bir ay sonra, beş ay sonra yine gitsem başkente, o kirli hava karşılayacak beni Ankara kapılarında. Yayılacak, kaplayacak içimizi dışımızı. Bir gün sis öylesine örtecek ki başkenti, uçaklar, trenler, otobüsler bulamayacak belki yerini! Yitip gidecek, koca başkent kendi sisinin kurbanı olarak!»

Geçen gün televizyonda acı acı dile getirildi durum bilim adamlarınca. Hangi sorumlu kulaklar duydu söylenenleri? Duyduysa ne yaptı yetkililer? Her yönüyle bir kez daha —kaçıncı kez!— anlatıldı Ankara'nın soluksuz kalışı. Asıl sorun da bütün açıklığıyla belirtildi: «Şaşırtıcı bir umursamazlık içindeymiş» yetkililer, sorumlular! Temiz hava yasası yıllardır çıkmıyormuş! Bugüne dek alınmış tek önlem de yokmuş!

Bu açıklamaları dinlerken, üç yıl önce —evet üç yıl önce— yazdıklarımı anımsadım Cumhuriyet'te (29 mart 1973). Okuyucumdan özür dileyerek, o hiç sevmediğim, «Ben dememiş miydim?» havalarına girmeyi göze alacağım; konu öylesiue önemli, o yazıda dediklerim bugün de geçerli de ondan. Şöyle diyordum: «Ankara'nın kirli havası, mevsime göre mağarasından başını uzatan bir ejderha sanki. Kış başlarken çıkıyor ortaya; geçiriyor pençelerini, dişlerini Ankaralıların ciğerlerine; bahar güneşinin ilk sıcaklığıyle inine çekiliyor. Uzunca hırslı, daha güçlü, daha insafsız, daha bir kara yürekli, yine çullanıyor.» Bugün de öyle değil mi?

Ya yetkililer, sorumlular ne yapmaktalar? «Yetkililer, sorumlular ne yaparlar bu konuda?» diyecek olsanız, artık neredeyse demirbaşa kayıtlı «açıklamalar» bilginize sunuluyor: «Efendim, filân sayın bakanın başkanlığında, filânca bakanlıklar ve fişmekânca kurumların temsilcilerinden oluşmuş, komisyonlar incelemelerini sürdürüyorlar.» Bugün de öyle değil mi? Komisyonlar momisyonlar inceleyedursunlar (duruyorlar da), Ankara'nın havası, her yıl katmerleşen bir kir, zehir bileşimine dönüşüyor. «Eskiden, İs-

viçre havasını andırır diye övünürken, şimdi, katran katran kokmasından, alın yazısı gibi yapışmasından dövünüyoruz.» Bugün de öyle değil mi? «Duman ve kirli hava baskınına uğramış Ankaralılar; deprem ciğerlerinde.» Bugün de öyle değil mi?

Geçen akşam televizyonda konuşan bilim adamımız, haklı olarak şöyle diyordu: Kamuoyu artık biliyor konuyu. «Neler yapmalı?» sorusu, yanıtlanmış çoktan. Kamuoyunun dirençle sorduğu sorular şunlar: «Alınmış önlemler neler? Kirlilik ne kadar azalacak? Ne zaman?»

Gene dönelim 1973 martında yazdıklarıma: «Bu konuyu, artık «alışılmış», üzerinde yalnız lâf edilen» bir sorun olmaktan bir an önce kurtarmak zorundayız. «Nasıl geldik bu duruma?» incelemeleri, başka kentlerimiz için, sanayileşme sürecinin başlarında, önlemler bulmak ve almak bakımından önemli ve değerli. Ankara için öncelik «Nasıl çıkabileceğiz bu durumdan?» sorusunda. «Şu önlem mi, bu önlem mi?» tartışmaları yılan hikâyesine dönerse, sorunu içinden daha güç çıkılır niteliğe büründürmekten öteye, olumlu ne sonuç elde edebiliriz? «Uzun süreli önlemlerle çare aramak», kuşkusuz, çok iyi bir yaklaşım... Peki, uzun süreli önlemler aramak, birtakım başka önlemleri hemen uygulamaya engel mi? Kaldı ki, artık ne oldukları belli uzun süreli önlemler de hemen başlatılabilir. Almanların bir sözü var: «En uzun yolculuk da ilk adımla başlar». Atalım şu «ilk adımı» artık. Alınacak herhangi bir önlem, hiç bir önlem almamaktan iyi değil mi?»

Birkaç yıl önce olduğu gibi, belki gene «pa-

halı» bulmakta yetkililer alınacak önlemleri: 1973'lerde, gazetelerin yazdığına göre, 2 milyar lira gerekirmiş Ankara havasını temizlemek için; bugün, belki birkaç katı gerek. Para mı diyecek buna Cephe ortakları: Bir ortağın, verdiği ultimatomla, «kendi bakanlıkları için» 20-25 milyar lirayı öteki ortağından alabildigi günümüzde, lâfı mı olur 5-10 milyarın! Öyle ama, demiştik ki, «İnsan yaşamı böylesine ucuz sayılırsa, elbette pahalı görünür bu önlemler. Başka birçok konuda olduğu gibi, yurttaşa değer vermeyi —değer biçmeyi değil— seçim dönemleri dışında da öğrenebilsek, pek pahalı sayılmaz olur böyle önlemler». Bugün de geçerli değil mi bu gözlem?

Şimdi 1977 seçimi var ufukta. Dört yıl önceki durum gene çıkacak karşımıza: «Ekime doğru seçim «sath-ı maili» başlayacak. Nutuklar, nutuklar, unutuklar... (1) Vaadler, vaadler, vaadler... Müjdeler, müjdeler, müjdeler... Kim dert edinir o günlerde henüz ortaya çıkmamış bir «gelecek aylar sorununu?» Politikacılar ilgilenme zorunluluğunu duysalar, ilgilenir görünseler bile, bol keseden bir Ankara kışı armağan ederler ki bizlere, Uludağ, Chamonix, St. Moritz kıskanır! Oysa önümüzdeki bahar ve yaz aylarında, kirli havayla savaş konusunda, gerçekten clumlu «bir şeyler» yapılmazsa, gelecek kış geçmekte olan kışı aratır.» Aratmadı mı gelen kışlar geçen kışları? Gerçek şu: Cephe ortaklarıyla ne yapılabilir ki önümüzdeki aylarda? Ankara'nın

(1) Seçim öne (5 hazirana) alındığı için, bu nutuklar ekimde değil, 1977 mayısında başladı.

kirli havasıyla değil, birbirlerinin kirli çamaşırlarıyla uğraşacaklar seçim öncesinde! Başkent, bir gün kaçan halkı yüzünden «boşkent» olursa, umurlarında mı?

Neler dersek diyelim, pek aldıran çıkmayacak yetkililer, sorumlular arasından; artık belli oldu bunca yıldır. Fransızlar şöyle derler: «Devlet adamı gelecek kuşakları, politikacı geleck seçimleri düşünür». Hükümet, Cephe politikacılarının elinde «parsellenmiş». İstanbul çöpe boğulmuş; Ankara zehirli dumanlar içinde soluk alamazmış; her gün, şu ya da bu yandan, bunca Cephecilerin. İnsana, yurttaşa verdikleri değer bu işte! Oysa asıl çöplük böyle politikacıların kafasında; asıl kirli hava böyle politikacıların vicdanında!

Böyle de olsa, Ankara'da gündüzleri kararan güneş, karartmamalı umudumuzu. Ne yaparsa yapsın böyle politikacılar, Tevfik Fikret söylemiş gerçeği:

Göz yumma güneşden, ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin gündüzü vardır.

(Cumhuriyet, 11 Ocak 1977)

«ADAMLIĞIN OKULU» NEREDE?

Gazeteler, bankadaki parasına ikramiye vuran imamın öyküsünü yazdılar geçenlerde. «Faiz haram!» diye vaazlar vermekteymiş. Nereden bilsin, bankadaki parasına ikramiye çıkacağını? Çıkınca, ne yapacağını şaşırmış. Gitmiş, müftüye danışmış. Müftü, «Parayı al, bir hayır kurumuna bağışla» demiş. İmam, bir ölçüde, müftünün dediğine uymuş: Parayı çekmiş bankadan. Sonra da kendi gönlünce davranmış: Bir arsacık satın almış!

İmamın kendi parasıyla arsa almasına kim ne diyebilir? Asıl kötülük, halka «Yapma!» dediğini yapmasında.

Yalnız bu imam mı böyle davranan? Bakın çevrenize. Akıl öğreten, iri iri lâflar eden, şöyle ya da böyle davranışlar salık veren daha niceleri var. Ama kendileri söz konusu olunca, «Ha, biz başkayız; bakmayın bizim yaptıklarımıza!» diyebiliyorlar. Sanki başkaları için söyledikleri iyi sözlere, doğru davranışlara karşı dokunulmazlıkları var böylelerinin.

Okumuşluğun da pek bir etkisi yok bu konuda. «Okumuş» olmakla, «adam» olmak çok başka şeyler. Kimileri vardır, okumuşlukları, işleri, güçleri ne olursa olsun, «adam» olmadıkları-

nı olamadıklarını biliriz. Onlar da yanıltmazlar bizi. Sanki bekleyişimizi boşa çıkartmamak istercesine, ne yapıp yaparlar, bir davranışlarıyla, «adamlık dışı» düşerler.

Çok mu zor «adam olmak»? Kimilerine bakınca, öyle olduğu anlaşılıyor. O hep bildiğimiz öyküdeki baba, kuşaktan kuşağa yaşamakta: «Ben sana, vezir olamazsın, demedim; adam olamazsın, dedim!» sözleriyle, şaşmamıştı oğlunun yaptıklarına. Şeyh Sâdi'nin sözlerini nerelere assak, yaramayacak kimilerine: «Ne kadar çok bilim okursan oku, davranış yoksa cahilsin. Bilimine uygun davranmayan kimse... üzerine birkaç kitap yüklenmiş bir hayvandan başka bir şey değildir. O beyinsizin üzerinde odun mu var, defter mi, haberi yok!»

Her alanda görüyoruz böylelerini. Bir Neron çıkıyor; sanattan, güzelden anlar geçinirken, Roma'yı yakabiliyor. Bir Napoleon, özgürlük destanlarıyla, ülkeler alıp devletler kuruyor; sonra da, karşı çıktığı ne varsa, hepsinden beterini yapıyor. Sainte-Hélène adası kayalıklarında, geçmişi düşünürken, söndürdüğü bunca ocağı, mutlu kılamadığı milyonlarca insanı nunutuyor, utanmadan, «Yaşamım da ne roman, ha!» diye, yarı şaşkınlık, yarı ovünme kokan sözler edebiliyor.

Bakın Atatürk ne diyor Napoleon için: «Napoleon kimdir? Taç ve macera peşinde koşan bir insan!» Ya Bismarck? «Bismarck ise tacidara hizmet eden bir adam; ben böyle değilim.» Tarihimizden bir Cemal Paşa için yargısı şöyle: «Cemal Paşa değerli bir adam idi... Fazla jest ve gösteriş o zavallıyı böyle hiçine kurban etti.»

Yakın tarihimize bakalım. Anayasımızın Başlangıcı'nda, «Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş» diye nitelenen «iktidar», Meclis'de «okumuş» kişiler çoğunluğuna dayanmıyor muydu? 12 Mart Muhtırası'nın, «Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür» yargısıyla sona eren suçlamasında, bu suçlamayı yönelttiği «Parlâmento ve Hükümet», okumuş kişilerden oluşmamış mıydı? Son Af Yasası oylamasında, 141 ve 142. maddelere karşı oy kullanan MSP'li «yirmiler», yüksek okullarımızdan «diplomalı» değiller mi?

«Okumuşluk», yalnız, belirli yaşlarda, birtakım okullara gidip, öğretilenleri ezberleyerek, sınavlarda ya da sınav dışında «bülbüller gibi ötmek» mi? «Diploma» aslında, bir zamanlar öğrenebilmiş olduğumuz, sonra da unutulmuş konuların adlarını gösteren bir dizelgeden başka bir şey mi? Hele, bilginin her an yenilendiği bir ortamda kendimizi yenilemiyorsak? Nasıl da yakınıyor o halk şarkısı:

Sandık üstüne sandık
Aman efendim yandık
Düşünmeden söz verdik
Biz sizi adam sandık.

«Okumuşluk», sanırım her şeyden önce, gerçek bir alçakgönüllülük vermeli kişiyie. Öyle yapmacık, öyle «Aman beni bir kat daha övsünler» özlemiyle değil, içten bilinçli bir alçakgönüllülük. «Okumuşluk», tepeye her tırmananın, ard arda yeni, bilmediği ufuklar görmesi. Aslında,

alçakgönüllü olmak, okumuş kişi için kaçınılmaz:

Nasrettin Hoca vaaz verirmiş camide. Dinleyenlerden biri bir soru sormuş. «Bilmiyorum» demiş Hoca. Bir başkası bir başka soru atmış ortaya. «Bunun da karşılığını bilmiyorum» demiş Hocamız. Bir üçüncü soruyu da yanıtlayamamış. Cematten biri, «Peki, Hoca» demiş, «hem sorduklarımızı bilmezsin, hem de kalkar, o yüksek yere çıkarsın; oldu mu ya?» Hoca gülmüş: «Ben bildiklerimle orantılı olarak bu kadarcık yükseğe çıktım; bilmediklerim oranında yükselecek olsaydım, başım arşa değerdi!»

Kimi okumuşlar, aldırmıyorlar Hoca'nın dediklerine. Cicero'nun Pompeius'u tanımlarken söyledikleri, onlara da uygun düşüyor: **«Sui amantes sine rivali** — Kendilerini rakipsiz, sevenler!» Bu kadarla da kalmayanlar var; «rakipsiz hayran» oluyorlar kendilerine. Böyleleri, kendilerine toz kondurmazken, başkalarında kusurlar arayıp dururlar. La Rochefoucauld da görmüş böylelerini: «Kendimizde hiç kusur olmasaydı, başkalarının kusurlarını görmekten böylesine zevk alır mıydık?» diyor. Şu sözler de onun: «Yalnız küçük kusurlarımız olmadığına inandırmak isteriz herkesi.»

Kimi okumuşların yanlarına varılmıyor kendilerini beğenmişliklerinden. Kendini beğenmişlik de yetmiyor kimilerine: Bir de kıskançlık ekleniyor. Sanki başkasını kıskanıp durmakla, kendinden daha iyi olanı —çoğu zaman o yokken— yerip karalamakla, kendi bilgisini daha büyük gösterecek sanıyor kimileri! Böylesine kıskanç olana rahat da yok: Çevresinde ne olup gittiğini,

kim ne olmuş, kime ne olmuş, kim ne demiş, kim kime ne yapmış bilmek zorunda. Hazret-i Süleyman bilgisinin şu sözler: «Kıskançlığın kulağı her şeyi duyar!»

Korkaklık da eklenir kimi zaman. Belki korku yatıyor her şeyin altında: Korkak oldukları için her şeyi öğrenmek istiyor kimileri; korktukları için «bilgi» ile silâhlanmak istiyorlar. Kıskançlık için söyleneni Cervantes korku için söylüyor Don Kişot'ta: «Korkunun pek çok gözü var, yer altındaki şeyleri bile görür!»

Tutku, kendini beğenmişlik, kıskançlık, korku, hepsi biraraya gelince, «adamlık» nasıl yer bulsun kendine? Kendini beğenmiş, kıskanç korkak, tutkulu kişi —ne ölçüde bilgili, ne kadar «okumuş» olursa olsun— aklı hep başka şeylerde: Kendinden güçlüyü saymalı, kendinden güçsüzü ezmeli; «daha büyük» olandan korkmalı, «daha küçük» olanı korkutmalı durmadan. Kolay iş değil, doğrusu. «Tutsak olanın bir efendisi var ancak; tutkusu olanın, çıkarlarına yararlı sandığı kaç kişi varsa, o kadar efendisi oluyor» demiş La Bruyère.

Böylelerinin asıl iğrenç yanı, kendilerinden güçsüzlere, ellerine düşmüşlere, bir «adamlık» bekleyenlere karşı davranışları, onlarla oynayışları. Kedinin fare ile oynayışı, ne de olsa, hayvanlar arasında. Biliyor kedi, farenin kaçamayacağını; ne dilerse onu yapabileceğini o zavallıya; bir pençelik canı olduğunu. Ama, canını alıncaya kadar, «Ha şimdi aldı, ha şimdi alıyor» dedirterek, kıvrandıracak herkesi. Kendisi de, «Ne güçlüyüm!» diye övünüp, neşelenecek! Ya-

kışır mı böylesine davranış insanlara, «adam» olana?

Ama böylelerinin uğradığı ceza da ağır oluyor: O bütün bildikleriyle, kitaplık dolduran okumuşluklarıyla, o gözlerini karartan kendini beğenmişlikleriyle, o en kara yürekleri iğrendiren kıskançlıklarıyla, o fareleri tiksindiren ödleklikleriyle —sarayları, köşkleri, atları, arabaları, neleri varsa hepsiyle— bir başlarına, tek başlarına, yalnız ,kimsesiz kalıveriyorlar «adam» olmuş insanlar arasında. Daha da kötüsü, kendileriyle başbaşa kalmaları. Aynalar bile bakmıyor neredeyse böylelerine.

«İmamın arsası» nerelere getirdi bizi! Doğru ama: «Okumuşluk» başka, «adamlık» başka.

Yanlış sonuçlar da çıkarmayalım bütün bunlardan: Bilgiye saygımız yine sonsuz kalmalı. Bilgisini adamlıkla birleştirenin elini öpülür sayalım yine. Bilginin kendi başına suçu ne? Hölderlin haklı değil mi: «Meyvesi çamura düşüyor diye ağaca mı lânet edilir?» Bilgi, kimi zaman, «adamlık» nasibi olmayanlara da «düşüyor»; işte o kadar.

Rahmetle anarım anacığımı. Böylelerini gördükçe, »Doktorluğun, mühendisliğin, avukatlığın, şoförlüğün, şu ya da bu mesleğin okulu var; adamlığın okulu yok ki!» derdi

(Cumhuriyet, 19 Haziran 1974)

AHMET EFENDİ'NİN ÖYKÜSÜ

Ahmet Efendi (adı bu değil ya, neyse), bizim eski kapıcımız. Yıllar boyunca aynı apartmanda oturduk. O bodrumda, biz çatı katında. Karısıyla birlikte gündüz demedi, gece demedi, çalıştı durmadan. Bir kaynaştık ki Ahmet Efendi ailesiyle. Üç çocuğu oldu. Derdi, hepsini okutmaktı: «Biz okuyamadık, ah bir şunlar okusalar! Benim için değil hani, kendileri için. Merde namerde muhtaç olmasınlar. Ben, sıkışırsam, dönerim köye. Ankara'ya gelmezden önce ne yaptımsa, onu yaparım yine; zor gelse de biraz. Ama onlar? Onlar kent çocuğu artık.»

Yıllar var ayrı düşeli Ahmet Efendi'den. Ayrıldık ama, dostluk süregitti. Seyrek de olsa, görüşürüz. Doğrusu, bizim eve gelen dostlar arasında en değerlilerinden oldu, öyle de kaldı Ahmet Efendi. Temiz, candan, dürüst, akıllı dostlardan biri.

Gelince sarmaş dolaş oluruz. Hasret kolay mı? Oturur, her şeyden konuşuruz. «Bu uzay işine aklım pek ermedi, ağabey. Bilmem ne kadar para da gidermiş bu işe. Harcanacak başka yer mi kalmadı dünyada?» demişti bir gün. Sonra, uzayın bir yerlerde bitip bitmediğini tartışmıştık. Bu arada, dünyanın yuvarlak olduğunu da, boşlukta durduğunu da, sanırım biraz benim hatırım için kabul etmişti.

«Rus ile Amerika ne iş yaparlar Akdeniz'de? Kahvede radyo söyledi, oradaymış savaş gemileri. Var mı kıyıları oralarda? Onların denizlerine başkaları gemi gönderse, ne demezler kimbilir?» Buyurun işte: Bu işlerden anlar geçinenlerimiz ne ekleyebilirler bu sözlere? Belki de, konuyu aydınlatmaktan çok, kendilerinin neler bildiğini göstermeye yarayan açıklamalara girişirler. Bayılırım böyle açıklamaların o son, «kehanet» cümlelerine: «Bakalım, olaylar nasıl gelişecek?» diye bağlarlar. Ya da, «Her ihtimale açık görünüyor durum» buyururlar, zahmetler edip. Oysa Ahmet Efendi, böyle «bilimsel», böyle «diplomatik», böyle çok bilmiş, ya da kimsenin aklına gelmez sözler edemiyor. Şaştığına şaşmakla yetiniyor, bilmediğini bilmiyor, o kadar!

Ahmet Efendi bir süredir kapıcılığı bırakmış. Ankara'nın dışında iken her gün biraz daha içine giren geeckondu mahallelerinden birinde bir evcik yapmış kendine, borç harç ederek. Eşi uğradı bir ara: «Ahmet bir inşaatta çalışıyor. Hem işçi, hem bekçi. Bitince belki kapıcı da yapacaklar» dedi.

Ahmet Efendi'nin gecekondusuna gittik birkaç kez. Hep pazardı gittiğimiz günler; ama Ahmet Efendi yoktu evde, Hafta tatili filan demiyor, çalışıyormuş. Çocuklarıyla oturduk. En büyüğü, sanat enstitüsünü bitirmiş; üstelik lise sınavlarını vermiş. Elektrik işlerine meraklı idi bildik bileli: «Okumak istiyorum amca» demişti. «Üniversite sınavlarına gireceğim; bakalım artık.» En küçük oğlanın okulla pek yokmuş arası: «Aklı okumakta değil; döver dizini sonraları,

işe yararsa!» Ortancaları —kız kardeş— «terziye gitmiş», dikiş öğrenmiş. «Meslek edindi, ekmeğini çıkartır artık. Elâlem çıplak gezecek değil ya. Eh, ona da diktiren olur elbet.»

Anneleri de çalışıyormuş. Babaları, vakit bulsa, bahçeyle uğraşacakmış; ama, nerede vakit? Bahçenin bir köşeciliğine sebze ekmişler; bir köşeciğinde tavuk; güvercin besliyorlar. Ne göreli kavram şu «vakit»: Kimileri —ekmek elden, su gölden gelirse— işsizlikten sıkılır, patlar, ne yapacağını bir türlü bilemez o boş zamanlarda; kimileri de, el için çalışmaktan, kendi başını kaşımaya vakit bulamaz!

Bir süre göremedik Ahmet Efendi'yi. O uğramadı, biz gidemedik. Geçen gün çıkageldi. «Şöyle bir uğradım, çok kalmayacağım» dedi. Ne yapmakta olduğunu sordum. «Ayrıldım o inşaattan »dedi. «Şimdi evdeyim bu sıralar. Bahçeyle uğraşıyorum. Artık kısmet, yeni bir iş çıkar belki.» Neden ayrıldığını öğrenmek istedim. «Boş ver» dedi, «başını ağrıtmayayım.» Direnince, anlattı:

«O bildiğin inşaatta çalışıyordum. Hem gün düz, hem gece. Gündüz, inşaat işinde, taş taşımak, duvarcılık; gece bekçilik, çimento sulamak. Yirmi dört saat çalışma karşılığı aldığım para bir şey tutmazdı ama hiç yoktan iyi.

Bir gün bir işçi dördüncü kattan düştü. Hastanelik oldu. Duyduk ki, sigortası yokmuş. Benim eskiden kalma sigortam var. Var ama, aklıma geldi: mütahit bizi bildirdi mi sigortaya? Primler ödeniyor mu? Gittim mütahite. «Ağabey» dedim, «bizim sigorta işimiz ne durumda?» Hiç hoşlanmadı bu sorudan. Belli de etti hoşlan-

madığını: «İyi durumda, ne olacak?» dedi. «Nasıl iyi durumda?» diye sordum. «Ben yazdırdım sizleri sigortaya ,merak etmeyin» dedi.

Aklım almadı doğrusu. «Nasıl olur ağabey, bize sigortadan bir yazı, bir kâğıt falan gelmedi» dedim. Büsbütün canı sıkıldı. «Geldi kâğıt, bende duruyor» dedi. Yazının gelmesi yeter mi? Fotoğraf gerek: «Kimin fotoğrafını koydular?» dedim. Bizden resim mesim isteyen olmadı da. Ters ters baktı bana: «Bilmişliğini kendine sakla. Durma bu iş üstünde. Ne dedimse odur işte.» Bizim mütahit hacac gitmiş. Hacılığını da kullandı bana karşı: «Ben bu hacılığımla yalan mı söyleyeceğim sana, üç kuruş için?» Onun «üç kuruş» dediği, bizim için sigortaya ödenmesi gereken paralar, «Kaç kuruş için yalan söylenir, bilmem ben» dedim.

Bu sigorta işi benim için bir önemli ki, sorma. Birkaç yılım kalmış süreyi doldurmaya. Birgün, bir hastalık bahane edip, inşaattan izin aldım. Gittim sigortaya. Anlattım derdimi memurlara; eski kâğıtlarımı gösterdim. Mütahidin adını verdim. «Bizi yazdırdı mı? Bir şey ödüyor mu bizim için?» diye sordum. Aradılar, taradılar, bir türlü bulamadılar adını da, bizim için yatırdığını söylediği paraların izini de. Ne o bir şey yatırmış sigortaya, ne de sigorta bizim için ona bir şey yazmış!»

Döndüm inşaata. Mütahide çıktım yine. «Ağabey, işler senin anlattığın gibi değilmiş» dedim; «ben sigortaya gittim, durumu öğrendim; sigortamız filân yokmuş, sen bir kuruş yatırmamışsın.» Bir kızsın bizimki: «Ben yalan mı söyleyeceğim» diye bir bağırsın! Baktım olmayacak,

«Bağırma, arkadaş» dedim. «Ben bağırıyor muyum, hem de haklıyken? Sen bana durup dururken mi para veriyorsun? Yooo. Çalışıyorum senin için; emeğimi veriyorum sana; sen de karşılığını ödüyorsun. Ben sana emeğimi durup dururken mi veriyorum? Yoo. Parasını ödediğin için veriyorum. Emeğimi verince, karşılığını istemek benim hakkım; parasını verince, emeğimi istemek de senin hakkın. Bağırmak neye?»

Durdu Ahmet Efendi. «Hacıymış, bir de» dedi, başını sallayarak. Sonra ekledi: «Hem, ağabey, bu din işi hangi dünya için, bir söylesene. Öbür dünyamızı hazırlamıyor muyuz? Oysa, bizimki dini de, imanı da bu dünyada sermaye ediyor. Öteki dünyada neyle geçinecek?»

Bırakmış işte bu yüzden, inşaatta çalışmayı Ahmet Efendi. Ne demişler: «Doğruyu söyleyenin bir ayağa üzengide gerek.»

Ahmet Efendi'nin öyküsü mü, değişen Türkiye'nin öyküsü mü bu dinlediğimiz? Ahmet Efendi «tahsil görmemiş», birazcık okuması, yazması var. Ama, kafasını bir işletebiliyor ki!

Söylediklerini dinlerken, son otuz otuz beş yılın Türkiye'sini düşündüm. Bundan çok azını söyleyene neler denmemişti? Nasıl suçlanmamıştı böyleleri? Kimileri bugün de neler demiyorlar ki! «Ekmek» sözü, «hak isteme» sözü, «sosyal adalet» sözü, «sen söylersen ben de söylerim» davranışı, kafalarından çok önyargılarını işletenlere, o kulağı aşırı delik, gözü pek keskin olanlara, boğalara kırmızı bez gösterme etkisi yapmamış mıydı? Kimilerine bugün de ne etkiler yapmıyor ki!

Yanlış hesaplar içinde olanlar yok mu Tür-

kiye'de? Okuma-yazma bilmeyenlerimizin istatistiklerine bakıp, önemli «ahkâm» çıkartıyorlar, sönmekte olan bir umutla: «Yaşadık; nüfusun yüzde şu kadarı —ne de çok değil mi?— okuma-yazma öğrenememiş hâlâ; demek ki, ne söylesek yutacak daha pek çok kişi var!» Böyle düşünüp neler demiyorlar! Örneğin, Anayasa Mahkemesi'nin Af konusuyla ilgili son kararı üzerine politikacıların dediklerini izliyor musunuz? «Anayasa Mahkemesi Anayasa'yı ihlâl etmişmiş!» Ne buluş, ne buluş! Kim, kimin için söylüyor bunu: Politikacıları Anayasa içinde tutmakla görevli Anayasa Mahkemesi'ne karşı, Anayasa dışına çıkmış politikacılar söylüyor! Gel de anma o güzel atasözümüzü: «Şaşkın misafir ev sahibini ağırlar.»

Söylüyorlar böyle sözleri; sonra, bir de bakıyorlar, okuma-yazma yüzdesi pek artmasa da «yutan» sayısı azalıyor her geçen gün. Temel yanılgı şunda: «Okuma-yazma öğrenmek, okullara gitmek gerçekten çok önemli, gerçekten çok gerekli; ama, her şey bununla başlamıyor, bununla bitmiyor ki! «Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz» demiş atalarımız. Öte yandan, o «okula gitmemiş» sayılanların gittikleri bir büyük okul var: Yaşam Okulu. Bitirecek başka okula gitme olanağını bulamamışlarımız arasında kimileri, Yaşam Okulu'nda neler öğrenmiyorlar! Ahmet Efendi, işte bu okuldan diplomalı.

Bir atasözümüz şöyle: «Adam adamdır, olmasa da pulu; eşek eşektir, atlastan olsa çulu.»

Ahmet Efendi, «adam» adamlardan.

(Cumhuriyet 20 Temmuz 1974)

Yalnız okullarda değil, okul dışında da kişiliğimize katkıda bulunanlar az mı? Kimilerine neler öğrettikleri için, kimilerine nasıl olmamızı gösterdikleri için, kimilerine de nasıl olmamak gerek, örnek sağladıkları için gönül borcu duyarız. Ne demişler: «Çocuklar, eleştiriciden çok, örnek davranış beklerler». Büyükler de böyle. Kalıcı, yararlı olan katkı da böyle olur sanırım. Bu gibi öğreticiler aarsında adı sanı büyük olanlar da var, kalabalıklar içinde eriyip gidenler de. Kimisi en büyük okullardan çıkmış; kimisi okula bile gitmemiş, ama verdiği örnek bir okul değerinde.

Ortaokulda Türkçe öğretmenimiz rahmetli Recai Cin idi. Yetiştirdiği yüzlerce öğrenci yanında, Türk diline iki ciltlik Kavramlar Dizini adlı yapıtıyla da büyük hizmet etti son yıllarında (Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, 1971).

O çağlarda «romantik» duygularla doluyduk. «Çamlıca'dan bakar, Haliç'te batan güneşin rengârenk oyunlarını seyrederdi» yazın zevkimiz. Bir gün, öğretmenimiz «Kâğıt çıkarın» dedi. O zamanki deyimiyle bir «Tahrir» sınavı yapacakmış. Biz, «ruhumuzun derinliklerinde» en iç çeken sözcükleri araştırırken, konuyu verivердi: «Tebeşiri tanımlayınız!»

Hepimiz durakladık. «Şaka mı yoksa? Böyle konu olur muydu?» bakışları dolaştı aramızda. Oynadığı oyuna için için gülen bir «ders verme» sevinci yansımıştı öğretmenimizin gözlerine. «Konu, bu işte; hadi, başlayın.» Bir türlü başlayamıyorduk, incilerimizi «döktürmeye». Bir sü-

re geçti; öğretmenimiz, «Tamam» dedi, «Neler yazdığınızı sırayla okuyun bakayım».

Ne güç şeymiş tebeşiri tanımlamak! Ne güç şeymiş ince, ak, uzunca, yazmaya yarayan ya da yaramayan öteki şeylerden ayırt etmek tebeşiri! Yzdıklarımızı dinledikten sonra, güldü öğretmenimiz: «Palavra kolay» dedi: «zor olan, boş lâf etmeden anlatabilmek. Neyi anlattığına bakacaksın; bakmak da yeterli değil, göreceksin neyi anlatmak istediğini; düşüneceksin. Sonra da, herkesin kolayca anlayabileceği biçimde anlatacaksın. Düzenli düşünmek ister bu iş; anlam çıkacak söz etmeyi öğrenmek gerek. Bunu beceremezsen, susacaksın; başka yol yok!»

Bugün de aklımdan çıkmaz öğretmenimizin söyledikleri. Kimi politikacılara bakıyorum da, şöyle demekten kendimi alamıyorum doğrusu: «Ah, onlar da rahmetli öğretmenimizin derslerini izlemiş olsalardı! Onlara da tebeşiri tanımlatsaydı öğretmenimiz!»

Yüksek öğrenime geçtim. Siyasal Bilgiler Okulu öğrencisiydim. «Zehir gibi» bir sınıfımız vardı: Öğrencilerin çoğu, lisede «iftihara geçmiş». Prof. Fuat Köprülü de hocalarımız arasında. (Sonraları, siyasal ortamın dalgaları içinde, tanıyamaz olduğumuz bir politikacıya dönüştüğünü görmek mutsuzluğunu da duyduk rahmetli hocamızın.)

İlk dersinde, merakla bekledik, ününü lisede duyduğumuz Köprülü hocayı. Beklerken gürültü de yapıyorduk. Gelmiş, görmemişiz. Sürüp gidiyor yüksek sesle konuşmalar, öğrenci takılmaları. «Bitti mi?» diye bir ses duyduk. Baktık: Ufak tefek bir adam sıraların önünde dolaşıyor. Sus-

tuk. Hepimizin önünde defter, elde kalen söyleyeceklerini kaçırmamak için hazır bekliyoruz.

«Nedir o defter, kalem?» diye sordu hocamız. «Anladım: Ben söyleyeceğim, siz de, değerli mı değil mi söylediklerim, düşünmeden deftere geçireceksiniz' Sonra da, sınavlarda, o benim dediklerimi yine bana yazacaksınız. Olmaz böyle şey! Önce dinleyin bakalım; yazmaya, saklamaya değer bir şey bulursanız, yalnız onu yazın.»

Bıraktık kalemleri elden. Sonra bir soru attı ortaya: «Osmanlı İmparatorluğu nasıl kuruldu?» Bir canlandı o «zehir sınıf.» Eller kalktı havaya. Sırayla, hepimiz, belleklerimizde yer etmiş lise bilgisini aktardık hocamıza. Ses çıkarmadan dinledi ne dediysek. Biz övgü beklerken, kısaca, «Basmakalıp şeyler bu anlattıklarınız» dedi. Sonra da, sanırım Belleten'i görüp görmediğimizi, filân dergiyi, falan kitapları okuyup okumadığımızı sordu. Havaya kalkan el olmadı sınıfta.

Şöyle konuştu rahmetli Köprülü: «Ne sanıyorsunuz kendinizi, liseyi bitirdiniz diye? Liseler soba borusuna benzer: Bir ucundan girer, ötekinden çıkarsınız. Bu geçiş sırasında da, her iki anlamında, biraz kurumlanırsınız. Sonra silkelersiniz bilgi kurumlarını; öteki kurum kalır üzerinizde! Gözünüzü dört açın da, fırsat geçmiçken elinize, yüksek öğrenimde bir şeyler edinmeye bakın. Unutmayın: Develer de Hac'ca gider ama, yalnız, devenin üstündeki adam hacı olur!»

Siyasal Bilgiler bitince, asistan olmak istiyordum okulumda. O zamanlar, doktora yapma olanağı yalnız Hukuk Fakültesi'nde vardı. O yıl yeni başlayacaktı doktora programı. Siyasal Bil-

gileri bitirenlerin avukat olabilmeleri için Hukuk Fakültesi'nde «muadelet» sınavı vermeleri gerekirdi. Bu sınavları verdim: Amacım, avukatlık değil, Hukuktaki doktora programına yazılabilmek.

Sınav sırasında, Hukuk Fakültesi Dekanı, saygıdeğer yaşlıca bir profesör, benim Hukuk'a asistan girmemi önerdi. Ben de Siyasal'a asistan girmek isteğimi belirttim: «Hem, ben Hukuku bitirmiş sayılabilir miyim?» diye sordum. «Elbette» dedi; «işte muadelet sınavlarını da veriyorsun ya. Hukuku da bitirmiş sayılırsın.» Böyle de olsa, caymadığımı söyledim kararımdan.

Hukuk Fakültesine doktora öğrencisi olmak için başvurdum. Profesörler Kurulu karar verecekmiş. Dekanı gördüm, karar olumlu çıkar mı, öğrenmek istiyordum: «Başka türlü çıkamaz, muadelet vermişsin. Hukuku bitirmiş sayılırsın» dedi. Hukuk Fakültesinden bir başka profesör de bu görüşe katıldı. Sonra... sonra, karar olumsuz çıktı: «Muadelet» vermiş olsalar da, Siyasal'ı bitirmişler Hukuk Fakültesi doktora programına alınamazlar! (Bu durum, bir kaç yıl geçince değişti.)

Dekana gittim yeniden. «Evet» dedi, «karar böyle; hem de oybirliğiyle alındı.» Karara bir diyeceğim olmadığını, ama oybirliği» sözünü anlayamadığımı söyledim: Dekan da, o profesör de olumlu görüşte değiller miydi? Biraz utangaç bir gülümseme ile yatıştırmak istedi beni: «Şimdi de öyle düşünüyorum ama, içeride başka türlü oldu işte. Sen gençsin, anlamazsın böyle şeyleri.»

Gerçekten anlayamamıştım bu çelişki tutumu. Kırılmıştım da: Bütün kapılar kapanmış gö-

rünüyordu önümde. Belki bu kırıklığın da etkisiyle, açıkça söyledim ne düşündüğümü Dekana: «Size teşekkür etmek isterim: Bana bir şey öğrettiniz. Hocalardan iki şey öğrenilir: Nasıl olmalı, nasıl olmamalı. Siz bana, «nasıl olmamalı»yı, en somut, çok kişisel biçimde öğrettiniz. Ne zaman olur bilemem, ben de öğretim üyesi olacağım; uğraşacağım olmak için. Olunca da, hep siz geleceksiniz gözlerimin önüne: Nasıl olmamayı düşünürken!»

Heyecanlandı Dekan. Yerinden kalktı: «Oğlum, bak, insan hayatta...» gibilerden bir şeyler kekeledi. Ben çıktım odasından.

Yıllar sonra okudum Kâtip Çelebi'nin —Sayın Orhan Şaik Gökyay'ın büyük emeklerle hazırladığı— Mizanü'l Hakk Fi İhtiyar'ül Ahakk adlı yapıtını. Şöyle diyor Kâtip Çelebi: «Eğer sûfinin «Hak, Hak» dediği iki yüzlülük ise, kurbağanın gönül arılığı ile «vak, vak» demesi daha iyidir.»

Yıllar geçti aradan. Asistan, sonra da doçent oldum Siyasal Bilgiler'de. O sıralarda, Fakültemizin işbirliğiyle, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü kurulmaktaydı. Birleşmiş Milletler teknik yardımından yabancı uzmanlar da geliyor Enstitümüze. Bunlar arasında, İsveç'ten Prof. Gunnar Heckscher de var. (Sonraları ülkesinde milletvekili, bir partinin başı oldu; sanırım şimdi de bir büyük Uzakdoğu ülkesinde İsveç Büyükelçisidir).

İstanbul'da kamu yönetimi konusunda, Birleşmiş Milletler'le işbirliği içinde, uluslararası bir seminer düzenleniyordu. Düzenleme yükü tümüyle Enstitü Genel Müdürlerinden biri olan

Heckscher'in omuzlarında. Ben de, Fakültece, ona yardımcı atanmıştım.

Seminer başladı. İlk gün sonunda, Heckscher bana, «Bugünün raporunu yarına sen hazırla» dedi. Akşam düşünmeye başladım: O güne kadar hiç bir seminer raporu hazırlamamıştım; hele uluslararası bir toplantıya ilk katılışımdı. Bir şeyler yazdım o gece, aklımın erdiğince. Ertesi sabah götürdüm Heckscher'e. Odada başkaları da vardı. Baktı ilk sayfaya, öteki sayfalara göz attı: «Çok güzel olmuş» dedi; «İzin verirsen ben yazdırayım sekreterimize.» Sekreter kız da Birleşmiş Milletler'den gelmiş.

Benim yazdıklarım elinde, satırlara bakarak, sayfaları çevirerek yazdırdı raporu. Sonunda, «Teşekkür ederim» dedi bana; «Büyük bir yük aldın üzerimden». Yırttı benim yazdıklarımı, çöp sepetine attı. Durakaldım ben; Yazdıklarından bir satırı bile benim değildi Ama, nasıl rapor yazılır, almıştım dersimi.

O akşam, toplantıdan çıkarken, «Ha, bugünkü raporu da sen yaz, olur mu?» dedi; ne söyleyeceğimi beklemeden uzaklaştı. O gece, o ilk rapordan aldığım dersle, bir taslak hazırladım. Ertesi sabah Heckscher'i gördüm. Makinede bir şeyler yazmaktaydı. «Tamam mı senin rapor? Benim biraz işim var; sen sekretere yazdırıver» dedi; bakmadı bile yazdıklarıma; bizi yalnız bırakıp, odadan çıktı.

Bu dersi de unutamam.

Yazın Marmaris dolaylarındaydık. Bir arkadaşla dolaşıyorduk ormanlarda. Yolun yanında dinleniyor, bir şeyler yiyorduk. İki kişi belirdi yolda; geldiler, selâmlaştık. Biri gençce, biri yaş-

lı. Arkadaşımla tanışıyorlarmış. Çömeldiler ağacın gölgesine. Güzel bir yüzü vardı yaşlı olanın. Düzgün bir Türkçe konuşuyordu öğrenim görmüşcesine. Bir sigara sarmaya başladı. Temiz giyinmişti. Dikkatle bakınca, ceketinde yamalar da görülüyordu.

Hal hatır soruldu. Sonra bir «madalya» konusu ortaya atıldı. Arkadaşım, «Ne oldu Ali Dayı, senin madalya ile maaş işin?» diye sordu. Bir kızdı Ali Dayı: «Ne olacak? Çıkmış o kâğıt, onaylanmış, olmuş artık senin işin, dediler». Güldü. «Elli yıl sonra bana İstiklâl Madalyası vereceklermiş; maaş da bağlanıyormuş». Kızdı yeniden: «Biz o işleri madalya almak için mi yaptıktı, söylesene?» Durdu, bir nefes çekti sigarasından: «Madalyayı da, maaşı da istemem, dedim. Almayacağım». Bana döndü: «Bey. yarım yufkayla gün geçirirdik Kurtuluş Savaşında. İnsan açlıga dayanabiliyor ama, ille susuzluk dayanamıyor susuzluğa.»

Biraz daha konuşuldu. «Hoşça kalın» deyip ayrıldılar yanımızdan, uzaklaştılar ormanda. Arkadaşım övgüler yağdırdı Ali Dayı'ya. Seksen yaşını çoktan aşmış Ali Dayı. Birinci Dünya Savaşı'na, her cephede katılmış. Ardından Kurtuluş Savaşı, başından sonuna dek. Kahramanlıklar göstermiş savaşta. Sonra, bir şey beklememiş, bir şey almamış yaptıklarının karşılığı olarak. Varlıklı da değilmiş. Ama gönlü, varlıklı kaç kişinin göğsünü doldurup taşar!

Gerçekten sonu yok öğrenmenin. «Hak, Hak» mı diyor içtenlikle, yoksa «vak, vak» mı diye ses çıkarıyor, sormamız gereken kişiler, her gün, her alanda karşımıza çıkmıyor mu?

(Cumhuriyet, 6 Kasım 1974)

«DÜŞÜNMEDEN YATAN..»

Çoğu zaman, incir çekirdeği doldurmaz, daldan dala, almış başını gider konuşmalardan yakınırız. Yalnız politikacıların konuşmaları, «nutuk atmalar» değil söz konusu olan. Her yerde rastlayabiliriz böyle konuşanlara. Dinlerseniz, dinlersiniz, neden sonra, «Şunu mu demek istiyor?» sorusu bir türlü çözülmez kafanızda. Hep o öykü gelir aklıma: Adamın biri bir toplantıya gitmiş. Bakmış, biri konuşmakta. On dakika, on beş dakika dinlemiş, bir anlam çıkartamamış söylediklerinden. «Belki başını kaçırdım» diye düşünerek, önündekine sormuş: «Ne anlatıyor konuşmacı?» Sorduğu kişi şöyle demiş: «Yarım saattir konuşuyor, daha söylemedi ne anlattığını.»

Neden böyle oluyor? Belki şundan: Kimi zaman, konuşan, bir şey söylemek niyetinde değil ki! Hiç düşünmemiş o konuyu, konuşmaya başlayıncaya kadar. Bir Malatya deyimini de umursamaz: «Düşüncesiz sofuya sohbet haram.» Öyle ama, ne derler sonra başkaları, her konuda «bir şeyler» söylemezse? Neredeyse kutsal bir nitelik tanınması gereken «Bilmiyorum» sözünü açıkça söylemek yerine, alışılmamış bir iş yapmışcasına, «Bu konuyu da düşündüm kuşkusuz,

bana kalırsa...» diye başlar lâfa; durdur durdurabilirsen! Descartes, o bilinen «Düşünüyorum, oyleyse varım» sözünü boşuna söylememiş. Kimileri, düşünme yoluyla «varım» diyemeyince, «yokum» diye avaz avaz haykırırlar, içi boş konuşma serüvenlerine kalkışarak. Her konuda her şeyi herkeslerden iyi bildiklerini kanıtlama sevdasında olanlar, neleri bilmediklerini bir güzel sererler ki gözler önüne! «Boş küplerin ağzını mühürlemek âdet olmamış» diyor Bacon.

Kimilerinin amacı başka: Hem konuşmuş «görünmek», hem de bir şeycikler söylememiş olmak derdindeler. Lâfı evirip çevirerek, uzatıp dolaştırarak, havalara bürünerek, sesi alçaltıp yükselterek, bir şeyler demiş gibi yapacaklar, ama... demeyecekler! Hele şimdiki gibi, Hükümet bunalımı olan günlerde, kimi politika aslanlarının parti hesapları, altın ya da petrol fiyatları gibi, her gün değişirse. Tükürdüğünü yalamak politikacının pek alışık olmadığı bir güçlük değilse de, en iyisi hiç tükürmemek. Öyle «lâstikli» konuşmalı ki, bir başka gün söyleyecekleriyle çelişkiye düşmüş görünmemeli. Bu yüzden, kimisi, birbirine karışan radyo vericileri gibi yaptığı konuşmada, «Gelelim şimdi konumuza» derse de, bir türlü gelmez. Gelir gibi yapınca da, konunun ne olduğunu hem konuşan, hem dinleyen büyüteçle arasalar bulamazlar. Böylece, ileride, «Ben dememiş miydim» ya da «Ben öyle dememiştim» olanağını elden kaçırmamış olur, aklı sıra.

Bir de, öyleleri var ki, yüz şey söyleseler de, gözleri bir tek şeyde. Dolaştırıp dururlar söyleyeceklerini, lâfı o istenilen şeye getirmeye çalı-

şırlar Böyle yaparken, ne dediklerinin önemi de yoktur. Öyküdeki gibi: İki kişi karşılaşmış. Biri ötekine, «Yahu, senin öküz doğurdu mu?» diye sormuş; öteki, «Öküz doğurur mu, arkadaş?» deyince, asıl isteğini açıklamış: «Ben de biliyorum öküzün doğurmayacağını; lâf olsun diye sordum. Sen bir sigara versene bana.» Kiminin gönlünde sigara yatar, başka umutlar kimi gönüllerde.

Bunların dışında, Kipling'in bir kahramanına söylettiği gibi, «Ben sana düşünmen için para vermiyorum» denilenler de var. Düşünmemeyi görev seçmiş olanlar, düşünceye dayalı konuşmayı da beceremezler; sevmezler, umursamazlar, bir garip görürler düşünmeyi. Ya da bunlara, «düşünsenize...» deyince, ellerini sopalara bıçaklara, taabncalara götürürler. Düşünebildikleri şeyler baskın, kitap yakmak, adam vurmak. Eski deyimiyle, «fikir mücadelesi» kavramının yalnız «mücadele» sözcüğüne tutkundurlar. Düşünceden de, düşünenden de ürkerler, kuşkulanırlar. Shakespeare, Julius Cesar'da konuşturur böyle birini: «O, çok fazla düşünüyor; böyleleri tehlikeli olurlar.» Kimbilir, bu tür «mücadeleciler»in, belki beyinleri de adaleden yapılmıştır.

Neler görmekteyiz? Hele seslerine ulusça kulak vermek zorunda olduğumuz siyasal parti önderlerinin, ya da sözcülerinin konuşmalarında! Çözüm bekleyen sorunlarla dolu ülkemizde, kimileri, karşı oldukları kişilere çatmaktan, onlara kara çalmaktan başka bir konu bulamıyorlar. Somut çözümler mi söz konusu? «Bize seçim değil, geçim gerek!» Kim yapacak bunu? Montajcılık, yabancı işletme temsilciliği yanlısı, ama kendi sözlerine bakarsanız, «maneviyatçı, an'a-

nelerimize sadık, ahlâkçı, millî, ya da Milliyetçi Cephe?» Nasıl mı? «Özgürlükçü demokrasi» içinde, onların görüşünde olmayanları, kaba ince, her yoldan susturarak; ya da, ülkemiz gerçeklerine de eğilmesini «suç» saydıkları TRT Genel Müdürünü —bütün öteki sorunlarla uğraşmayı bir yana itip— görevinden alarak!

Anlamak gerek durumlarını: Kolay mı asıl istediklerini söyleyebilmek? Türk halkı düşünmesin, bilinçlenmesin, sorunlar üzerinde durmasın, gerçek çözümler özlemesin! Olanı, olduğu gibi, durduğu gibi kabullensin!

Sosyal adalet, şeriat kurallarıyla sınırlı kalsın: Varlıklarını gönüllerinden bir şey koparsa, yeter de artar bile yoksullara! Söyleyebilirler mi bunları açıkça? Her gün konuşma telâşına kapılışları, sorunları saptırmak, örtbas etmek, çözümleri bulandırmak için. Hepsi bir dertte birleşmiş: Ayaklarının altından toprak kaymakta; birbirlerinin kanatlarıyle, daha bir süre, bir karış havada kalma çabasındalar. Hep aynı lâfları sakız etmeleri de bundan. Bir bakıma Romalı devlet adamı Marcus Porcius Cato'yu (İ.Ö. 234-149) anımsatırlar: Her konuşmasının sonunda «Kartaca'nın yıkılması gerek! **(Delenda est Cathago!)**» derdi Cato. Bizimkilerin kafalarında da Kartacalar var. Düşünmezler ki, «Kartaca» yıkılırsa, onlar da yıkıntılar altında kalabilirler.

Bu arada, dilimize de haksızlık etmeyelim. Suç dilimizde değil, onu böylesine kullananlarda: Bıçak, ekmek de keser, adam da öldürür, kullanana göre. Bu gibi konuşmaların özünü —ya da özsüzlüğünü— ortaya çıkartabilmek için «sıfat kullanma yasağı», hiç olmazsa bir süre uygulan-

mak üzere, yararlı olabilir mi dersiniz? O yapmacık Osmanlı Sarayı kalıntısı incelikten, Divan Edebiyatı özentisi zorlamacılıktan, Bâb-ı Âli tahriratı kalıpçılığından yansımalar görünür kimi konuşmacılarda. Böyleleri «bendeniz» dediler mi, «ince laf» ettiklerini sanırlar da siz inanıp, «Hey, kölem, gel buraya!» dersiniz küplere binerler. «Nurlu ufuklar» sözü, bugünkü gibi yalnız alay olarak değil, bir zamanlar, hükümet politikasını simgeleyen bir terim olarak, ciddî ciddî dolaşmıştı kimi dudaklarda; her şey anlatılmış sayılırdı, «nurlu ufuklara doğru» denilince.

Uydurmakta doğrusu zorluk çektiğim şu sözleri yadırgamayacak tanıdıklarınız, dinledikleriniz yok mu: «Kalbimin derinliklerinden gelen ve fakat hiç birinize yabancı sayılmayacak hissiyatın dile getirdiği içten bir samimiyetle arz etmek isterim ki, insanoğlunun tarih içinde asırlardan beri muazzam bir iştiyakla anudane takip etmeye sarfı gayret eylediği bu ümit ışığı, maneviyatçı, memleketçi, an'anelerimize hürmet hisleriyle meşbu, millî ve milliyetçi mânidar bir idrakin tebellür ettiği, binaenaleyh üzerinde asil bir ciddiyetle durulması ve bu mevzulara parmak basılması icap eden en hayatî davalarımız içinde evleviyetle derpiş etmemizi gayri kabili içtinap kılan şerefli bir vecibe mükellefiyetindedir. Nâçiz kanaatıma göre, sözlerime başlamadan önce, şunu bir kere daha itiraf etmek isterim ki, bendeniz...»

İngiliz Başbakanlarından Disraeli, tartışıp durduğu, o hiç sevmediği Gladstone için, «Kendi lâfazanlığının coşkusuyla zehirlenmiş» derdi.

«Düşünmeden yatan, üşenmeden kalkar» de-

mişler. Bu sözü de iyice düşünmemiz gerek. Uyanıp ya da uyandırılıp kalktığımız zaman, bir hayli geç kalmış olursak, kendimizden başka kimi suçlayabiliriz ki? Bir televizyon programında beğeniyle izlediğimiz halk ozanı Eminî de görmüş gerçeği. Üç şey gerek adam olmak için: «Biri akıl, biri okul, biri huy.» Gelin de anlatın ne demek istediğini ozanın, «akıl» deyince «kurnazlık, açıkgözlük, üçkâğıtçılık, bir punduna getirmek» anlayanlara; «okul» deyince, yalnız, «çarşaf gibi» diplomasiyle öğünüp, kasılanlara; bilgiyle donatılmış aklı, büyük çoğunluklar yararına kullanma huyunu edinmemişlere!

Daha kimbilir kaç yıl, eğitim sorunlarımızın başında, okuma-yazma bilmeyenlerimizin oranını düşürmek gelecek. Peki, düşünenlerin, düşüncelerini kamu yararına yöneltenlerin, iri iri lâfların ardına kişisel çıkarların saklamayıp görüşlerini açık seçik söyleyenlerin, karşıt düşünceye açıklanma özgürlüğü tanıyanların oranını yükseltmeyi, asıl ana sorun ne zaman sayacağız?.

(Cumhuriyet, 17 Mart 1975)

«HIZLI» YAŞARKEN...

Hız, sanırım çağımızın en büyük tutkularından. Yalnız otomobillerin, uçakların, füzelerin, saniyede ne gittikleri atletlerin 100 metreyi saniyenin kaçta kaçı daha çabuk aldıkları değil, söz konusu olan. Günlük yaşamımızda, yurt ya da dünya sorunlarını düşünmemize de «pek vaktimiz yok.» Gazete başlıklarıyla, radyo ve televizyon «flaş»larıyle, «slogan»larla düşünüp davranma alışkanlığındayız. Olup bitenlerin gerçek, derin nedenlerini, nereye varmak için hızla gittiğimizi, bütünü gören bir bakışla kavrayıp düşünmeye vakit bulamıyoruz.

Yıllar önce, Batılı düşünüş bişimiyle Doğulu düşünüş biçimi arasındaki başkalıkları inceleyen bir kitap okumuştum. Yazarın bir gözlemi, bugün de aklımda. «Batılı», bir şey gerçekleştirince, bir yapıt koyunca ortaya ya da bir sonuç alınca, huzursuzluk, sinirlilik sararmış kendisini: «Bu yaptığımdan daha iyisini nasıl yaparım; nasıl geleceğin koşullarına uydururum bu yaptığımı; daha basit, daha ucuz nasıl elde ederim aynı sonuçları» soruları uykusunu kaçırtmış Batı'lıya. Rahat yüzü görmeyişi, gece gündüz düşünmesi, uğraşması, didinmesi bu yüzdenmiş. Oysa «Doğu'lu», yazara göre, bir şey gerçekleş-

tirinceye ya da elde edince, oturur, ardına yaslanır, uzanır her şeyi aklından atıp, «nefes alışının tadını çıkartırmış!» Başka deyimle kadercilik, beklemek, «pineklemek», Doğu'lunun simgesi! Öngörme, tedbir alma yerine, ardından koşmak sorunların!

Ağırıma gitmişti bu benzetme o yaşlarımda. Neden sonra, doğru tutumun, ne bu anlamda Batılı, ne de Doğulu, ikisi ortası bir yolda olabileceğini düşündürdü olaylar gelişmeler. İç ya da uluslararası savaşlar, insanlığı kırıp geçiren açlıklar, sosyal dengesizlikler, doğal çevremizi her gün biraz daha kirletip çirkinleştirmeler sürer giderken; uzak serüvenlerine, silahlanmaya, gelişmiş ülkelerde çöp tenekelerini de dolduran yiyeceklere insanların milyarlar harcadıklarını görünce, bilimsel gelişmeleri bilinçsiz teknolojik uygulamaların nasıl yozlaştırdığına tanık oldukça, kalın çizgilerle Batılı Doğulu ayrımının boşluğuna biraz daha inandım.

Örneğin, açlık sorunnudan çok söz edildi son yıllarda. Nüfus patlaması, tükenen dünya kaynakları dile getirildi uluslararası toplantılarda. Oysa, nüfus patlaması da olsa, dünya kaynaklarının —akıllıca kullanılırsa— herkese yetecek ölçüde olduğunu bilginler söylemekte. Şunu da belirtiyor bilim adamları: Sosyal ve ekonomik yapıda büyük değişikliklere girişmeksizin olumlu sonuçlar alınmasını beklemek de, Godot'yu beklemeye benzer. Artık, sosyal dengesizlikler, ulaşımın ve haberleşmenin büyük hızı yüzünden ulusal boyutları aşarak, uluslararası düzeye yükselmekte. Dünya Besin ve Tarım Örgütü (FAO) uzmanlarından Marcel Ganzin'in belirttiğine gö-

re (UNESCO, **Courier**, mayıs 1975), endüstrileşmiş ülkelerde borsa fiyatlarında bir düşüş, bunalımlar, enflasyonlar, eşit dağılmamış gelir durumu, yoksul ülkeler ekonomilerine ağır etkiler yapmakta. «Belki de bugün besin ürünlerindeki bunalım, yetersiz üretimle nüfus patlaması yüzünden değil. Kuşkusuz başka, daha derin nedenler var. Örneğin, gelir dağılımını, çalışmayı, gübre kullanımını, ulusal ve uluslararası yatırımları yöneten feodal düzen, bugünkü durumdan, mevsimsel ya da çevresel koşullar kadar —belki onlardan da çok— sorumlu.»

Artık «kılıç şakırdatmakla» yetinmiyor devletler. «Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu» diye yakınan Köroğlu, atom-hidrojen bombalı, «ekonomik silahlı» dünyamızı görse, neler demezdi! Örneğin, daha geçen gün, ABD Savunma Bakanı, «şecaat arzeder» bir davranışla, bir kez daha, «konvansiyonel silahlar yetmezse, nükleer silahlar kullanmakta duraksamayacaklarını» açıklamadı mı? Dünya insanlarına mutluluk getirme kaygısında olmayanlar, başka ne diyebilirler? Vietnam savaşı sırasında, oradaki ABD XI. Zırhlı Alay Komutanı Albay George S. Patton da, «kolların, bacakların havada uçmasını görmekten hoşlanırım» demişti (**Newsweek**, 8 kasım 1969) Hoşlandı da ne oldu, düşünüyor mu sağ kalmışsa o cehennemden? Ellerine ne geçti?

Gülümsetişlerine bir gizli hüzün saklama ustası, Amerikalı büyük yazar James Thurber'in «Son Çiçek» öyküsü de avuntu değil artık insanlık için:

«XII. Dünya Savaşı, herkesin bildiği gibi, uygarlığın çöküşüne yol açtı. Kentler, kasabalar,

köyler yeryüzünden silindi. Bütün korular, ormanlar yok edildi; bütün bahçeler, bütün sanat yapıtları da. Erkekler, kadınlar, çocuklar en alt düzeydeki hayvanlardan aşağı düzeye düştüler. Köpekler, umutsuzluğa kapılıp, bırakıp gittiler efendilerini. Kitaplar, tablolar ve müzik dünya yüzünden kalktı; insanlar, hiç bir şey yapmadan, pinekler oldular oturdukları yerde. Yıllar yılları kovaladı. Geride kalmış birkaç yaşlı general bile, son savaşın neyi çözmüş olduğunu unuttu. Delikanlılar, genç kızlar, şaşkın şaşkın bakmaktaydılar birbirlerine: Sevgi de yok olmuştu yeryüzünden.

Bir gün, hiç çiçek görmemiş bir genç kız, dünyada son kalmış bir çiçeğe rastladı. Koşup öteki insanlara, son çiçeğin ölmekte olduğunu söyledi. Kendi başına dolaşıp duran bir delikanlıdan başkası kulak vermedi genç kızın söylediklerine. Delikanlıyla genç kız, bakıp büyüttüler ölmek üzere olan çiçeği. Çiçek yeniden yaşamağa başladı. Bir gün, bir arıyla bir sinek kuşu çiçeğe uğradılar. Çok geçmeden iki, sonra dört, sonra birçok çiçek göründü ortalıkta. Korular, ormanlar yeniden boy attı. Geçen kız, üstbaşıyla ilgilenmeye başladı burada. Delikanlı, genç kıza dokunmanın hoş bir şey olduğunu keşfetti. Sevgi, böylece, yeniden doğdu dünyaya. Çocukları güçlü sağlıklı büyüdüler, koşmasını, gülmesini öğrendiler, köpekler kaçtıkları yerlerden döndüler efendilerine. Az sonra, herkes, taş üstüne taş koymasını, evlerini yapmasını becerdi. Kentler, kasabalar, köyler fışkırdı her yerde. Şarkılar, dünyayı sardı yeniden. Halk ozanları, hokkabazlar, terziler, ayakkabıcılar, ressamlar, şairler, heykeltraşlar, tekerlek yapıcıları ve as-

kerler, askerler, askerler. Teğmenler, yüzbaşılar, generaller. Ve «kurtarıcılar». Kimileri, yaşamak için,bir yana kimileri bir başka yana gitmişti. Çok geçmeden, vadide yaşayanlar tepelerde yaşamayı, tepedekiler vadide yaşamayı özler oldular. «Kurtarıcılar», hoşnutsuzluğu ateşleyip alevlendirdiler. Öylesine bir savaş patladı ki bu kez, hiç bir şey kalmadı yeryüzünde... Bir delikanlıyla bir genç kızdan, bir de tek başına bir çiçekten başka.»

Oysa, bilinen gerçek günümüzde: Bir nükleer savaşta, o son delikanlı, son genç kız, son çiçek bile kalmayacak dünyamızda!

Thurber'in, karamsar mı iyimser mi kestirmek güç, o güzel öyküsünden sonra, bir başka seslenişi dinlemeleri gerek dünya insanlarının — Doğu'da, Batı'da azgelişmiş ya da çok gelişmiş ülkelerde, nerede yaşarlarsa yaşasınlar; Newsweek'in yayınladığı mesaj şöyle:

«İnsanların atası olarak bilinen kuyruksuz maymunlarda suç işleme oranı çok düşüktür. Onlar, vergi ödemezler, savaşa girişmezler, borçlanmazlar da. Nüfus patlaması, besin kıtlığı sorunları söz konusu değil onlar için. Kimsenin onlara, «sakın şu muzları buzdolabına koymayın» demesi için büyük paralar harcaması da gerekmez. Çevrelerini yozlaştırmadıkları için, güzelleştirme programı gibi dertleri de yok. Onlar, havalarını kirletmezler; sularını boş yere saçıp savurmazlar. Yönetimleri, bir verimlilik ve sadelik örneği. Doğru: İskoç viskileri, selofanları, jet uçakları, buz küpleri, ya da paralı futbolleri yok. Öyle de olsa, çevreleriyle ölçülü bir denge sağlayabilmişler.

Yüz milyon yıl önce, kuyruksuz maymuna benzer bir yaratık, ağaçlar arasında sallanarak çıkıp geldi: «Ben, iki ayağım üzerinde duracağım; «insan» adını vereceğim kendime ve daha iyi, daha güzel bir dünya kuracağım» dedi.

Ne dersiniz; başlamanın sırası değil mi?»

Bilimin efendisi olmaktan, teknolojinin köleliğine düşmüş Batılı kafayla; aklından çok inançlarına bağlı kalmış çağdaşlığın çok gerilerinde, geçmişin karanlıklarına özlem duyan Doğulu kafaya yöneltilmiş bu soru! Ortak yanıtları ne olacak? Biri, «nereye» olduğunu düşünmeye vakit bırakmaz bir hızla uçuruma koşmakta; öteki —gelişmiş ülkelerle gelişmemiş arasında büyüyen açıklığa bakarsak— Alanyalı faytoncunun sözlerini anımsatır: «Ne yapalım? Bizim yazgımız bu: Ölünceye kadar hayvan ardı koklamak!»

Nereye gittiğimizi düşünmeye vakit bulup, hızımıza hayranlık duymaktan kurtulabilirsek; sırtımızı çevirdiğimiz sorunların bizi arkadan vuracağını unutmazsak; doğa sevgimizi arttırırsak; sömürüyü, yoksulluğu, bilgisizliği kaldırabilirsek ortadan, özgürlüğü, mutluluğu, uygarlığı herkesle paylaşmak isterse herkes, yukarıdaki soruya tek bir yanıt var: «EVET! Geç kalmamışsak!»

(Cumhuriyet, 9 eylül 1975)

ÇEYREK KALA

Yüzyılımızın son çeyreğine girdik birkaç gündür: Yirmi birinci yüzyıla çeyrek var. Neler yaptık, insanlık olarak, bu üç çeyrek yüzyıl boyunca? Neler yapmamız zorunlu son çeyrek içinde? Düşünmemiz gerek, olup da bitmeyenleri.

Ne ektiyse onu biçti insanlık bugüne dek: İyisiyle, kötüsüyle. Ondokuzuncu yüzyılın şımarık çocuğu endüstri kapitalizmi —teknolojik gelişmeler, atılımlar yanında— savaşlar, ölümler, otoriter, totaliter düzenler de getirdi.

Birçok bakımdan, XX. yüzyıl yığınların çağı olacak: Yığınlar eriyecek dünya savaşlarında, yığınlar kırılacak toplama kamplarında, yığınlar sömürülecek insanın yarattığı fabrika cengellerinde, ham madde kaynağı sömürgelerde. Bir yandan da yığınlar kalkacak ayağa, geleceğe umut dolu özlemler içinde: Ulusal kurtuluş savaşları, sömürgeciliğin yıkılışı, «üstün ırk» sayıklamalarının çöplüğe atılışı, insan hakları ve özgürlükler sözleşmeleri, sosyal adaleti sağlama çabaları XX. yüzyılın yüz akı.

Büyük bulguların, büyük yaratıların çiçek açtığı bir dönem yüzyılımız. İnsan zekâsının, insan emeğinin ürünü olan bu yenilikler, iyiye de,

kötüye de kullanılmak üzere sunulacak insanlığa. İkaryus'dan bu yana sürüp gelen büyük düş, «kuşlar gibi uçmak», gerçekleşecek: Uçaklar ulusları yakınlaştıracak bir yandan; bir yandan da, savaşlarda milyonlarca insanın üstüne ölüm yağdıracak bu kanatlar. Bilim ve teknoloji antibiotikler de yapacak, kimyasal silâhlar da. Prometheus'un ateşi çalışı gibi, çekirdek (nükleer) gücü elde eden insanlık, Hiroşima, Nagasaki göklerinde ilk atom bombaları biçiminde deneyecek bu başarısını: Mezarlığa dönüşecek koca kentler bir anda. Yeni bir teknolojik devrim yaratan bilgisayarların, yıllar alacak hesapları saniyelere sığdırmaları, barış için de, savaş için de kullanılacak insan elinde. Ay'a, Mars'a, Venüs'e, Satürn'e ulaşmak kasılmalarındayız —yeryüzünde acılarımızı dindirmede kullanılabilecek milyarlar harcayarak.

İkinci Dünya Savaşı, 1939'dan 1945'e, altmış ülkeyi, 2 milyar insanı pençesine almıştı; 50 milyon insan öldü bu savaş boyunca, cephelerde, cephe gerilerinde. Yüzyılların birikimi nice sanat yapıtları yok edildi. Yerine göz diktiklerini sandığı çocuklarını yiyen, Yunan mitologyasındaki Cronus'a döndü insanlık. Böyle de olsa, bir umut ve geleceğe güven duygusuyla doğruldu uluslar düştükleri çukurdan: Birleşmiş Milletler, UNESCO, bu umudun simgeleri sayıldı.

O günden bu yana, III. Dünya Savaşı patlak vermedi; ama, silâhlı çatışmalar da kaldırılamadı yeryüzünden; sömürü özlemleri, baskı hevesleri, insan haklarına ve özgürlüklere en alçakça saldırılar da. Kişiler arasında olduğu kadar, uluslar arasında da büyük gelir eşitsizlikleri sürer gi-

der, sosyal adalet çağı olduğu söylenen yüzyılımızın son çeyreğine girerken.

Öte yandan, sanki bilim-kurgu serüvenlerinin çılgın bilginleri elinde geleceğimiz. Dünya silâhlığında toplanmış silâhların gücü, binlerce kat artmış son otuz yılda. Stocholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne göre, günümüz dünyasında, örgütlenmiş şiddet gizli gücü, akıl almayacak gülünç boyutları bulmuş. Nükleer silâhlar, yeryüzünde bütün canlıları birkaç kez öldürecek güçte. Yalnız Avrupa'da bulundurulan taktik nükleer silâhlar, II. Dünya Savaş'nda, Kore, Vietnam savaşlarında harcanmış TNT toplamından 30 kat daha büyük bugün! Bunlar patlatılırsa, 20.000 Hiroşima'lık kıyım, yıkım, ölüm söz konusu, Avrupa toplumlarının sonu gelirmiş hesaplara göre. Sovyetler Birliği ile ABD'nin elindeki taktik nükleer silâhlar 50.000 Hiroşima gücünde! Anımsayalım gerçekleri: 1945 ağustosunda bir gün, Hiroşima'nın 500 metre üstünde patlatılan ilk ve tek bir atom bombası en az 70.000 kişiyi öldürmüş, kent yapılarının üçte ikisini yerle bir etmişti bir anda! Bugün, kimi uzmanların dilinde bir «birim» Hiroşima!

Dünün bilim-kurgusu, bugünün gerçeği artık. Değer yargılarımızı, geleceği umursamaz politikacıların buyruğunda strateji uzmanlarıyle sözde bilim adamları bulandırmakta, vahşet sınırlarını da aşan hesaplarla: Bir nükleer savaşta kaç milyon ölünün «olağan» sayılacağını, üstünlüğü sağlamak için daha ne kadar megaton gerektiğini, «gereğinden çok ölü» (over-kill) sayısının siyasal değerini, «sınırlı» ne (ne demekse bu söz) bir nükleer savaşı «kazanmayı» düşüne-

bilen, herkesi böyle düşüncelere «alıştırmak» isteyen kafalar var!

Einstein'a, bir III. Dünya Savaşı çıkarsa, ne çeşit silâhlar kullanılacağını sormuşlar. «Bilmiyorum» demiş; eklemiş ardından: «Amâ, IV. Dünya Savaşı'nda kullanılacak tek silâh, Taş Balta olacak!»

Dünyanın her yıl silâhlanmaya harcadığı para 250 milyar dolara yakın. Başka bir deyimle, insanlığın yoksul yarısının tüm ulusal gelirine eşit bir para gidiyor silâhlanmaya. Ya da, az gelişmiş ülkelere yardım toplamının 15-20 katı! Öte yandan, silâhlarla ilgili araştırmalara harcanan ara (yılda 25 milyar dolar), tıp alanındaki araştırmalar için harcanan dört katı! Bir başka korkunç sayı da şu: Dünyada bugün yaşayan bilim adamlarıyle m ühendislerin yarısı (400.000 kişi), silâhların geliştirilmesi, yeni silâhlar bulunması işlerinde çalışmakta!

Silâhlanma yarışı bu boyutlarda süregitsin, ya öteki sorunları dünyamızın, yeni bir yüzyıl yaklaşırken? Varlıklı ülkeler, dev adımlarıyle arttırırken gelirlerini, azgelişmiş ülkelerin gelir artışı kaplumbağa yürüyüşünde. Örnek mi? Bu gidişle, ABD'nde bir kişi, 2000 yılında 10.000 dolar kazanırken yılda, bir Afrikalının ya da Hindistanlının geliri 100 dolardan 200 dolara yükselmiş olacak 2119 yılında; bir Arjantinlinin ya da Uruguaylının yıllık geliri 500 dolardan 1.000 dolara çıkacakmış 2009 yılında!

Dünyamızda, 800 milyon insanın —azgelişmiş ülkeler nüfusunun yarısına yakın bir bölümünün günlük geliri, beş Türk lirasının altında; bu gözlemde bulunan, Dünya Bankası Başkanı

Mc Namara. Azgelişmiş ülkelerde iki milyara varan nüfusun neredeyse yarısı aç ya da kötü beslenmekte. Doğan çocukların beşte birinden çoğu beş yaşına varmadan ölmekte. Ortalama ömür, azgelişmiş ülkelerde, çok gelişmişlerden 20 yıl daha az. Dünyada 800 milyon kişi okumayazma bilmiyor; 185 milyon çocuk okuldan yoksun!..

Öte yandan, nüfus patlaması, denebilirse, nükleer patlama ölçülerinde. Her ay dünya nüfusu 6 milyon kişi artmakta. Dünya nüfusunun 1 milyara 1800'lerde erişmesi yüzyıllar almışken, 130 yılda 2 milyara, 30 yılda 3 milyara vardı sayımız .Şimdiki yıllık artık hızı kesilmezse, 2000 yılında 7 milyarı, 2050 yılında 14 milyarı bulacağı hesaplanmakta. UNESCO verilerine göre, gelişmekte olan ülkeler, yüzyılımızın son on yılında (örneğin Türkiye 1999'da), bugünkü nüfusunun iki katına erişecekler. Bakın saatinize: Her saniyede, doyurulması gereken iik yeni ağız var dünyada! Gelişmekte olan ülkelerde, her dakikada bir öğretmen yetiştirmek gerek 1985'e kadar! Bu ülkelerin sağlık sorunları, Avrupa'nın, ABD'nin 1800'lerdeki sorunlarına benzemekte!

Giderek akıl almaz boyutları bulacak kentleşme. 1985'de kimi kentlere sıkışacak kalabalıklar şöyle: Tokyo 20 milyon, New York 19 milyon, Mexico 18 milyon, Şanghay 14 milyon, Los Angeles 14 milyon, Bombay 12 milyon, Pekin 12 milyon, Osaka 12 milyon, Buenos Aires 12 milyon, Rio de Janeiro 11 milyon, Seul 10 milyon, Karaşi 9 milyon, Tahran 8 milyon... Gecekondular sarmış pek çok kenti daha şimdiden. Ay'a, Mars'a, Venüs'e ulaşan teknolojimiz, ekonomik, sosyal

ve çevresel sorunlarla dolu gecekondu bölgelerine bir türlü erişemedi. Suç oranı füze hızıyla artmakta birçok kentte: Örneğin, ABD'nde, her altı gençten biri, 18 yaşına varmadan mahkemelik olmakta; uyuşturucu madde ticareti birçok ülkede en kârlı «iş» sayılmakta; seks başıboşluğu, kapitalist sömürü düzeninin yarattığı çılgınlık boyutlarında.

Dengesizlikler, çelişkiler içinde geçiyor insanlık XX. yüzyılın son çeyreğine: İnsan ömrünü uzatacak yeni bulgular, aşırı nüfus çoğalmasına, yaşlılığın getireceği —kimi toplumların sırt çevirdiği— sorunlara gebe; otomasyon, işsizlik doğurmakta pek çok ülkede, verimlilik kaygısı, işi insancıl ölçülerden çıkartmakta; haberleşmede gelişmeler, özel yaşamın gizliliğine saldırır durur. Havamız, sularımız, kıyılarımız insan eliyle kirletilmekte; yaşanmaz, oturulmaz «yasak bölgeler» durumuna getirilmekte.

Teknolojinin bugün karşılaştığı en ivedi sorun, teknolojinin dün yarattığı sorunları çözebilmekte göstereceği becerinin ne olacağı. Teknoloji kendi başına ne iyi ne de kötü: İyi ya da kötü oluşu, onu kullanan insan yüzünden.

Stocholm Enstitüsü, silâhlanma budalalığını bütün çıplaklığı ile ortaya koyarken şöyle diyor: «Daha sağlıklı, daha az barbarca bir dünyaya ulaşmak için birşeyler yapılabilir mi? Politikacılar, bunu denediklerini söylemekteler. Denemişlerse, başarısızlığa uğradıkları ortada. Şimdi her şey halklara bağlı. Silâhsızlandırılmış, barış içinde bir dünyada yaşamak evrensel bir özlem. Kamuoyu, isteksiz politikacılara, henüz vakit geçmeden, bu amaca yönelik politikalar izle-

meleri için baskıda bulunabilir mi? İnsanlığın yaşamını sürdürebilmesi, bu sorunun yanıtına bağlı...»

XXI. yüzyıla mı, Saat Sıfır'a mı çeyrek var? Bunu, biz insanlar kararlaştıracağız. Rodin, «Düşünen Adam» heykelini 1880'de tamamlarken, yüz yıl sonra, Orwell'in 1984'üne yaklaşan İnsanlık için, asıl bu «son çeyrek» yüzyıla yaraşır bir uyarı simgesi yaptığını aklına getirmiş miydi?

(Cumhuriyet 14 Ocak 1976)

«YILANIN BAŞINI DÜŞMANIN ELİYLE EZ»

Bir ay kadar önce, birkaç günlüğüne yatmak zorunda kaldığım hastaneden çıkarken, şunları da salık vermişlerdi: «Yaz aylarında zihnî çalışmalar azaltılacak»; «bitmemiş işler dondurulacak»; «hafif şeyler okunacak». Bu buyruk üzerine evdeki kitaplıkta, okunacak «hafif şeyler» ararken, gözüm, Şeyh Sâdi'nin Gülistan'ına takıldı (Kilis'li Rifat çevirisi, Ahmet Halit Kitabevi, 4'üncü bası, İstanbul, 1946).

Nicedir elime almamıştım. «Hafif sayılır mı, sayılmaz mı?» diye düşünürken, birden aklıma, Fransızca bir kitapta gördüğüm, Sâdi'nin şu sözleri geldi: «Yılanın başını düşmanın eliyle ez.» Bu söz, Gülistan'ın neresindeydi? Kitabı karıştırınca buldum. Çeviriyi yapanın dilini biraz arındırırsak söyle diyor Sâdi: «Yılanın başını düşman eliyle ez; o zaman iki iyiliğin biri bosa çıkmaz: Düşman yenerse, yılanı öldürmüş olursun; yılan üstün gelirse, düşmandan kurtulmuş olursun.»

Yalnız bu söze bakılırsa, Sâdi, kendisinden çok sonra gelecek Machiavelli'nin, düşmanlarınca yozlaştırılmış düşüncelerine öncülük eder görünüyor. Gülistan'da buna benzer sözler vardı

ama, yıllar önce ilk okuyuşumda, bilgeliğine, özgür düşünürlüğüne, kişiliğine hayran kaldığım Sâdi bu muydu, bu kadarcık mıydı? Yeniden okuyunca gördüm ki, Gülistan, yalnız on üçüncü yüzyılın, yalnız bir ülkenin insanları için değil, her çağın —dünün, bugünün, belki de yarının— her yerdeki insanlar için yazılmış.

Sâdi, sözleriyle davranışları birbirini tutmayan, bilgiçlik taslayanları çok görmüş. Şöyle diyor: «Bilgin o kimsedir ki kötü bir şey yapmaz. Halka «yap» deyip de kendisi yapmayan, bilgin değildir.» Bir öyküyle canlandırıyor sözlerini: Birisi, oğluna: «Vaız verenlerin güzel sözlerinden hiç birisi seni neden etkilemiyor?» dedi. Oğlu cevap verdi: «İşlerini sözlerine uygun görmediğim için». Gülistan yazarı, şunu da ekliyor: «Ne kadar çok bilim okursan oku, davranış yoksa cahilsin. Bilimine uygun davranmayan kimse... üzerine birkaç kitap yüklenmiş bir hayvandan başka bir şey değildir. O beyinsizin üzerinde odun mu var, defter mi, haberi yoktur.» Böyle bilgin ne ola ki: «Elinde meşale tutan köre benzer. Halka yol gösterir, fakat kendisi görmez.» Ya da: «Bilim okuyup ona uygun davranmayan, çift sürüp de tohum ekmeyene benzer.»

Bu sözler, Sâdi'nin, gerçek bilgine saygısından; onun değerini korumak istiyor. İstiyor ki, doğru bildiği yolda, söyledikleri dinlenmese de, anlaşılmak istenmese de, görgüsüzler, bilgisizler, çıkarcılar, yüzeyde lâf ebeliği yapan yaygaracılar onu bastırır görünseler de, gerçek bilim adamının gücü, içtenliği, umudu azalmasın, soluğu kesilmesin. Davula, «Ey, içi boş, sesi yüce davul!» diye takılıyor. Sonra diyor ki: «Terbiyesizler için-

de akıllının sözüne önem verilmezse, şaşma; çünkü davulun gümbürtülü sesi kopuzun sesini bastırır; sarmısağın kötü kokusu amber kokusuna üstün gelir.» Şu da doğru değil mi: «Bir kötü taş, bir altın kâseyi kırarsa, ne taşın değeri, artar, ne de altının değeri eksilir.» Yakınmaktan da alamıyor kendini: «Körler mahallesinde ayna satıyorum» diye üzülüyor. Oysa şunu da biliyor: «Yarasa gözlü kimse gündüz görmezse, güneşin ne suçu var... Yarasa güneşten hoşlanmazsa, güneş değerini yitirmez.»

Yaşadığı karışık çağın padişahlarını, vezirlerini, kapıkullarını da yakından gören Sâdi, gerçek devlet adamlığının ne olduğunu anlatırken, bir yandan da «görünmez kazalardan» sakınma öğütleri veriyor. «Kurt, çobanlık yapamaz» diyor.

Gerçek devlet adamlığını öyküsü şöyle: Nuşirevan-ı Âdil için, bir av yerinde bir avı kebap edeceklermiş; tuz yokmuş. Bir parça tuz getirmek için uşaklardan birini köye göndermişler. Nuşirevan, uşağı çağırıp: «Tuzu para ile al, tâ ki köyden tuz almak hükümetçe bir gelenek olmasın» diye tembih etmiş. Nuşirevan'ın yanında bulunanlar: «Bir parça tuzdan ne kötülük çıkar.» demişler. Nuşirevan şu karşılığı vermiş. «Zulmun esası önceleri cihanda az imiş. Sonra, her gelen bir parça arttırınca, bugünkü dereceyi bulmuş.» Sâdi, şöyle bir ders koyuyor ortaya: «Ahalinin bahçesinden padişah bir elma yerse, uşakları ağacı kökünden çıkarırlar. Padişah, birisinden yarım yumurta almakla zulmü uygun görecek olursa, padişahın askerleri bin tavuğu şişe geçirirler.»

Bir süre dost görünüp de, sonradan düşman

kesilenler her çağda yok mu? Sâdi, böylelerine karşı uyarıda bulunuyor: «Dostuna o kadar güç verme ki, sana düşman olacak olursa, seni yenmesin.» Şuna da tanıklık etmiş: «On derviş bir kilimde uyurlar; iki padişah bir kilime sığmazlar.» Yaşadığı çağda, komşusuna bile güvenilemeyeceğini görmüş: Bir bezirgân bin altın yitirdi. Oğluna dedi ki: «Sakın bu ziyan lâfını kimseye açma!» Çocuk: «Baba, ferman senindir; söylemem; fakat şunun yararını bana anlatın» dedi. Babası: «Söyleme, tâ ki felâket iki olmasın: Birisi sermayenin eksilmesi, öteki komşuların oh demesi.»

Sâdi, bir yerde, «Kardeş! Sen temiz ol, kimseden korkma. Çırpıcılar kirli giysiyi taşa çarparlar» dese bile, olup bitenleri de görmezlikten gelemiyor. Develerin angaryaya tutulacağını duyup kara çalıcılar «Bu devedir!» derlerse, deve olmadığını anlatamayacağı korkusuyla düşe kalka, nefes nefese kaçan tilki öyküsü de onun. Şu aşağılık görünen söz, belki de aşırı gerçekçiliğinden: «Padişahların görüşlerine karşıt görüş aramak, kendi kanı ile el yıkamak gibi olur. Padişah, gündüzün, «Şimdi gecedir» derse, «Evet efendim, doğru söylediniz, işte Ay ile Ülker» demek gerekir.» Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen umursamazların dilinden bugüne dek düşmeyeck şu sözler de Sâdi'nin: «Denizin yararı çoktur; fakat selâmet istersen, selâmet denizde değil, kıyıdadır« (Bederya der menafi bişumarest/Eğer hâhi selâmet derkenarest).

Kapıkullarına sataşan öykülerine gelince, biri şöyle: İki kardeş vardı. Birisi, padişah hizmetinde idi (zengin olmuştu); öteki, elinin emeğiyle

ekmek yerdi (fakirdi). Zengin fakire dedi ki: «Niçin padişah hizmetine girmezsin ki, bu eziyetten kurtulasın?» Fakir bu karşılığı verdi: «Sen niçin iş güç tutmuyorsun ki, padişah hizmetinde bulunma zilletinden kurtulasın? Bilgeler demişler ki: Kendi ekmeğinin yiyip oturmak, altın kemer bağlayıp hizmet için bir yaratığın karşısında ayakta durmaktan hayırlıdır.»

Gülistan'da, akıllı devlet adamı ile akılsızın öyküleri de var. Akıllı vezirin öyküsünü dinleyelim: Gazneli Sultan Mahmud'un kölelerinden birkaçı, veziri Hasan Meymendi'ye sormuşlar: «Bugün Sultan filân iş konusunda size ne söyledi?» Meymendi şu karşılığı vermiş: «Ne söylediği size de gizli kalmaz; belki size de söyler.» Köleler: «Siz ülkenin başbakanısınız; size söylediklerini bizim gibilere söylemez» demişler. Meymendi: «Sultan bana bir şey söylerse, o sözü başkasına söylemeyeceğime güvenerek söyler. Böyle olunca, ne söylediğini niçin sorarsınız?» demiş.

«Kimi güçsüzler olur ki, güç kazanır kazanmaz, kalkar güçsüzlerin elini büker» diyen Sâdi, hak etmediği yere atanmış («Toz göğe çıksa yine değersizdir»), akılsız kişinin davranışını da şöyle anlatıyor: Mısır, Harun-ür Reşid'in yönetimine geçince, Sultan: «Azgın Firavun Mısır mülkünden böbürlenerek Tanrılık sevdasına kapılmıştı. Onurunu kırmak için, Mısır mülkünü kölelerimin en aşağısına vereceğim» dedi. Huseyb adında ahmak bir kölesi vardı. Mısır valiliğine onu atadı. Kölenin aklının, becerisinin ölçüsünü göstermek için şunu anlatırlar: Birtakım Mısır ekincileri yakınmaya geldiler, dediler ki: «Nil kıyısında pamuk ekmiştik, yağmur vakitsiz geldi,

pamuklarımız yok oldu». Huseyb: «İyi yapmamışsınız, yün ekmeliydiniz» dedi.

Yüksek bir göreve gelen eski dostun tutumunu da bütün çıplaklığıyle görüyor. Yükselip vezir olmasına yardımı dokunmuş, ama vezir olduktan sonra kendisini aramayan, hatırını sormayan bir dostu için şunu söylüyor: «Mekke'yi ziyaretten dönüşümde, o dostum, beni iki konaklık yerden karşıladı. Halini perişan gördüm. Görevden atıldığını anladım. Zira devlet adamı bir dost, ancak görevden atıldığı zaman dostlarını görmek hevesine düşer.»

Sâdi, büyükleri, dalkavuklara karşı korumak da ister. Alçakgönüllü olmayı öğütler: «Âdemoğlu topraktan yaratılmıştır. Toprak gibi alçakgönüllü olmazsa insan değildir.» Bu yolda bir öyküsü şöyle: «Bir büyüğü bir mecliste övüp duruyor, güzel niteliklerini abartarak anlatıyorlardı. O büyük kişi, başını kaldırdı, şöyle dedi: «Ne adam olduğumu ben bilirim». Sâdi, ardından şu beyti düşüyor: «Ey benim güzel sıfatlarımı sayıp döken kimse, beni çok incittin / Görünüşüm öyledir, faakt iç yüzümü bilemezsin.»

İnsanları güçlü-güçsüz, tutkulu-tutkusuz, iyi-kötü yanlarıyla da tanımış Sâdi. Gerçekçilik mi, umutsuzluk mu onu söyleten: «Kurt yavrusu insanlar arasında büyüse de, sonunda kurt olur» (Gürk zâde âkıbet gürk şeved). Böylelerini düzeltmenin güç, olanakların sınırlı olduğunu biliyor: «Kabiliyetsiz kimseyi eğitmeye çalışmak, kubbe üzerinde ceviz durdurmak gibidir.» şu söz de onun: «İnsan, kötü demirden nasıl iyi kılıç yapar?» Hem görmüş ki: «Yakasına kadar çamura düşen biçârenin eteği nasıl temiz kalır?»

Aslında dostluktan yana olsa da, dostluğu övse de (Dost dostu gerçekten severse, düşman ne yapabilir?), düşmandan sakınmayı da öğütlüyor: «Düşman her hiyleden âciz kaldığı zaman dostluk göstermeye başlar. Ondan sonra, dostlukla öyle işler yapar ki, düşman yapamaz». Bunun için uyarıyor: «Düşmanın öğüdünü kabul etmek hatadır. Fakat sen, düşmanı dinle, sonra onun dediğinin tersini yap.» Kötülük düşünenlere iyilik edilmesini söylemesi, öyle yüce nedenlerle değil; gerçekçi davranışından: «Çünkü köpeğin ağzının lokmayla kapatılması uygun olur.»

Sağına-soluna, önüne-ardına bakmadan, boyundan, gücünden büyük işlere kalkışanlara da bir çift sözü var: «Sen eğer koç ile toslaşırsan, yakında alnının parçalandığını görürsün. Arslana pençe, kılıca yumruk vurmak akıllıların işi değildir.» Bir de şöyle diyor: «Düşmana ok attığın zaman düşün ki, sen de onun karşısında oturmuş hedefsin.» Sâdi'nin öğüdü şu: «Girmeden, çıkmayı düşün.»

Sâdi, savurganı da, cimriyi de yergilerinden esirgemiyor. Hesap-bilmez savurgan için şöyle diyor: «Ekinini yeşil iken yiyen, harman zamanında ancak başakçılık yapar.» Dahası da var: «Parlak bir günde, gündüzün, kâfurî mum yakan ahmak, çok geçmeden görürsün ki, kandiline koyacak yağ bulamaz». Ya cimriyi nasıl tanımlıyor: «Onun sofrasında ekmek yerine güneş bulunsa, herkes kıyamete dek aydınlık günü görmezdi.»

Yanlış kişiye danışan, ondan yardım dileyen (Kilis'li Rifat'ın deyimiyle) «herifçiğin» başına geleni dinleyelim: Bir herifçiğin gözü ağrıdı. Bir baytara gitti. «Gözüme ilâç yap» dedi. Baytar,

hayvanların gözüne ilâç için ne yapıyorsa, onun gözüne de onu yaptı. Herifçiğin gözü kör oldu. Adamcağız yargıca gitti, yakındı. Yargıç: «Gözünün diyeti gerekmez; çünkü bu herif eşek olmasaydı baytarın yanına gitmezdi» dedi. Sâdi, burada şunu da ekliyor: «Hasır dokuyan da dokuyucudur; fakat onu ipek tezgâhına götürmezler.»

«Kör» deyip geçmemeli. Lokman Hekim'e sormuşlar: «Bilgeliği, (hikmeti) kimden öğrendin»? Yanıt vermiş: «Körlerden öğrendim; çünkü bir yeri değnekleriyle yoklayıp iyice anlayamayınca ayak atmazlar.»

Bilge kişinin, olur olmaz, bilir bilmez, her konuda konuşmasının da yakışık almayacağını, gerekmeyeceğini söylüyor Sâdi. Peki, câhil de susmasını bilse ya! «Câhil için susmakta iyi bir şey yoktur. Ne var ki, câhil, işin böyle olduğunu bilseydi, câhil olmazdı.»

(Milliyet 27 Ağustos 1972)

KARAGÖZ NEREDESİN

Türk Dil Kurumu'nun ödülünü kazan sayın Cevdet Kudret'in Karagöz'ünü almıştım yanıma, yazlığa giderken. Bilimsel bir inceleme niteliğinde ayrıntılı bir sunuştan sonra, oyunları derleyip vermekte sayın Cevdet Kudret. Şöyle çiziyor Karagöz'ün kişiliğini:

«Karagöz, okumamış bir halk adamıdır. Halk diliyle konuşur; öğrenim görmüş kişilerin (Hacıvat, Çelebi, Tiryaki v.b.) yabancı sözcük ve dil Kurallarıyle yüklü sözlerini anlamaz, anlayabildiklerini de anlamaz görünür; bu yabancı sözleri Türkçe sözcüklere benzeterek, onlara ters anlamlar verir; böylece toplum içinde iki ayrı zümrenin dillerinin çarpışmasından türlü gülünçlükler doğar... Özü sözü bir, düşündüğünü söylemekten çekinmeyen, patavatsız bir kişi olduğu için ikide bir zor durumlara düşer...»

Ya Hacıvat? O da şöyle: «Hacıvat, Karagöz'ün tam tersi bir tiptir. Öğrenim görmüştür, medrese diliyle konuşmaktadır; her çeşit bilim (matematik, iktisat, istatistik, ahlâk, gramer v.b.) ve sanattan (edebiyat, musiki v.b.) az-buçuk anlar; görgü kurallarına uygun davranır; her zaman kişisel çıkarlarını gözününde bulundurur; bunu sonucu olarak da, kurulu düzeni olduğu gi-

bi kabul edip eleştirme ve direnme yollarına sapmaz; nabza göre şerbet verir...»

Karagöz'le Hacivat güç anlaşırlar bu yüzden. Hacivat «tavsiye» der, Karagöz «fıskiye» anlar. Hacivat «musakkafat» sözcüğünü kullanır; Karagöz «musakka» söz konusu sanır. Hacivat «bî-behre misin?» diye sorar Karagöz'e; o da «Evet, kehleyim, tatarcık değilim» diye alay eder. Hacivat'ın dilindeki «iratlar», Karagöz'ün kulağına «iri atlar» gelir. Hacivat, Karagöz'ün aylığını medrese diliyle öğrenmek ister, «Ne kadar şehriye (aylık) aldın?» der; Karagöz, herkesin bildiği yemeklik «şehriye» anlamına yorar, «Yirmi okka» diye yanıtlar. «Kerrat» bilip bilmediğini sorar Hacivat; Karagöz «Kır atı da bilirim, beyaz atı da» karşılığını verir. «Kara-cümleyi (aritmetik dört işlemi) bilir misin?» sorusuna, Karagöz, «Kara Cemile değil mi? Bizim mahallede kurşun döker» der. Hacivat'ın «İlm-i riyaziye» sözünü, «Hamal Niyazi» ile karıştırır Karagöz. «Müsellesat» da «Deli Esat» olur Karagöz için. Daha niceleri var.

Her oyunda benzer anlaşmazlıklar çıkar halk adamı Karagöz'le, «incelik adamı Karagöz'le, «incelik, bilgiçlik düşkünü» Hacivat arasında.

Karagöz oyunlarını çağdaşlaştıran, canlandıran, dilini arındıran, ya da bu oyunlardan esinlenerek yeni yapıtlar yaratanlar çıkmazsa, yeni «Karagözcüler» yetişmezse —özellikle devlet elini uzatmazsa bu konuya— unutulacak, ölecek Karagöz oyunlarımız. Oysa, her gün gazetelerde, radyolarda, televizyonda, Karagöz'le Hacivat'ı anımsatan pek çok örnek yok mu? Politikacılarımızın konuşmalarını bir yana bırakıyo-

rum; devlet birimlerinin yazışmalarında, duyurularda, noterlerin «mukavelename», «taahhütname», «tasdikname» gibi belgelerinde, ilâç kutularından çıkan sözde açıklamalarda Hacivat'ı imrendirecek, Karagöz'ün tepesini attıracak dile de değinmek istemiyorum.

Gazetelerdeki duyuruları, «ilânları» bilmem okur musunuz? Ben, arasıra, göz atarım bunlara; dil açısından ilgilenirim. Arınmış, özleşmiş, günümüz Türkçesini kullanıyor birçoğu. Dilimizin ne ölçüde geliştiğini bu duyurularda da görüyoruz. Böyle de olsa, eski sözcüklere, eski anlatım kalıplarına saplanmalar da var. Batı dillerinden alıntılar yapma kolaylığı, ya da bilgiçlik taslama tutkusu da göze çarpıyor. Kimileri dil aşuresi.

Dilimizdeki gelişmeyi, Türkçenin vardığı aşamayı azımsamayan duyurular, çıkarlarına aykırı da görmüyorlar özleşmiş Türkçe kullanmayı.

Bir giyimevi, «yetenekli kişiler için ilginç bir işte çalışma olanağı» duyuruyor; «İnsanlarla ilişkiden zevk duyan, her gün yeni kişilerle karşılaşmayı seven» kişiler arıyor; «Her yönüyle doyurucu bir işte çalışma olanağı sunuyor». Bir başka duyuruda, «kıvançla kullanacağınız dolmakalem» övülüyor: Bir «holding», hisse senetlerinin bir bölümünü satışa «sunuyor»; «kârdan pay almak yönünden olduğu kadar, yönetim açısından da kurucu ortaklara hiç bir ayrıcalık tanınmayacaktır» diyor.

«Bir «reklâm ajansı», «müşteri temsilcisi» arıyor. «Bulmayı umduğumuz kişi 30 yaşlarındadır. Evli olsun isteriz. Ama dili Türkçenin yanında, İngilizceyi de çok iyi bilir. Hukuk, iktisat, felsefe, psikoloji, siyasal bilimler ya da gazetecilik dalla-

rından birinde yüksek öğrenim görmüştür... Sorunları bilir. Uyumlu bir toplumsal hayatı vardır. Şöyle deniyor duyuruda: «Dengeli bir kişidir. Çalışkandır. Akşamları, ardında da dağınık bir masa, birikmiş işler bırakmayı sevmez. «Ertelemek» fiili, sevdiği bir fiil değildir. Çok okur; okuduklarından yararlanmayı, kendini sürekli olarak yenilemeyi bilir. Alçak gönüllülüğü, kendine duyduğu güvenden doğar. Tüm bu niteliklere sahip kişileri bulmanın ne denli güç olduğunu biliyoruz». İsteklilerden «özgeçmişinizi bütün ayrıntılarıyla belirteceğiniz bir mektupla» yollamalarını bekliyor duyuruyu veren.

Başka örnekler de var, bu olumlu yolda. Peki, hepsi böyle mi?

Kimilerinin umurunda değil, dilimizin benliğine kavuşması. Her yaştan gençlerimizin konuştuğu, yazdığı, anlaştığı Türkçe bir türlü girmiyor kafalarına. Böyleleri, belleklerine yer etmiş eski sözcükleri, kalıpları kullanmakta bir sakınca görmüyorlar. Ya da, «Bakın neler döktürüyoruz!» tümüyle, bilerek kullanıyorlar o bitpazarlık sözleri.

Bir yüksek okulumuz «imtihan» ile asistan alacağını, «taliplere» duyuruyor. Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, «Tebliğler» Dergisi'nde belirtilen kitaplar «meyanında» yeni baskıları yapılanları bildiriyor. «İsimleri» ile «adları» başka başka imiş gibi, iki sözcüğü de kullanıyor: «Bol miktarda satışa arzedilmiştir» diyor.

İşverenler sendikalarından biri «alelâde genel kurul» toplantısına «davet» ediyor «üyelerini». Nelerin «müzakere» edileceğini belirtiyor:

«Gelir ve sarfiyat» ile ilgili «bütçe esaslarını tesbit etmek» de var görüşülecek konular arasında. Başka bir duyuruda, bir ortaklık, eleman arıyor: «Asgari üç sene iş tecrübesi», «azamî 40 yaş» koşulu var. «Lisan» saymıyorlar!) tercih sebebi» imiş. Bir ortaklık da «önemli açıklama» yapıyor: Dağıtılan «broşürlerde» yanlış anlamalara meydan verebilecek «bazı ibarelerin kullanıldığı tarafımızdan müşahede edilmiştir» diyor. Bir işletme «istihdam edilmek üzere» sekreter arıyor; «tercüme» yapabilmesi de gerekirmiş başvuranların. Bir bankamız «etiket» alacakmış; «teminatlar nakden veya teminat mektubu» olarak verilebilirmiş; «şartname ve nümuneler» görülebilirmiş; isteklilerin, bu işleri yaptıklarını «tevsik eden» birtakım «belgeler» sunmasını da öngörüyor.

Bir başka ortaklık, «Umumî Heyet kararı ve izahnameye uygun olarak», «tahvil» ihraç» etmiş; «cem'an» ne kadar çıkardığını bildiriyor; «itfa» edilmemişlerin hangi günden «itibaren» «itfa» edilebileceğini belirtiyor: Böylece «tahvilâtın tamamı itfa edilmiş» olacak; «kuponlar mukabili» verilecek faizleri gösteriyor «tahvilât» sahibi «mezkûr şahıslara..»

İstanbul Belediye Başkanlığından «duyuru» var; okuyalım: Kadıköy «kazası batı kısmında müteferrik ve kollektör kanal işi» konusu. «Keşif bedeli» gösterilmiş; bunu bir «kısmı» şu tarihte, «mütebaki kısmı» da şu tarihte ödenecekmiş. «Darülaceze Müdürlüğü» de su deposu ve çamaşırhane «inşaatı vesair onarım» yaptıracakmış. Haseki Hastanesine «lüzumlu cerrahî alet» «eksiltme» «suretiyle şartnameler veçhile» alı-

nacakmış. Belediye «yapı araçları bildirisi» de istiyor, «taahhütname», «beyanname» de. Gerekli başka «vesaik» de eklenecekmiş.

Bir ilimizin «organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü» yol, su, «drenaj, kanalizasyon» duyurusu yayınlamış; «ikmal inşaatı» için; «yeterlik belgesi» de arıyor ama, «teklif», «müracaat», «postada vaki gecikmeler», «şartname», «ihale» sözcükleri de kullanılıyor: «Keyfiyet ilân olunur» deyip, bitiyor.

Biliyorum: Böyle birçok örnek de siz verebilirsiniz.

Batı toplumlarıyle ilişkilerimiz geliştikçe, Batı dillerinden alınmış sözcükler de gözü kapalı kullanılmakta. Fransızca yanında İngilizce de, her gün artan ölçüde, dilimizi yaralıyor. Oysa, Fransız Hükümeti, Fransızca-İngilizce kırma dil (franglais) dönemini devlet eliyle sona erdirdi 18 ocak 1973'te: Görsel-işitsel alanla, yapı işleriyle, çekirdeksel güçle, petrolle, kamu işleriyle, kentçilikle ilgili birçok İngilizce sözlerin Fransızcalarını yayınlamış Hükümet. Alkışlıyor **Le Monde**, bu olumlu tutumu. (Bknz. Türk Dili, 1 Mayıs 1973, s 137-141).

Bizdeyse, portakal özü, artık «poşet» içinde satışa çıkarılmış. «Dekorasyon peluşu», «velur kadife» de var çarşılarda. «Geniş spektrumlu antibiotik, ampisilin müstahzarları» artık «enjegtabl flakon» içinde satılıyormuş. Bir «ortaklık», «radyo aksamı» satıyor; ayrıca «potansyometre», «kondansatörler» de var. Bir başkası, «regülatörler diye transformatör almayın» uyarısında bulunuyor. «Bobin sargıları lâklanmış mı?» bakmak gerek. Bu sözcükler yanında, baş-

kaları gibi «filtre» demiyor, çekinmeden «süzücü» diyor. Bir duyuruya göre, sıcak, bunaltıcı havalardan «klima cihazı» kurtarırmış; «nem fazlasını giderir, filtre» edermiş.

«İmalât ve Organizasyon» üstünlüğüyle övünen bir ortaklık, «Türk malı», «seyyar hava kompresörleri», «sanayi tipi sabit kompresörler», «atelye tipi kompresörler» satıyor. Özelliği, «piston deplasmanlı» olmalarında.

«Öncü ve ileri ne varsa» getirmiş bir buzdolabı ortaklığı, «Poliüretan tecrit mi?» «Monoblok gövde mi?», hepsinde de öncü olmuş. Buzdolaplarının «yekpare emaye iç gövdeleri», «rollbond evaporatörleri» de var. Bir başka buzdolabı yapıcısı, «polilüks çağın sevincini» vermekten mutluluk duyuyor; buzdolapları «monoblok polilüks», çamaşır makineleri «hidro brasörlü»; bunlar da «yekpare emaye». Bir dökümcü, «ısıya mukavim» çelik dökümler yapıyor; çeşitli nitelikleri arasında «presizyon» da sayılıyor. «Lüx (bu yazım -imlâ- ile) musluğu», «regülâtör», «dedentör» satıyor «aksesuvar imalâtı» yapan bir işletme. «Tişort» alabilirmişsiniz çarşıdan. Bir Üniversitemiz, «Kominikasyon (bu yazımla); «jeodezi», «Dizayn» «Ünit Operasyonu» dalları için asistan alacakmış.

İlginç bir duyuru da şu: «Görülmemiş rekreasyon tesisleri» kuruluyormuş bu yerlerde. «Parseller» satılıyor. «Konuklar» için «misafirhane», «marketler», «telesiyej», «dancing-hall», «restaurant» olacak bu «rekreasyon» yerinde. Bisiklet, atla gezinti «parkurları», «kulvarlı yüzme havuzları», «tam ekipmanlı» golf alanları, «ski» yapmak için «kayak pisti», «kreş», hepsi var. «Şömi-

neli, verandalı, rüstik romanesk pitoresk bir şale» sunuluyor, bu dilden anlayanlara. (Duyuruya «çağrıştırma», «örnek», «uzman», «yerleşme alanı», «yüzölçümü», «genellikle», «özellikle», «kesinlikle», «aşama» gibi sözcükler de «sızmış»).

Çağ dışı kalmak mı Hacivat gibi, bilgiçlik tutkusu mu, «nabza göre şerbet vermek» mi, yoksa «her zaman kişisel çıkarları göz önünde bulundurmak» mı, Türkçemize bu saygısızlığın nedeni? Belki de, halktan ayrı, «ayrıcalıklı kişiler» olma özentisi.

Daha ne yapsın Türk Dil Kurumu? Türkçe Sözcük'ün genişletilmiş altıncı basımı her yerde satılıyor; Ağaçişleri Terimleri Sözlüğü, Metal Bilim İşlem Terimleri Sözlüğü, Yerbilim Terimleri Sözlüğü, Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, Resmî Yazışmalar Sözlüğü, Yasa Dili Sözlüğü, Ceza Yargılama Yöntemi Yasası Terimleri Sözlüğü, Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu, İngilizce Türkçe Sözlük, Fransızca Türkçe Sözlük de Kurum'un yayınlarından. Dilimize sevgi, saygı hepimizin borcu.

Günümüzde pek çok alanda yaşayan Hacivatları gördükçe, duydukça, okudukça, «Kulakların çınlasın, Karagöz!» dememek elde mi?

(Cumhuriyet, 17 Ekim 1974)

AKINTIYA KÜREK

Cephe Hükümetinin o «her derde devâ» saydığı programında, «dil» konusu da yer almakta. Ileriye, çağdaşlığa dönük neler yaptıysak son elli yılda, hepsini tersine döndürme çabalarında bir hükümet, dilimizin ulusal bazımsızlığına, özbenliğine kavuşmasına göz yumacak değil ya! Bakın ne yazıyor bu konuda hükümet programı: Millî bir dil politikası izlenecektir. Dilimizin zenginliğinin korunmasına ve geliştirilmesine önem verlecek Türkçemizin iki ayrı dil haline gelmesine yol açan aşırılıklardan ve ilim dışı zorlamalardan kaçınılacaktır.»

Bir ilk gözlem: «Bilim» yerine «ilim» diyor ama program, «lisan» değil «dil», «takip edilecek» değil «izlenecek», «muhafaza» değil «korunma», «inkişaf» değil «geliştirme», «ehemmiyet» değil «önem», «ifrat» değil, «aşırılık», «içtinap» değil «kaçınılacak» demek zorunluğunu da duyuyor. Üç beş yıl önce aşırı görülen sözcükleri şimdi hükümet de doğal, olağan bulmuş, kullanmış. Bugün aşırı saydıklarının pek çoğu da birkaç yıl sonra doğal, olağan sayılacak kuşkusuz.

Atatürk'ün, dil ülküsünü yürütmekle görevlendirdiği, bunun için kendisine gelir vasiyet et-

tiği Türk Dil Kurumu, son basın toplantısında, hükümetin bu tutumunun yersizliğini, çelişkilerini, geride kalmışlığını ortaya koydu. Atatürk, 1930'da, şöyle demişti: «Ülkemizi, yüksek istiklâlimizi korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.» Bu yolda devletin ne yapması gerektiğini, 1932'de Meclis'i açış söylevinde belirtmişti: «Türk dilinin benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.»

Kırk yıldır, bu yönerge uyarınca, tarihsel etkenlerin de besleyişiyle, dilimizin arındırılması, yabancı sözcüklerin, kuralların atılması, yeni Türkçe terimler bulunması doğrultusunda, çok yol alındı. Kırk yıl geçince, bir Cephe Hükümeti —hem de «milliyetçi» olmayı kendinden başka hiç kimseye bırakmak istemeyen bir Cephe Hükümeti— nasıl anlayacak Atatürk'ün yönergesini? Programındaki «millî dil politikası» sözünden anlaşılacak, Atatürk'ün düşüncesine göre, yabancı diller boyunduruğu altında bulunmayan, öz Türkçe dediğimiz dil politikası olmak gerekmez mi? Oysa, Türk Dil Kurumu'nun basın bildirisinde de belirtildiği gibi, «hükümetin kimi üyeleri, millî dili, Arapça ve Farsça ile dolu Osmanlıca diye anladıklarını çeşitli davranışlarıyla göstermektedirler. Kendilerine sunulan müsveddelerdeki öz Türkçe sözcükleri silip yerlerine Arapça ve Farsçalarını yazmak, önceki bakan zamanında öz Türkçe yazılarla basılmış dergileri yok etmek, basılması için bir bakanlığa sunulan değerli yapıtları öz Türkçe sözcükler kullanıldığı için geri çevirmek, dil devriminden yana

olan değerli öğretmenleri tedirgin etmek gibi davranışlar örnek olarak gösterilebilir.»

Geçenlerde, Cephe Hükümetinin MSP'li bir bakanı, öz Türkçe sözcükleri benimsemediklerini, «ödün» sözcüğünü okuduğu zaman, «içinden öğürmek geldiğini» söylemedi mi? Nasıl da acıdım bu bakana, hükümet programını okuyunca; o da okumuştur kuşkusuz bu programı: Türk Dil Kurumu'nun basın bildirisinde de belirttiğigibi, programda, o MSP'li bakan gibilerinin «aşırı» buldukları sözcüklerden 190 tanesi kullanılmış? İşte birkaçı: Alan, amaç, araç, bağımsız, bilimsel, çoğunluk, denge, dönem, egemen, eşit, etki, kesin, eylem, gereç, görev, bilgi, ilke, işlem, kamu kesimi, kent, nitelik, ödüllendirmek, önem, özel, özgürlük, sınav, sorumluluk, sonuç, uygulamak, ülkü, üretime dönük, yakıt, yasama, yetki, yönelik, yükümlü...

Yalnız hükümet programında mı görülüyor bu tutarsızlık? Cephe Hükümetinin kuruluşundan bu yana, gazetelere şöyle hızlıca bir göz attım. Neler demiyor hükümetin ileri gelenleri; eski dilden ya da Frenkçeden birçok sözcükler yanında ne «aşırı» (!) sözcükler de kullanmıyorlar! Bir duysa ya da görse o MSP'li bakan, belki öğüre öğüre hastanelik olur!

Karamanlis'in demecini yanıtlarken, Başbakanın kullandığı sözcükler arasında şunlar da var: Yorum, düzey, çözüm, yaklaşım, amaç, belirgin, tutum, durum, sorumlu uluslararası yönelik görev, çıkar, boyut, katkı... Brüksel'e uçmak üzereyken verdiği demeç benzer sözcüklerle dolu. Başka konuşmalarındaki sözcüklere de kulaklarını tıkamalı MSP'li bakan: Öncelikle, buna-

lım, güvenoyu, başarı, sorun, savunmak, gündem, gerekçe, tartışma, olumsuz yararlar sonuç diyor Başbakan!

AP'li öteki yetkilileri geri kalmıyorlar başkanlarından. AP Genel Başkan Yardımcısı görev, işlem, amaçlamak, nitelik, yönetici, olay, geçmiş, yürürlük, yasama, eylem yargı yetkisi örnek, üye gibi sözcükleri «huzur-u kalple» kullanıyor! Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı bir yazısında, aynı yoldan gitmekte; şu sözcükler de var yazısında: Yaklaşım, kamuoyu, görev, uygulamak, tartışmak, yetki, uzman, deyim, geçerli çözüm, toplam, bunalım, öncelikle, yarar, olumlu, sonuç, izlemek. AP Genel Sekreteri, kural da demekte, ilke de, gelenek de. AP'li Devlet Bakanı neden çekinsin? O nun konuşmasında da sonuç, yargı, zorunlu, araç, gizli oturum, kamu, yansımak gibi «aşırılıklar» var!

Ya öteki ortakları Cephe'nin? CGP'li Başbakan Yardımcısı, belge, kamu düzeni, denge, sorumlu, kişisel görüş, bunalım, sağlamak, konu yansımak, yayın, izlemek, açı, kurum, sorumluluk, görev gibi sözcükleri «aşırı» saymıyor, kendi kullandığına göre! MHP'liler aynı tutumda; MHP'li Başbakan Yardımcısı da, savaş alanı, savunmak, güvenlik, kuruluşlar, eğitim, seçim, sonuç, kavram, azınlık, yönetici, seçmen, dönem, örgüt, zorunluk, eylem, sınır, uygulamak, neden, öğretim, kurum, görevli, yenik düşmek sözcüklerinin «millîsini» aramadan konuşuyor!

MSP'li bakan, ne çeşit duygularla okumuştur, MSP'li Başbakan Yardımcısının konuşmalarını, kestirmek güç. Bakın hangi sözcükler de geçmekte o yapmacık, ağdalı Osmanlıcası için-

de: Güvenoyu, kesinlikle, konu, Batı ülkeleri, uçak, üye, kuruluş, yürütücü, ilgili, uyum, örnek, sorum, basın, olay, öğretmen, öncelikle, nedenler, sağlamak, gündem, gerçekleştirme... MSP'li Tarım Bakanı da Başkanından ayrılamayacak: Konu sağlamak, kamuoyu, önem, uzman, kuruluşlar, dönem, uygulamak, dengeleme sözcükleri de —öğüren bakan arkadaşı ne derse desin— «aşırı» gelmeyecek kulaklarına!

Bir zamanlar, sonradan Vatan Cephesi kuran bir başka hükümet de, Türkçemizin benliğine kavuşmasına, yabancı sözcüklerden arınmasına karşı çıkmıştı. Öyle ki, günün Türkçesine çevrilmiş 1924 Anayasamızı, 1952'de, olduğu gibi eski metne çevirmişti. Ne oldu sonra? Türk diline gönül vermiş sanat adamlarımız, genç kuşaklar, dilcilerimiz, çeşitli bilim kollarında çalışanlarımız, öğretmenlerimiz dilde Atatürk ülküsünü sürdürdüler.

Şöyle yazıyor Sayın Ömer Asım Aksoy bu konuda: «Bugün Anayasa yerine Teşkilât-ı Esasiye sözünü koydurmaya kalkışsak, buna evet diyecek bir tek kişi bulabilir miyiz? Anayasa'nın dilimize kazandırdığı yasama dokunulmazlığı ile Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'ndaki masuniyeti teşriiye'den birini yeğlemeleri için yurttaşlar arasında bir oylama yapılsa masuniyet-i teşriiye'ye kim oy verir? 1952'de eski metne dönüldükten sonra bile, Anayasa ile dilimize giren savcı yerine yürürlükteki Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun müdde-i umumî'sini kimse kullanmamıştır. Artık herkes mer'iyet'i değil yürürlük'ü, ademi itimat'ı değil güvensizlik'i, şahsiyet-i hükmiyye'yi değil tüzel kişilik'i, ekseriyeti mutlaka'-

yı değil salt çoğunluk'u benimsemiştir. Şimdi bize «eski karşılıkları kullanabilirsiniz» deseler, inhisar'ı, idare-i örfiye'yi, istizah'ı hiç kimse kullanmaz.» (Türk Dili, 1 nisan 1973). İki sözcük de ben ekleyeyim: Genelkurmay Başkanlığı varken, kim kullanır Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ni? Ya da Yankı dergisi Aksiseda'ya bilemediniz İnikâs'a çevirir mi adını?

Gerçekçi bir gözlemle bitireceğim. Türk Dil Kurumu basın bildirisinde şöyle denmekte: «Bundan önce de, kimi hükümetler, özleşen dile karşı çıkmışlardır. O zamanki davranışlar, nasıl dilimizin özleşmesini engelleyememişse, bundan sonraki benzer girişimler de öylece başarısız kalacaktır.»

(Cumhuriyet, 28 Haziran 1975)

«BOŞUNA TALAŞ...»

Kürtür Bakanlığımız, «millî harsımızı» canlandırma çabalarını sürdüredursun, şimdi de Adalet Bakanlığımız sanatla ilgisini genişletme özleminde görünür: Sayın Adalet Bakanı, savcılara bir genelge yollayarak, tiyatro oyunlarını, özellikle «tulûatçı» olanları yakından izlemelerini istemiş. Yoğun çalışmaları arasında, savcılarımız da nefes alıp, dinlenme olanağını bulurlar belki, o tiyatro senin, bu tiyatro benim diyerek.

Sanata karşı Cephe Hükümetinin «ilgi» duyuşu yeni sayılmaz; şaşılacak bir yanı da yok böylesine bir ilginin. Yazınımızı «çok yakından» izlemiyor muydu nicedir «yetkililer»? Hükümet ortaklarından biri, bir başka ortaklık döneminde, heykel konusuna, sanat tarihimize geçecek bir garip ilgi duymuştu. Şimdi sıra tiyatro oyunlarında demek!

Sanata karşı böylesine bir «ilgi», sanattan böylesine çekinmek, aslında sanatın gücünü kanıtlamıyor mu? Boşuna dememiş Atatürk, yıllar önce, sanki bugünkü kimi politikacıları görürcesine: «Efendiler, siz hayatınızda mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsniz, hatta Reisicumhur olabilirsiniz, fakat hiç bir zaman sanatkâr olamazsınız; binaenaleyh bu çocukların kıymetini bilelim.» Atatürk, belki «bilim adamı da olabilirsiniz...» derdi, kimi bilim adamlarının tutumunu görseydi!

Sanata değer vermeyen, sanat yapıtına herşeyden önce kuşkulu gözlerle bakan «yetkililer» yönetiminde başka toplumlar da yok değil, Oysa «uygar» dediğimiz «çağdaş» toplumlar bu ilkel dönemi çoktan aşmış, gerilerde bırakmış. Böyle davranışlar «ibret alınacak» tarihsel gerilikler olarak gösterilmekte. Bir karanlık çağın akıl almaz davranışları olarak anlatılır Molière'in Kilise'den çektikleri. Schubert, belki de yaşamını uzatacak, küçük bir «sürekli iş» bulabildi mi? Mozart, verem olacak ölçüde çalışmak zorunda bırakılmadı mı? Rembrand «müflis» ölmedi mi? Van Gogh'un doğduğu ülkede ilk sergisinde, «Hollanda'nın ağırbaşlı zevatı» resimlerine tükürmediler mi? Milâno Konservatuarı profesörleri, Verdi'nin yüzüne kapılarını kapatmadılarmı? Berlin «yetkilileri», Paderewski için «piyano çalamaz» demediler mi? Ya hoşgörüsüzlüğün tarih boyunca astığı, kestiği, yaktığı, yıktığı binlerce kafa, gönül ve sanat adamı?

Bütün bu davranışlara nasıl bakıyor çağdaş insan? Nasıl değerlendiriyor bu bağnazlığı, İnsan Hakları Sözleşmeleri çağında yaşarken? Üstelik, neye yaradı bu «işgüzarlıkları»? Sanatçı, sanat değeri olan yapıtlarıyla kuşaklar boyunca anılırken, «bağnaz işgüzarlar» bu yaptıklarıyla akla geliyor.

Yalnız politikacılardan mı geliyor sanata, sanatçıya karşı bu olumsuz davranış, bu anlayışsızlık, «sözcükleri tartarak söyleyeyim— bu «saygısızlık»? Kimi bilim adamları, bilgiyle doldurdukları kafalarında, sanata saygı duygusunun tutunabileceği bir «yercik» bırakmıyorlar.

Çok iyi niyetler içinde olsalar da: «Cehenneme giden yol da iyi niyetle döşenmiştir» sözü boşuna mı?

Sayın Adalet Bakanı'nın genelgesi bir «açık oturum» anımsattı bana, kimi bilim adamlarının davranışına örnek olarak. Bir süre önce, televizyonumuzda, !Perde ve sahne sanatçılarının sosyal güvenliği» konusuna ilişkin açık oturumu izlemiş miydiniz? Sayın Haldun Taner tiyatro sanatçıları adına, sayın Ümit Utku sinema sanatçıçıları adına, değerli bir doçentimiz de sosyal güvenlik uzmanı olarak katılmıştı bu tartışmaya. Katılanlar bu kadar değildi: Açık oturumun yöneticisi, iki boş koltukda göstermişti açık oturuma katılan: Biri Sosyal Sigartalar Kurumu, öteki Bağ-Kur temsilcisine ayrılmış. Bu temsilciler, Bakanlık'tan izin alamadıkları için, açık oturuma katılamamışlardı. Anlaşılan Bakanlık, «kapalı oturum» yanlısı bu konularda. Bir bakıma, sanatçıların sosyal güvenliği konusuna ne biçim ilgi (!) gösterdiğini daha anlamlı koyamazdı ortaya Cephe Hükümeti.

Tartışma süresince anlaşılan şu oldu: Sayın bilim adamına iyice anlatmamışlar konuyu; bir türlü de anlatamadılar tartışmalar süresince. Aslında, bir ön-soru vardı bu konuya girerken. Onu da sayın Taner daha baştan açıklamıştı: Bir ülkede sanat gerekli mi, değil mi? Başka bir deyimle, uygar toplum yaşamının vazgeçilmez, bütün ulusun bugününü, yarınını ilgilendiren, yüceleştiren, kişiyi gerçek anlamında insanlaştıran bir uğraşı mı sanat? Yoksa, birtakım başka «meslekler» gibi, «zanaatlar» gibi, sıradan bir uğraşı mı?

Ulus için gerekli, vazgeçilmez, «olmazsa ol-

maz» değilse sanat, niye uğraştırırlar iki sanat elçisini televizyon ışıkları karşısında? Hiç tartışmaya gerek yok o zaman, sanatçıların sosyal güvenliği sorununu. Sayın bilim adamının özlediği gibi, herkese sosyal güvenlik sağlanırsa —sağlandığı vakit— sanatçılara da sağlanmış olur. «Sanatçıya neden ayrıcalık tanınsın?» diye sorup durdu değerli bilim adamımız.

O açık oturumu beceriyle yöneten görevli, sayın bilim adamına daha en başta sorsaydı sayın Taner'in sorusunu, «sanat-manat vız gelir bana; ben hiç kimseye ayrıcalık tanımam» havalarına girmezdi belki; başlamadan kapanırdı açık oturum. Sonradan, sanata, sanatçıya üstün bir değer tanıyanlar arasında düzenlenirdi bir açık oturum, gerekirse.

«Sanatçılar, sosyal güvenliklerinin sağlanmasını istemekle, ayrıcalık istiyorlar; ben ayrıcalıklara karşıyım» demekte direnen sayın bilim adamı, hem haklı, hem haksızdı sanırım. Kimsesiz çocuklarına, yoksul yaşlılarına, çöp tenekesine atılacak sosyal artıklar gibi davranmak, utanılacak bir vurdum duymazlık toplum için. Ne var ki, «ayrıcalık» kabul etmeyen bilim adamı, yalnız sanatçıların istemlerini «ayrıcalık» saymakta direndi. Asıl «ayrıcalıklar» üzerinde durmadı bile: Sosyal güvensizliği yaratan, sürdüren, sorunlarımızı çıkmaza sokan ayrıcalıkları dile getirmedi bir türlü. İlkel bir kapitalist düzenin utanç verici ürünlerine göz yumar davrandı.

Bir ülkede depremden binlerce insan ölür, yüzlerce ev yıkılır, yiyecek, giyecek dağıtımında olaylar patlak verir; ertesi gün gazetelerde yer-

li yabancı «ayrıcalıklılar» için «lüks» bir otelin ilânı çıkar, utanma duygumuzu yaralarcasına: «Bize gelin depremden korkmayın; depreme dayanıklıdır bizim otel» gibilerden! «Teşvik tedbirleri», «vergi iadeleri», «banka kredileri» kabul etmeyen sayın bilim adamı. Bu çeşit «ayrıcalıklar» karşısında gözlerini kapa, sonra sanatçıların sosyal güvenlik istemlerini «ayrıcalık» say, karşısına geç bu hakkın! Olur mu?

Sayın Taner'le sayın Utku'nun açık oturumda çektikleri güçlük, hepimizin toplumsal bir sorun saymamız gereken bir konuyu dile getirirken, kendileri (sanatçılar) için «bir şeyler koparmak» durumuna sokulmaları. Onlar da biraz utangaç, biraz bağışlayıcı, biraz özür dileyici tutumlarıyle, «ayrıcalık istemiyoruz biz...» gibilerden alttan alışlarla anlatmaya çalıştılar sorunumuzu, sanata sırt çevirir duruma düşmüş olanlara.

Bir ara, tepeleri atar diye bekledim sayın Taner'le sayın Utku'nun. Atar da, «Elbette ayrıcalık istiyoruz sanatçılar için» derler diye bekledim. «Sanatçının, toplumun yücelmesi için istedikleri haklar, ayrıcalık değil: Bir başkasının lokmasında gözleri yok. Uygar bir toplum çok şeysiz —sanata ilgisi, saygısı olmayan, sanattan ürken politikacısız, bilim adamsız— olabilir ama, sanatsız, sanatçısız olamaz» diye haykırmalarını bekledim.

Bakın ne demiş Atatürk, hepimize ders verircesine: Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller gereklidir. Bu temellerin en önemlilerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatçıdan yoksun olursa tam bir hayata sahip olamaz.»

Sanatçıya «ayrıcalık» tanımak istmeyen herkese, bir sözü daha var: «Sanatsız bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur.»

Sanat konusuna sanırım bu açıdan bakmak gerek, açık olsun, kapalı olsun büyün oturumlarda. Bakmayanlarla da tartışmamak. Neyi anlatacaksınız, anlamak istememekte direnene? Bir küçük bardak çağlayanla ne kadar dolabilir ki? Alabildiğince; o kadarcık işte. Yunus Emre, sanattan nasibi, sanatçıya saygısı, onların dertlerine kaygısı olmayan için söylemiş sanki: «Bahasın ne bilesin / Sen satın almayınca.»

Şu fıkra anlatır belki durumu: Padişahın biri «telâş» yerine hep «talaş» dermiş. Vezirin derdi, nasıl düzeltsin bu yanlışı, Padişahın yüzüne vurmadan. Bir gün huzura biraz geç gelmiş, «telâş» içinde. Padişah, «Bu ne talaş?» diye sormuş. «Efendimiz» demiş Vezir heceler üstünde durarak, «Telâşım şundandı: Evde patlıcan kızartmak için talaş toplamışlar. Telâşla tavayı devirmişler; yağlar talaşlar üzerine dökülmüş. Bir telâş, bir telâş. Ateş talaşlardan çevreye sıçramış. Telâş büsbütün artmış...» Padişah kesmiş Vezirin sözünü: «Ne oldu bu işin sonu, çabuk söyle» buyurmuş merakla. «Merak buyurmayın, efendimiz, söndürüldü tutuşan talaşlar. Telâşım bundandı işte.» Bir nefes almış padişah, «Boşuna talaş etmişsin» demiş.

Boşuna «talaş» mı ediyorum, kimilerine göre?

(Cumhuriyet, 11 Aralık 1975)

Şu küçük kitap geçti mi elinize? Adı, Geometri, İstanbul'da, Devlet Basımevi'nde basılmış 1937'de. Yazarın adı yok kitabın kapağında. Bir açıklama var: «Geometri öğretenlere, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığı'nca neşredilmiştir.» Evet, yıl 1937. Yazarı mı? Yazarı Atatürk.

Türk Dil Kurumu, bu kitapçığı 1971'de yeniden yayınladı. Sayın A. Dilaçar, önsözde şunları belirtiyor: «Bu kitabı Atatürk, ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, III. Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle yazmıştır.»

Geometri, 44 sayfalık küçük bir kitap. Bugün, biraz okul görmüş herkesin benimsediği birçok yeni terim bulmuş Atatürk: Boyut, uzay, yüzey, çap, yarıçap, kesit, açı, taban eğik, yatay, dikey, oran, alan, varsayım.. Anlamayan, yadırgayan var mı bugün bu sözcükleri? Oysa, 1937'den önce bunlar yoktu dilimizde! Ne mi vardı? Şunlar: Müselles, murabaa, muhammes, müseddes, müselles-i mütesaviyül adlâ, şibhi münharif-i kaim, zâviyetân-ı mütekabiletân-ı dahiletân...

Atatürk'ün 1930'daki sözlerini bir kez daha haykıralım, işitmek isteyen kulaklara: «Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.» O günden bu yana, bu yöndeki başarılara övünçle bakabiliyoruz: 1930'lar öncesinde yazı dilimizde yüzde 35-40 oranında Türkçe sözcük kullanılırken, bugün bu oran yüzde 75-80 dolaylarında!

Atatürk devrimlerinden birçoğuna olduğu gibi, dildeki özleşmeye de karşı çıüan, bir yandan da «miliyetçi» omayı kimseere bırakmayan Cephe Hükümeti, daha Hükümet programında belli etmişti niyetini, «millî dil politikası izlenecektir» diyerek. Bu politikanın içtenlikten uzak, yapmacık, tutuculara yaranma özentisi, boşuna bir çaba olduğunu «Akıntıya Kürek» başlıklı yazımda belirtmiştim (Cumhuriyet, 28 Haziran 1975).

Şimdi, hızlanmış görünür çabaları. Cephe Hükümeti, «Öğretmen kıyımı ve kitap yasaklama Bakanlığı»na dönüştürdüğü Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla, bir genelge yollamış valiliklere (Tebliğler Dergisi, 17 Kasım 1975); «dilde aşırılıklardan sakınılmasını» istemiş sayın Bakan. Bu genelgede, «aşırılıkların okullarımızda kötü tesirini önleme»den söz ediyor Bakan; «arı dil adı altında çalışmalardan kesinlikle sakınılmasını, yerleşmemiş, oturmamış kelime ve terimlere itibar edilmemesini» öğütlüyor.

Bu genelge üzerinde duracak değilim. Sayın Ömer Asım Aksoy, Türk Dili dergisinde (Şubat 1976) gereği gibi duruyor bu konu üzerinde; daha da duracağını belirtiyor. Bir eski Millî Eğitim Bakanı'nın, 1967'de benzer sözlerle yazılmış, benzer bir genelgesini anımsatıyor sayın Aksoy: «Kırk üç yıl önce yurdumuzda «erdem» ve «ertem» sözcükleri yoktu. Bunlar dilimize gökten inerek girmedi. Bir atılımın, bir aşırılığın ürünü olarak girdi» diyor; şunu da soruyor: «Aşırılıklardan sakınılmasını öğütleyen bu iki bakandan, önce kendi soyadlarını «Fazilet»e çevirmelerini beklemek hakkımız değil mi?»

Cephe Hükümeti, «yerleşmiş-yerleşmemiş,» «oturmuş oturmamış», «yatmış-kalkmış» sözcükleri saptama yolunda bir yeni adım daha atmış bu sıralarda: Türk Dili Akademisi kurmak için bir yasa tasarısı sunulmuş.

Tasarının metnini de, gerekçesini de gördüm. Türkçe, Osmanlıca, Fransızca karışımı bir «millî dil» ile kaleme alınmış. Bakın daha ilk maddenin başlığında, ısıramadıkları eli nasıl öpüyorlar: «Akademinin adı, yeri, amacı, görevi» demişler. Neden, «Akademinin ismi, mahalli (ya da makarrı), gayesi, vazifesi» diyememişler? Bu madde şöyle: «Türk Dili Akademisi adı ile Ankara'da tüzel kişiliği (inanmayacaksınız ama, «şahsiyet-i hükmiye» diyememişler) olan ilmî ve bu kanun esasları dahilinde idarî özerkliği (yine inanmayacaksınız: «muhtariyet» dememişler işte) bulunan bir Akademi kurulmuştur. Akademi Başbakanlığa bağlıdır. Akademi, Türkiye'de (neden «Dünyada» değil?), Türk Dili alanında en yetkili (unuttular mı «selâhiyetli» sözcüğünü?) resmî kuruluştur («teşekkül» demek isterler sanırım).»

«Esbabı mücibe lâyihası» demek varken, nedense «gerekçe» demişler-. Bu gerekçede, girişimin nedenleri anlatılıyor: «Yüzyıllarla ölçülen bir geçmişi, ölmez ebedî ve fikrî mahsulleri bulunan Türk Dili, çağımızın ilerlemelerine, kültür ve teknik icaplarına uymak bakımından, sıkıntı ve karışıklık içinde» imiş; «19. yüzyılda Avrupa kültür ve medeniyetini benimseme zarureti, dildeki sıkıntının ilk belirtisi olmuş». Bu yüzden, «çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak karar ve çabasında bulunan Türkiye'de, Türk dilinin, yük-

sek bir ilmî kuruluşun sorumluluğu (nesi vardı «mes'uliyet» sözcüğünün?) ve koruyuculuğu («himaye» bırakıldı mı?) altında gelişmesi (ne oldu «tekâmül»e, «inkişaf»a?) zarurî görülmektedir». Bu Akademi, «Türk Dili ve Edebiyatı alanlarında en yetkili şahsiyetleri biraraya toplayan en yüksek bir ilim kurulu olarak düşünülmekteimiş!

Peki, neden Başbakanlığa bağlanacak bu Akademi? Açıkça söylüyor gerekçe: «Hizmetin, çabuk görülmesinin sağlanması bakımından Akademi Başbakanlığa bağlanmıştır». Anlaşıldı, değil mi? Hem, 22. madde biraz daha açıklık getiriyor: «Akademi giderlerinin karşılıkları Başbakanlık Bütçesi'nde yer alır». Bir de «cici», geçici madde var: Akademi'nin ilk 15 asıl üyesini Başbakan atayacakmış!

«En yetkili şahsiyetlerden» kurulacak bu «en yüksek ilim kurulu» ne yapacak kurulduktan sonra? Tasarının 2. maddesinde, Türk Dilini, «çağdaş kültür ve medeniyet dillerinden biri haline getirmek» gösteriliyor amaç olarak! Demek, dilimiz, Milliyetçi Cephe'ye göre, «çağdaş kültür ve uygarlık dili» değil bugün! Akademi'nin amaçları arasında en önemlisi şu: «Türk Dilinin ilmî esaslara göre düzenlenecek sözlüğüne (kim kaldırdı o güzelim «lûgat» sözcüğünü?) girmesi gerekli bütün kelimeleri devamlı olarak araştırıp tespit ve onları bu sözcüğe alarak tescil etmek»!

Anlaşılıyor: Bir Fetva Sözlüğü olacak, Akademi'nin Lûgatı. Hangi sözcükler alınmışsa bu lûgata, tümünün dokunulmazlığı olacak; başka sözcük kullanmak yasak! (Kullanacaklara ne ce-

zalar verileceği belirtilmemiş tasarıda; belki de bir ek yasa çıkartırlar ardından).

Tasarıda kullanılan sözcüklere bakarsanız, şimdiden «tescil »edilmişler arasında şunlar da var: Amaç, görev, görevli, tüzel kişilik, özerklik, yetkili, sözlük, terim, (inanmayacaksınız ama) ödül, üye, aday, önem, kurul, yönetim, sürekli, çoğunluk, sonuç, oy, ödenek, yayımlamak, uzmanlık, yeterlik, nitelik, atamak, soruşturma, sanık, genel, özel, tasarı, taslak... (Kim koymuş bunları tasarıya, «en yetkili şahsiyetlere »danışmadan?)

Artık yalnız Fransızların değil, bizim de onlarınkine benzer (Tanrı benzetmesin!) bir Akademimiz olacak; hiç olmazsa, üye sayısı bakımından: Tasarının 6. maddesine göre, Akademi'nin asıl (bir başka yerde «aslî») üye sayısı en çok kırktır». Üyelerin tümü için de, «Üniversite Dili ve Edebiyatı Bölümü Kürsülerinde profesör veya doçent olarak görevli bulunmak» zorunlu.

Ya o «sevimli», o «masum» Geçici madde 1 yok mu? Şöyle diyor: «Akademiye kuruluşu sırasında, 6. maddede belirtilen nitelikleri (kim uydurdu bu sözü?) taşıyanlardan 15 asil üye seçilir. Bu asil üyeler, en az 4'ü Üniversite Türk Dili, 4'ü Üniversite Türk Edebiyatı profesörü ve doçentlerinden, 7'si üniversite dışından olmak ve dilci sayısı 3'den az olmamak şartiyle, Türk dilinin ve edebiyatının Akademi'nin amacına uygun yönde («istikamette» demek istiyorlar sanırım)gelişmesi («tekâmülü» diye okuyun) yolunda hizmeti geçmiş ve bu dallarda orjinal ilmî veya edebî eserleri ve çalışmaları ile tanınmış şahsiyetler arasından ve Başbakanlıkça seçilir.»

Beklediğiniz çıkmayacak: Bu ilk 15 «asil» üyenin adları belirtilmemiş tasarıda. Gerek de yok buna: Bunlar «tanınmış şahsiyetler» değil mi? Başbakan bilmeyecek de kim bilecek böylelerini? Hadi Başbakan bilemedi; Başbakan yardımcıları da bilemezler mi?

Sayın Nadir Nadi, boyle bir Akademi'nin ne yapacağını şöyle anlatmaktaydı, Cumhuriyet'teki başyazısında (3 şubat 1976): «Ulusal, kültürel değerlerimizi koruyacak, geliştirecek mi? Bizce hayır. Azınlık Cephe Hükümeti'nin kuracağı Akademi, olsa olsa, ulusal değerlerimiz üstüne titreyen, kültürümüzü çağdaş uygarlık doğrultusunda geliştirmeye can atan bugünkü Atatürkçü aydın kuşakları hedef alacak, onları susturmaya, saf dışı etmeye çalışacak, böylece Türk toplumunu gerisin geriye sürüklemeyi amaç edinecektir. Bu arada, Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu da kuşkusuz unutmayacaktır.»

Atatürk'e her yönden gizli-açık saldırıda bulunanlar, o ne yaptıysa yıkmağa uğraşanlar, şimdi de, yeni saldırılar için Akademi siperleri kazmaktalar. Bu siperlere girmemek, Kutb-ül Aktab'lı Kırklara karışmamak, onlarla yandaş olmamak, bu oyunu bozmak, ulusal kültürümüze, dilimize, yazınımıza, bilime gerçek saygısı olan her aydınımızın saygınlık ödevi. «Bin Temel Eser» serüveninde de gördük: Kötü, sürekli olamıyor; geciktirici, zarar verici oluyor ancak. Bunu da önlemek, «iyiye, doğruya, güzele» yanlısı aydınların görevi.

(Cumhuriyet, 13 Şubat 1976)

Türkçe Sözlük, «Klâsik» sözcüğünü şöyle tanımlıyor: «Üzerinden çok zaman geçtiği halde değerinden kaybetmeyen yapıt ya da sanatçı.» Rahmetli Doğan Nadi'nin «Bir Dakika» fıkralarını (Çağdaş Yayınları, ikinci bası, İstanbul 1975) okurken bu sözcük geldi aklıma.

Biliyorum, Shakespeare gibi, Geothe gibi, Molière gibi , her çağda, her yerde insana özgü yüce duyguları, aşınmaz düşünceleri, ya da düzelmez gülünçlükleri, çelişkileri dile getirmiyor «Bir Dakika» da. Toplum düzenimizin her alanda aksaklıklarını, «akıl almazlıklarını», politikacılarımızı, yöneticilerimizi seriyor gözler önüne, 1946'dan 1969'a dek. Son otuz yılın hangi döneminde yazdıkları da önemli değil: Bugün de geçerli, bugün de taze, güncel çoğu. Doğan Nadi'yi övmek mi gerek, toplumumuz adına yerinmek, acınmak mı gerek, gülmeli mi, ağlamalı mı kestiremiyor insan.

Kitaba önsöz yazan sayın İlhan Selçuk, bu fıkra türünü, Doğan Nadi.nin İkinci Dünya Savaşı sonunda yarattığını belirtiyor. «Çoğu ülke gibi Türkiye'yi dalgalandıran iki sözcükten biri barış, öteki demokrasi» o sıralarda. Bugün de öyle değil mi? Barış bir dış sorun değil yalnız, bir iç sorun da. Tek partili bir dönemden çıkış gerilerde kalmış olsa da, tek partili bir düzene dönüş özlemleri kol gezer ortalıkta. Sayın Selçık'un dediği gibi, Doğan Nadi fıkralarıyla bir yenilik getirdiği sıralarda, «Köprünün tam ortasındadır Türkiye... Acaba karşıya geçebilecek mi? Yoksa geriye mi dönülecek?» Bugün

de olup bitenlere bakanların kafasında aynı soru yok mu?

Doğan Nadi'nin yazdığı günlerde, çoğumuz, her sabah gazeteyi ele alışımızda, ilkin «Bir Dakika»yı okurduk. Herkesin aklından geçip de öylesine söyleyemediğini, akreple yelkovanı alınmış bir saat gibi tik-tak edişlerimizi, «bir dakika» içinde sererdi gözler önüne. Bilgiçlik taslamadan, iri iri «lâflar» etmeden, saçmalıklara karşı sağduyunun şaşması vardı o yazılarda. O günleri yaşamamışlar için, nereden kalkıp nereye varamadığımızı da anlatıyor bu kitap.

Sayın Selçuk, haklı olarak, bakın ne diyor: «Tek sütun üzerine sekiz on satırlık bir fıkra türü... Bazen on beş, hattâ yirmi satıra da çıkabilir. Ama ne kadar kısa olursa o kadar iyi. Doğan Nadi'nin küçük fıkralarının adı «Bir Dakika»dır. Ne var ki bir dakika sürmez. Bir yağmur değil, şimşektir... Sigarayı yakmak için kibriti çakmak... Bir anda gerçeğin ışıldaması... Şehir Hatları vapurlarından birinin projektörünün denizde bir kayığı birdenbire aydınlatması. Kalabalık arasında tanıdık birini birdenbire görmeniz. Kapalı perdeler arasından bir ışının loş odaya birden sızıvermesi... Ya da tabancanın tetiğini çeker gibi patlayan bir kahkaha, bir nükte, bir yergi...»

Basın özgürlüğünün (!) şöylesine olduğu bir dönemde yazmaya başlar Doğan Nadi (kimilerinin bugün de özlediği bir dönemde):

«Efendim, ıspanak sıhhate fevkalâde faydalı, aynı zamanda ucuz bir sebzedir. Pişirmesi de kolaydır. Etli pişer, etsiz pişer, pirinçli pişer, pirinçsiz pişer.

İçinde yüzdesi yüksek demir vardır ki vü-

cuda başlı başına kuvvet verir. Müleyyim hassası vardır ki mideyi ve barsakları hiç yormaz: Üstelik memleketimizde bol bol çıkan ıspanağı millî sıhhat namına bol bol yemek ve yedirmek vazifedir.

Not: Hukuk müşavirlerimiz bugünlük yalnız bu fıkranın neşrini münasip buldu.»

Demokrasi çabalarımız ya da çabalamalarımız, ayrı bir «maden» o kartal gözler için. Bokın biri 1949'da, biri 1953'de, biri de 1966'da yazdığı «Bir Dakika»lara:

«— Senede yüz binlerce lira alan bir turizm bürosu var —Turist yok! Yüz binlerce lira vergi verecek müessese var.— Vergi veren yok! —Devlet, millet diye bar bar bağırıyoruz —Aldıran yok! İş o hale geldi ki, memlekette, «demokrasi kurduk» diyoruz, fakat gelgelelim: — İnanan yok.»

Daha sonra, 1953'de, partilerin birbirlerini aynı suçlayışlarla karalamalarına bakıp, «Az gittik, uz gittik; Demokrasi düz gittik» deyip, «Fesubhanallah!!!» çekiyor. Meclis'te, milletvekillerinin 1966 nisanındaki tutumu bugünkünden farklı değil. Meclis'i çalıştırmamak için başvurdukları çeşitli taktiklere değiniyor «Bir Dakika». En son buldukları şu: Meclis'e geliyorlar. ama toplantı salonuna girmiyorlar. «Bu yüzden de on beş yirmi günden beri Meclis, yok gibi bir şey.» Şöyle bir sonuç çıkarıyor Doğan Nadi: «Zaten biz bu demokrasiyi evire çevire kuşa benzettik. Anlaşılan, şimdi bir de «Meclissiz demokrasi» denemesi yapılıyor. Hele bir süre gitsin, bakalım, ne netice verecek. Belki daha pratik bir demokrasi şekli çıkar ortaya.»

Ya kimi partilerimizin durumu? Sanki 1946'-

lar için değil de, bugünler için anlatıyor şu fıkrayı: «Çingenenin biri ölmüş. Karısı hüngür hüngür ağlar ve ikide bir. «Ah, benim kadife şalvarlı kocacığım» dermiş. Biri dayanamamış: «Ayol senin kocan fakir bir çingeneydi. Kadife şalvarı filân yoktu ki...» Kadın yine ağlayarak cevap vermiş: «Bilirim, bilirim, yoktu ama zavallı pek özenirdi.»

Partilerin arasında mekik olanlar için, 1949'da anlattığı bir deli fıkrası var: «Delinin biri, caddede bir kaldırımdan ötekine geçer. Rastgeldiği ilk polis memuruna: «Affedersiniz, der, karşı kaldırım nerede?» Memur şaşırıp ve öteki kaldırımı göstererek cevap verir: «İşte orada!» Beriki bir türlü inanamaz: «Kime yutturuyorsun? Daha şimdi orada sordum; burasını gösterdiler.»

Seçim öncesi dönemler için 1954'de yazdıkları, 1975'de geçerli değil mi? «Son haberler: 1) Memurlara birer maaş ikramiye verildi. 2) Köylüye daha fazla toprak dağıtılıyor. 3) Memurlar üçer maaş nisbetinde borç para alabilecekler. 4) Köylünün avans taksitleri hemen istenmeyecek. 5) Memur tekliflerinin daha çabuk yapılması sağlanıyor. Ah bu memurlar, ah bu köylüler! Nedense bütün ihtiyaçlarını biriktirirler, aksi gibi tam seçim zamanına getirirler de, insanın iki ayağını bir pabuca sokarlar!»

«Zamane adamı» başlıklı yazının ne zaman yazıldığı önemli mi? Güncelliğinden ne yitirmiş ki: «— Nereye gidiyorsunuz?» «— Hastayım tedaviye.» «— Tam heyetli rapor olmayınca döviz veremeyiz.» «— Öleceğim. Filân ilâçtan bana bulun.» «— İmkânı yok, döviz müsaadesi vermiyorlar.» «— Mektebe yazıldım. Doktoramı verip

gideceğim.» «— Mümkün değil, Devlet izin vermiyor.» «— Hacca gidiyorum.» «— Ohhh... Buyrun efendim. Yolunuz açık olsun. Döviz mi? Ne kelime, müsaade edi nelinizi öpeyim. Uğurlar ola!»

Çanakkale'nin Yenicesi'nde 1952'de bir deprem olur, her şey yıkılır, iki şey dışında: Bir ev, bir de Atatürk'ün heykeli. Bakın nasıl yorumluyor olayı Doğan Nadi: «O müthiş sarsıntıda Büyük Ata'nın heykelinin nasıl olup da kırılmadığına şaşanlar var. Ben şaşmıyorum. Çünkü, gerçi zelzele korkunç bir âfettir ama, nihayet onun da insafı var. Yobaz mı bu?

1969'da, bu konuya bir başka açıdan bakacak; yobazlığa verilen ödünlerden örnekler verecek; bu arada, folklor takımlarında kadın oyunculara «Şeriat adına» karşı çıkanlardan söz ederek, şöyle bağlayacak konuyu: «Ama yobazlık böyledir. Elini verirsen, kolunu kurtaramazsın. Bizim siyasiler ise, kör olası oy toplama pahasına, senelerdir ellerini verdiler. Anlaşılan, şimdi sıra kollarına geldi. Bu yakınlarda ve bu gidişle, kafalarına da geleceğine şüphe yok. Neredeyse, ortaoyunu ve oradaki zenne (kadın kılığına bürünmüş erkek) devrine döneceğiz. Ama n'apmalı? Ne ekersen onu biçersin, demişler. Boş laf değil.»

Daha neler var. Bir Dakika'da! «Klasik» sözcüğünün, Türkçe Sözcük'de bir ikinci anlamı da şu: «Eskiden kalma olup gelenek durumunu almış.» Rahmetli Doğan Nadi'nin «Bir Dakika»ları için yazının başında «klasik» demiştim. Yoksa, toplumumuzu yönetenlerin tutumuna mı uygun düşüyor bu sıfat?

(Cumhuriyet, 24 Aralık 1975)

BÜYÜYEN IŞIK

Borçlar Kanunumuzun 457. maddesi şöyle: «Havale, bir akittir ki, onunla muhalünaleyh bilvekâle kendi namına kabza salâhiyettar olan muhalünlehe muhil hesabına nakit veya kıymetli evrak veya sair misli şeyler itasına mezun kılınır.»

Anlayan var mı bu sözleri, genç ya da orta yaşlı kuşaktan? Yüzde doksanı Arapça sözcüklerden oluşmuş. Bu madde, yurttaşların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen önemli bir yasanın maddelerinden yalnız bir örnek. Daha niceleri var. Sayın Hıfzı Veldet Velidedeoğlu hocamız, yılların birikimi olan bilgeliği ve ustalığıyla, bakın nasıl çevirmiş bu maddeyi: «Yollama, bir sözleşmedir ki, onunla yollama ödeyicisi, yollama alıcısına, para değerli kâğıtlar veya benzeri nesneleri, yollayıcı adına ödemeye ve alıcısı da bunları kendi adına teslim almaya yetkili kılınır.»

Örnekleri çoğaltmak işten değil. Sayın Velidedeoğlu, hukuk dilimizin anlaşılmazlığının acısını, yıllardır herkesten çok duymuş yüreğinde. Türk yurttaşları için başta gelen yasaların böylesine eskimiş dilde kalmasına gönlü katlanamamış. Bizde «takım çalışması»nın güçlüklerini de yakından bilince, o tükenmez gücüyle, tek

başına girişmiş bu dev işe. Ortaya üç ciltlik bir yeni yapıt çıkmış. Genel başlığı: Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Medenî Kanunu ve Borçlar Kanunu. Türk Dil Kurumu yayınlamış bu üç cildi: Birinci cilt, değerli hocamızın çok yerinde olarak «Yurttaşlar Yasası» dediği «Medenî Kanun» (Ankara 1970, ikinci baskı 1975); ikinci cilt «Borçlar Yasası» (Ankara 1970; üçüncü cilt de, bu iki yasada geçen «Terim ve Sözcükler Kılavuzu» (Ankara, 1975).

Bu önemli yapıta bir sunuş yazan Sayın Ömer Asım Aksoy, dilimizi arındırma çalışmalarını anlatırken, şöyle diyor: «Bunlar arasında hukuk terimlerinin özel bir önemi vardır. Hukuk terimleri sadece hukukçuları ilgilendirmez, her meslekten halkın yaşayışına girer. Kişi; mal alım satımında, sözleşme yapmada, evlilik ve miras işlerinde, kamu hizmetlerinde, yurttaşa ve devlete karşı davranışlarında... hukuk sorunları ve terimleriyle karşılaşır.»

Sayın Velidedeoğlu da, bu temel iki yasayı Arapçanın egemenliğinden kurtararak, sadeleştirilmiş Türkçe ile yazmanın tam otuz altı yıldan beri ruhunda, hiç sönmeden için için yanan bir istek olarak yaşadığını belirtiyor. Bu alanda yavaş fakat güvenli ve sağlam adımlarla ilerlemeye çalışmış bunca yıl. Ne denli güvenli ve sağlam adımlar attığı da, ortaya çıkan bu değerli yapıttan belli oluyor.

Güzel Türkçemiz, her alanda, yarım yüzyıldan beri, kendine yaraşan yeri alırken, bu süre içinde hukuk alanında dilimizin bir arpa boyu yol almadığını görmüş Sayın Velidedeoğlu. Hu-

kuk öğretisinde Türkçe yeni terimler bulmak zorunluğunu da duymuş. Ünlü örnekler var önünde: Beş yüz yıl önce Fatih Kanunnamesini kaleme alan kişi bile, yasaların herkesçe anlaşılacak bir dille yazılması gerekliğine inanmış; Kanunnamenin başlangıcında «..ve herkes müstefid olmak için ıstılah ve ibarattan feragat olundu...» deniliyor. Sultan Süleyman Kanunnamesi de, çağına göre, yine çok güzel ve dase bir Türkçe ile yazılmış. Son tümcesi Mecelle'ye de geçen, şu sözlere bakın: «Örüde yani mer'a yerlerinde tayin-i hudut yoktur. Kadimden ne yerde davar yürüyegelmiş ise ol mahallerde yürür. Kadim kırk elli yıla denilmez. Kadim oldur ki anın evvelin kimesne bilmeye.»

İşte, otuz altı yıldan beri ruhunda hiç sönmeden için için yanan bu tutkuyla, Sayın Velidedeoğlu, hem Yurttaşlar Yasası'nı, hem de Borçlar Yasası'nı, baştan sona, bugünkü Türkçemize veriyor. Bunu yaparken de, halkın zaten anlamadığı Arapça teknik terimler yerine Türkçelerini rahatça kullandığını, halkın diline yerleşmiş bulunan terimleri ise olduğu gibi alıkoyduğunu, bu çevirilerde aşırı değil, amaca uygun olarak ılımlı davrandığını da belirtiyor Hocamız.

Bakalım kimi sözcüklere, terimlere: «Ahâra devir» mi dersiniz, «başkasına aktarma» mı? «Ahâra ferağ» mı, «başkasına geçirimleme» mi? «Ahvali şahsiyeye müteallik netayiç», kısaca «kişisel sonuçlar» demek değil mi? «Ahz» yerine «alma», «akde icazet» yerine «sözleşmeyi onaylama», «akitten rücu» yerine «sözleşmeden caymak, «akitten maksut olan» yerine «sözleşmeyle gü-

dülen amaç» daha uygun gelmiyor mu kulağınıza?

«Ay üzerine ecel» yerine «aylık süre», «ayıp halinde muamele» yerine «sakatlı durumda işlem», «baligan mabelâğ» yerine «tümünü», beyana tevfikan» yerine «bildirme uyarınca», «bey'i bilvefa» yerine «gerialım», «bihakkın infisah» yerine «yasa gereği dağılma», «bultan» yerine «bozukluk (geçersizlik)», «esbabı sübutiye» yerine «kanıtlayıcı belgeler», «ekseriyet-i ârâ» yerine «oy çoğunluğu» denirse, herkes anlamaz mı? «Vazgeçmek» varken «fariğ olmak», «yardımcı olanlar» varken «fer'an medhali olanlar» «yokluk» yerine «fikdan», «altsoy» denilebilirken «furuğ», «aşırı yararlanma» varken «gabin», «kısıtlama» varken «hacir», «utanç» varken «hacalet», «kısıtın kaldırılması» varken «hacrin ref'i», «uygun düzey» varken «haddi-lâyik» neden kullanılsın bugünkü hukuk dilinde?

Dahası var: «Hamile muharrer» yerine «taşıyana yazılı», «hasar ve zevait» yerine «eksik ve artık», «hasılatı sâfiye» yerine «katıksız gelir», «hudus» yerine «doğma (meydana çıkma)», «hürriyeti salip» yerine «özgürlüğü kaldırıcı», «istisna akti» yerine «yapıt sözleşmesi», «iaşe ve sükna» yerine «yeme-içme ve barınma» dersek Hocamız gibi, daha az bilimsel sözler mi eder oluruz? Upuzun «irtifak hakkıyle mukayyet olan gayrimenkul» yerine, kısaca «yükümlü taşınmaz» demek olanağı var. «Kaabız» mı iyi, «edinen» mi? Sözümona «millî dil» yanlıları ne düşünürlerse düşünsünler, «keenlemyekûn» değil de «geçersiz (olmamış)», «lûkata» değil de «bu-

lu», «makudünaleyh» değil de «sözleşmenin konusu», «mefulünbih» değil de «kefalete bağlı alacak», «muhalünaleyh» değil de «yollama ödeyicisi», «mümteni» değil de «olanaksız», «şayian» değil de «ortaklaşa», «vefa hakkı» yerine «geri alma hakkı» derse hukukçular, neleri eksilir? Sözlerini anlayanların sayısı artmaktan başka, ne «sakınca» doğar onlar için?

Karagöz'ün alay ettiği her çağdaki Hacivatlar, rahmetli Ataç'ın sözlerini sanmam ki duymuş olsunlar. Bilim dilinin Türkçeleşmesine karşı çıkanlara şöyle diyordu Ataç, o her balonu patlatmak tutkusuyla: «Yalnız yazarken değil, konuşurken de, bir bilim konusu üzerine konuşurken de... unutmayın bilgin olduğunuzu! Ama yazdıklarınızı okuyanlar da, sökemezlermiş o karmaşık tümceleri, anlamazmış sizin ne demek istediğinizi. Daha iyi ya! Sökmesin, anlamasın; bilginliğinizi de, ele aldığınız konunun önemini de bir kat daha belirtmiş olursunuz. Okuyanın da dinleyenin de ağzı açık kalır, «Neler de biliyor bu adam! Derin mi derin!» der. Bir bilim konusunu ele aldınız mı, derinlemesine yazacak, derinlemesine konuşacaksınız. Uzun uzun tümcelerle, koyu koyu Arapça ya da Frenkçe tilciklerler (sözcüklerle) bir kuyu kazacaksınız demek isterim; ama dibinde bir şey yokmuş! Olmasın, var gibi görünür.»

Sayın Velidedeoğlu Hocamıza yalnız bu son yapıtı için mi gönül borcu duyuyoruz? Hocamızın bilimsel öteki yapıtlarını öğrencileri de, meslekdaşları da, bütün hukukçular da bilirler. Hocamıza asıl borcumuz, yıllardır, toplumsal yaşamımızın en önemli konularında, o hiç kimsenin

yapamayacağı açıklıkla, yüksek yetkili ya da «sade vatandaş», hepimizi uyarışları, aydınlatışları; bilgisini —yararlanmasını bilen herkese— bir açık sofra gibi cömertçe sunuşu değil mi? Yunus Emre'nin uyarısına en iyi uymasını bilen de o: «İlmim var deyü/Mağrur olmagil.»

Üniversitedeki kürsülerini bol gelirli yönetim kurulu üyelikleri, politikaya geçişler, danışmanlıklar için sıçrama tahtası sayanların, dışarıdaki özel işleri için Üniversiteyi bir «bağlama limanı» olarak görenlerin tersine, Velidedeoğlu Hocamız, büyük bir alçak gönüllülükle —ama «doğru» bildiğini söylemekten de hiç bir zaman çekinmeyerek— gerçek bilim adamlığı görevini yapmaktan başka bir ödül de beklememiş yaşamı boyunca. Siyasal iktidarlara yaranma yanlısı kimi Üniversite yetkililerinin ya da kurullarının haksız eylemleri de kırmamış görev duygusunu, sorumluluk anlayışını.

Yaşça nice genç adam kafaca eskiyip bitpazarlık olmakta bir sakınca görmezken, ya da gericiliği, karanlığı, halkın yararından çok bir mutlu azınlığın çıkarlarını savunmakla «marifet» yaptıklarını sanırken; uzun yıllar boyunca, her zaman ileriye, yarınlara, halkımızın mutluluğuna dönük o ak saçlar altında uygar bir genç kafa taşımış, uygar bir genç kafa taşıyor Hocamız. «Talkın» verip «salkım» yutanlara hiç mi hiç benzemiyor: Tüm yaşamıyle örnek oluyor, ders alabilene!

Çevremizde karanlığın yoğunlaştığı dönemlerde, daha da büyüyor Sayın Velidedeoğlu'nun saçtığı ışık!

(Cumhuriyet, 21 Ağustos 1975)

KIRDIKLARI, DÖKTÜKLERİYLE...

Gazetelerde okuyucu yazılarını okur musunuz? Çoğu kez, gerçek sorunlar dile getirilir bu yazılarda. Hem öğretici, hem de uyarıcı olurlar. Yalnız sizin, benim okumamız yetmez ki. Asıl, «yetkililer-sorumlular» görmeli, okumalı bunları; ona göre de davranmaları gerek.

Bir gazetede birkaç gün önce bir okuyucu yakınması vardı. Yazı, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını bir başka açıdan tanıtmaktaydı; Orkestra sanatçılarından birinin kaleminden çıkmış. «Devlet sanatçıları» ile, 100 kişiyi bulmaktaymış Orkestranın üyeleri. Başbakanın buyruğuyle, bütün devlet memurlarına yan ödeme verilirken, Orkestra üyeleriyle Devlet sanatçılarına da 300 lira yan ödeme verilmeye başlanmış. «Net» olarak, 157 lira geçmekteymiş ellerine. Şöyle diyor yazıyı yazan sanatçı: «Belki bu durumdan birçok parlamenterin haberi bile yoktur. Belki de, haberi vardır da, umursamazlıktan gelmektedir. Her şeye rağmen, memleketin bu kalburüstü sanatçı grubu sessiz, sakin ve büyük bir sabırla, Devletin kendilerine sahip çıkacağı günü beklemekte.» sanatlarını yürütüyorlar, umutla. Bu 157 lira, «az gelişmiş ülkemizin çok gelişmiş» Orkestra üyelerine, «hayat pahalılığı» ile savaşında «destek» (!) oluyormuş.

Bakın, yazının arkası nasıl:

«İdil Biret'i de, Suna Kan'ı da, Ayla Erduran'ı da, Verda Erman'ı da bu parayı almaktalar. Ama hiç bir zaman çalışmalarından zaman ayırıp, nedir bize layık gördüğünüz rakamın gülünçlüğü, deyip mücadeleye girmezler. Onlar sadece çalışır, çalışır, çalışır. Gerek yurt dışı ge-

rekse yurt içi konserleriyle, Türklerin en ileri memleketlerle sanat konusunda yarışabilir seviyede olduğunu ispat eder.»

Asıl önemli olan, şu:

«Orkestra sanatçıları konserlere fraklar içinde çıkar. Dinleyicileri, onların dikkat, enerji ve gayretlerini görünce, akıllarına karşısındakilerin ne sıkıntılar içinde yaşam kavgasını sürdürdüklerini getirmezler. Bilmezler ki, bu gösterişli kıyafetle konser verenler, geçimlerini temin etmek için evlerinin eşyasını satarlar, bir bölümü geceleri pavyonlarda çalışırlar, bir bölümü de ev sahiplerinin kira artışı talebini karşılayamadıkları için mahkeme kapılarında sürünürler.»

Tazı, böyle işte. Bu yazıyı gazetelere yollamak zorunda kalan sanatçı, belki de beklemiştir, benim gibi: Başbakanlık, Kültür Bakanlığı, ya da başka «yetkili-sorumlular» bir açıklama yapsınlar diye, «Hayır» desinler, «Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasında çalışanlara avuç dolusu para verilmektedir»; ya da şunları söylesinler: «Haklı o yazıyı yazan; gerçekten ayıptır sanatçıyı bu durumda bırakmak; öncelikle ele alacağız bu sorunu.»

Oysa «tıss» çıkmadı kaç gündür, «yetkililer-sorumlular» çevresinden. Bu yazıyı belki görmemişlerdir —olamaz ya; görmüşlerse, belki başlığı okuyup geçmişlerdir— «başka dert mi kalmadı?» diyerek; belki de, «çok bile aldıkları para, gâvur havaları çalanlara» deyip, bir «oh olsun!» çekenler de çıkmıştır.

Sanatın —hele «Senfoni» gibi laflar eden sanatın— yeri ne ola ki Cephe iktidarı gözünde! Böyle bir iktidar, nasıl desteklesin Senfoni Or-

kestrasında çalışanları? Hem, şu Orkestrayı «milliyetçi» açıdan bir incelemek de gerekir: «Kökü dışarıda» yapıtlar çalmıyor mu bu Orkestra? Beethoven'ler, Bach'lar, Vivaldi'ler, Haydn'lar, Mozart'lar, Wagner'ler, Debussy'ler yetmezmiş gibi, ara sıra, Çaykovski, Rimski-Karsakof, Musorgski, Prokofief gibi Rusların —«Moskof gâvurların»— yapıtlarını da çalmakta! Bu Ruslar, Cephe ortaklarına öyle kredi veren, fabrika yapan türden de değiller; böylelerinin, yeri komünist olsalar da, Cephecilerin başı üstünde.

Öte yandan —bir «günah» daha— Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, hangi temel atma töreninde« millî» parçalar çaldı? Çalsaydı görürdük, bu törenleri «haber» sayıp, uzun uzun veren Cephe televizyonunda. Bir mehter Bandosu kadar bile olamadılar. Bir de şu var: Çaldıkları parçalarda, nedir o «sol» anahtarı? Sanki başka anahtar yokmuşçasına, bir «sol» anahtarı tutturmuşlar? Selâmete götürecek anahtara bir şey denmese de şimdilik, bir «sağ» anahtar bulamazlar mı, isteseler? «Homongolos» sözcüğüyle «solculuk» yapanları bile bulup ortaya çıkaran uzmanlar yetiştirmiş bir iktidar, anlamaz mı kimin ne yapmak istediği!

Parlamenterlerimiz, üniversitede her profesörü rektör sayıp, rektörleri de dünyanın parasını alan kişiler durumuna sokarak, rektörlerle paraca eşit duruma gelirmiş gibi «masum» bir davranışla, aylıklarını 25.000 liracığın üstüne çıkarmaya kalkıştılar. (Ah şu rektörler: bir profesörün alabileceği en yüksek aylığın 9.000 lira, bir rektörün de 12.000 lira dolaylarında olduğunu, pişmiş aşa su katarcasına, açıklamalarının sıra-

sı mıydı? Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasında çalışanların da yan ödeme aldıklarını öğrenince, parlamenterlerimiz, Orkestra Şefinin aylığını da ekleyebilirlerdi aylıklarına!. Asıl dert, parlamenterlerimizi bugünlerde uğraştıran «yaşamsal sorun» kamuoyundaki tepkiler bu aylık arttırılışına. «Orkestra-morkestra» bir yana, partilerimiz, oybirliğiyle kabul ettikleri bu artışa karşı çıkma kahramanlığı yarışındalar şimdi. Bir bulabilseler Parlamento bu artışı gerçekleştirenleri.

Konu çok önemli olmasa, söylenecek böyle neler var! Konu, sanata saygı; Devletin sanatı, sanatçıyı koruması, el üstünde tutması. Böyle bir anlayışa varamamışsa bir siyasal iktidar, ne denli tutkulu özlemler ardında koşarsa koşsun, her önüne gelen arsaya temelsiz temeller atarsa atsın. Osmanlı Düyun-u Umumiyesini aşacak dış borçlanmalara batarsa batsın —bütün bunlar marifetmişçesine, övünürse övünsün— tarihte yeri, ısmarlama hiç bir ders kitabının kurtaramayacağı düzeyde kalır. Yer «Çağdışı!» damgasını.

Anlayamadığım, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasında çalışan sanatçının, Cephe iktidarı içinde kime yönelttiği yakınışını. İktidar ileri gelenlerinin —kendiliklerinden, bir çağrıya «katlanmaksızın», yaşamlarının bir parçası sayarak— senfoni orkestralarının konserlerine gittiklerini gören, duyan var mı? Cephe iktidarının sanatla ilgisi, basında çıkan yazılara göre, bir utanç festivaline dönüşmüş İstanbul Film Festival-'ne milyonlar dökmek. 'En önemli sanat konuları da, bu işlerle görevli Bakanın yaptığı konuşma: Bu konuşmaya gülmekte, o sanatçı haklı

mıydı, haksız mıydı? Böyle «önemli» konular varken, Senfoni Orkestrasında çalışanlar kaç para alırlar, Devlet balemizin sanatçıları nerede, nasıl, hangi güç koşullar altında çalışırlar, kimin umurunda!

Oysa Atatürk, yıllar önce gerçeği dile getirmiş: «Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.» Sanki bugünkü Cepheciler de işitsinler istemişçesine, şunları söylemiş çevresindeki politikacılara: «Efendiler; siz hayatınızda, mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta reisicumhur olabilirsiniz; fakat hiç bir zaman sanatkâr olamazsınız. Binaenaleyh bu çocukların kıymetini bilelim.»

Atatürk'ün yaptıklarını yıkmakla uğraşan Cephecileri etkiler mi bu sözler! Her şeyi sandıktan çıkmak oldu-bittisi gören, her şeyi oy getirme açısından değerlendiren, kendilerinin bugünlerini ülkenin yarınlarına üstün tutan siyasal iktidarlar döneminde, onlara yakışır düzeyde bir sanat anlayışı —ya da anlayışsızlığı— sarar yandaş «yetkilileri-sorumluları.» Sanki böyleleri için söylemis Bernard Shaw. «Hiç bir şey bilmez; üstelik her şeyi bildiğini sanır. Bu da onun politikaya atılacağını açıkça gösteriyor.»

Ne denirse, boşuna: Sanattan anlamadıktan, sanatla ilgilenmedikten —hadi bunlar bir yana— sanata saygılı olmadıktan, sanatçıyı korumadıktan sonra, o herkesin bildiği anlamda «politikacı» olunabilir ama, «devlet adamı» olunamaz, Bir gün böyleleri, yaptıkları, kattıkları ile değil, yıktıkları yaraladıkları yok ettikleri değerler yüzünden anılırlar. Zemzem kuyusunu kirleten gibi!

(Cumhuriyet, 29 Ocak 1977)

İÇİNDEKİLER

Kurtlarla Tilkiler	5
Isparta'nın Tüm Gülleri	11
Su Başlarını Devler Tutmuş	17
«CANOSSA» mı?	23
Sakız Çiğner misiniz?	30
«Men Çi Guyem...»	37
«Beni Sokmayan Yılan...	44
«Profesör» ile «Pirefesür»	51
ODTÜ Hepimizindir	57
«Eflâtunu Severim Ama...»	63
Yıkmayalım Kaleleri	70
Feleğin Gözü	76
«Olduğun Gibi Görün»	82
Komşunun Boncukları	88
«Esneyen Boşluk»	94
Geçmişte Yaşayanlar	101
Atlar Hazır Efendim	107
«Ayinesi Lâftır Kişinin»	113
Sürekli Deprem	119
Türkiye'nin Yüreği	125
Pusulasız Kaptan	131
Lozan'ın Yıldönümünde	138
Lozan'ın Bir Öncüsü	145
«Amerika, Amerika»	152
«Bir varmış, Bir yokmuş»	159
Testi Kıranla Dolduran	165
«Vive La France» mı?	172
«Bir İnatçı Duman...»	178
«Adamlığın Okulu» Nerede?	184
Ahmet Efendinin Öyküsü	190
Kimi «Hak, Hak» Der, Kimi de...	196
«Düşünmeden Yatan...»	203
Hızlı Yaşarken	209
Çeyrek Kala	215
Yılanın Başını Düşmanın Eliyle Ez	222
Karagöz, Neredesin?	230
Akıntıya Kürek	238
«Boşuna Talaş...»	244
Kırklara Karışmak	250
Onunla «Bir Dakika»	256
Büyüyen Işık	261
Kırdıkları, Döktükleriyle...	267

Devlerin su başlarını tuttuğu bir gerçek yurdumuzda. Ama insanoğlu, sırtını yere getirir devlerin!

Ülkemizin uyanan, bilinçlenen insanları da pek yakında sırtını yere getirecektir o masal yaratığı bile olamayanların. Seçkin bilim adamı ve güçlü yazar Prof. Seha L. Meray'ın belirttiği gibi o «dev aynası devleri» halkın oyuyla serilecektir yere.

Meray'ın, yayınlarımız arasında çıkan ikinci kitabı bu. Kısa sürede tükenen birinci kitabı «İnsanca Yaşamak» gibi «Su Başlarını Devler Tutmuş» u da ilgiyle okuyacaksınız; sorunlarımıza tuttuğu ışıktan yararlanarak.

20 lira

REY-O Basımevi